

KOOPERATİFÇİLİK

SAYI: NUMBER: 82
EKİM-KASIM-ARALIK
1988

OCTOBER-NOVEMBER-DECEMBER 1988

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. or Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subject either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conversions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

i. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that Institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı: 82

EKİM - KASIM - ARALIK 1988

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.
Fiyatı: 1.250.- TL.
Yıllık Abone: 5.000.- TL.
Yurtdışı: 10.000.- TL

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Hüsnü POYRAZ

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yayın Komitesi
Başkan: Prof.Dr. Celâl ER
Raportör: Doç.Dr. Orhan ARSLAN
Üye: Sezal YÖRÜK
Üye: Alâaddin KORKMAZ
Üye: Kemâl GÖRMEZ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Dünya Kooperatifçilik Gününü Kutlarken	
Prof. Dr. Celâl ER	3
Küçük Tarım Kooperatiflerine Uygun Yönetim Sistemleri	
Han. H. MUNKNER.	6
Önemli Bazı Baklagil Yem Bitkilerinin Yetiştirilmesi	
Yrd.Doç. Dr. Hayrettin EKİZ	16
Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Dünyü ve Bugünü	
Ahmet TURAN.	26
Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Gelişme Durumu	
Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZÇELİK/Dr. Bahattin ÇETİN	56

CO-OPERATION

QUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

NUMBER 82

October - November - December

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:
Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association
Responsible Editor
Hüsnu POYRAZ

(The opinions expressed in the articles belong to the authors)

CONTENTS

The Celebration of World Cooperative Day	
Prof.Dr. Celâl Er	3
Suitable Administrative Systems for Small Agricultural Coopetives	
Hans H. Münker and Ass.Prof.Yusuf Alper	6
Raising of Some Important Leguminosae Grain Plants	
Ass. Prof. Hayrettin Ekiz	16
Yesterday and Today of Village Development Cooperatives	
Ahmet Turan	26
The Place of Agriculture in Turkish Economy and its Progress	
Ass. Prof. Ahmet Özçelik	56

Dizgi ve Baskı
SİSTEM OFSET
Tel: 229 18 81 229 63 97

Başyazı

DÜNYA KOOPERATİFÇİLİK GÜNÜNÜ KUTLARKEN

Prof.Dr. Celâl ER

Değerli "Kooperatifçilik " Okuyucuları,

Uzunca bir zamandan beri bütün dünyada her yılın 21 Aralık günü "DÜNYA KOOPERATİFÇİLİK GÜNÜ" olarak kutlanmaktadır. Türkiye'de kooperatifçilik fikrinin gelişmesi ve yaygınlaşarak kökleşmesi için üstün gayretler gösteren Türk Kooperatifçilik Kurumu da 1976 yılından beri her yıl 30 Haziran-5 Temmuz tarihleri arasındaki bir haftayı "KOOPERATİFÇİLİK HAFTASI" olarak kutlanmaktadır. Ne varki; bu hafta yaz aylarına ve okulların tatil olduğu zamana isabet etmektedir. Bu güne kadar kooperatifçilik haftaları Yurdumuzunun hemen her ilinde ve istinasız olarak her yıl.Büyük Atatürk'ün ilk Tarım Kredi Kooperatifini kurduğu ve bir (1) Nolu üyesi olduğu Silifke İlçesinde kutlanmış ve bu kutlamalar Türk Kooperatifçilik Kurumunun öncülüğü ile yapılmıştır. Ayrıca bu kutlamalara mahallin mülki idare amirleri, belediye başkanları ve orada bulunan kooperatif kuruluşları da katılmışlardır. Bu kutlamalar münasebetiyle törenler tertip edilmiş, konferanslar verilmiş ve her yıl, o yılın başarılı kooperatiflerine şeref belgeleri ve muhtelif armağanlar takdim edilerek kooperatifçiliğin geniş halk kitlelerine ulaştırılmasına ve onlara benimsetilmesine çalışılmıştır.

Ancak yukarıda da temas edildiği gibi kooperatifçilik haftaları yaz tatiline rastladığı için, geleceğimizin teminatı olan gençlerimize bu kutlama haftalarında yeterli ölçüde yaklaşamamaktadır. Halbuki, bir fikrin topluma maledilmesi, geliştirilip yay-

gınlaştırılabilmesi ve büyük halk kitlelerine anlatılabilmesi için mutlaka gençlere verilmesi gereklidir. İşte bu temel görüşten hareket edilerek bu yıldan itibaren, yani 1988 yılından itibaren kooperatifçilik kutlama haftaları Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığının da görüşleri alınarak 21 Aralık Dünya Kooperatifçilik Gününü de kapsayan haftaya alınmıştır. Çünkü 21 Aralık Günü, hemen dünyanın bütün ülkelerinde "DÜNYA KOOPERATİFÇİLİK GÜNÜ" olarak kutlanmakta ve kooperatifçilikle ilgili değişik faaliyetler sergilenmektedir. Ayrıca 21 Aralık tarihinde her seviyeden bütün okullar ve üniversiteler eğitim ve öğretimde olduğu için gençlere hitabedebilme imkanı ve fırsatı daha fazladır. Bu yıl, Türk Kooperatifçilik Kurumu yine her yıl olduğu gibi kooperatifçilik haftası kutlamalarını yeni bir anlayış ve uygulama ile özellikle en geniş şekilde gençlerimizin katılmasını temin ederek başta Ankara olmak üzere Çanakkale, Diyarbakır, Erzurum ve Zonguldak illerinde kutlayacaktır. Büyük Atatürk'ün anısına her yıl olduğu gibi 30 Haziran'larda Silifke'de yapılan kutlama törenlerine ayrıca devam edecektir. Bu yıl Türkiye'de 21 Aralık "DÜNYA KOOPERATİFÇİLİK GÜNÜ"nü içine alan ilk kooperatifçilik haftası kutlamaları münasebetiyle yukarıda isimleri zikredilen illerde yapılacak kutlama programları en ince detaylarına kadar hazırlanmış ve uygulama safhasına gelinmiştir. Türk Kooperatifçilik Kurumu Temsilcileri kutlama programlarını en iyi şekilde gerçekleştirebilmek için kutlama yapılacak illere gitmişler ve mahallin mülki amiri, mahalli idareleri, kooperatif teşkilatları ve bu konulardaki öncülerle görüşerek gerekli tedbirleri almışlar ve düzenlemeleri yapmışlardır.

Kooperatifçilik haftası kutlamalarından olarak, kutlama yapılacak illerde bu yıl ilk defa ortaöğretim öğrencileri arasında kooperatifçiliği konu alan bir kompozisyon yarışması yapılacak ve bu yarışmayı kazanan öğrencilerden birinci, ikinci üçüncülere nakit para olarak armağanlar verilirken, yarışmaya katılan diğer öğrencilere de aynı bir takım hediyeler takdim edilcektir. Böylece genç dimağlara kooperatifçilik konusunda düşünme, fikir geliştirme imkanı hazırlanırken, bunların gönlünde kooperatifçilik sevgisinin ateşi tutuşturulmaya çalışılacaktır. Ayrıca kutlama yapılan illerde kooperatifçilik konuları ile alakalı olarak kamu oyuna yönelik faaliyetlerde bulunulacaktır.

Aklarını daha öncede saydığımız bu yılki kooperatifçilik haftasının kutlanacağı Çanakkale, Diyarbakır, Erzurum ve Zonguldak illerinde ifade etmeye gayret ettiğimiz faaliyetler yürütülürken Ankara'da bunlara ilaveten "DÜNYA KOOPERATİFÇİLİK GÜNÜ" kutlamaları münasebetiyle Türk Kooperatifçilik Kurumu Genel Başkanı Hüsnü Poyraz başta yönetim kurulu üyelerimiz olmak üzere, kooperatiflerin, TRT ve Basın mensuplarının da katılacağı bir basın toplantısı yaparak günün mana ve önemini Türk Kamu oyuna ve kooperatifçilik konularındaki görüşlerimizi de dünya kamuoyuna açıklayacaktır. Ayrıca kurumumuz tarafından kooperatifçilik kutlama haftası içinde bir seminer düzenlenerek kooperatifçilik kutlama haftası içinde bir seminer düzenlenerek kooperatifçiliğimizin aktüel ve önemli konuları tartışılacaktır. Bunlara

ilaveten Ankara'daki seçilmiş Orta öğretim müesseselerinde (okullarda) konferanslar ve toplantılar tertip edilerek imkanlar ölçüsünde, geniş bir şekilde gençlerimize kooperatifçilik bilgileri verilerek, genç dimağların ve gönüllerin kooperatifçiliğin ışıkları ile aydınlanması sağlanmaya çalışılacaktır.

Aziz Kooperatifçiler,

Bu yılki dünya kooperatifçilik günü ve kooperatifçilik haftası kutlamaları hakkında bu bilgileri verdikten sonra, mutadımız olduğu üzere elinizdeki derginin bu sayısındaki konular ve bunların muhtevaları üzerinde durmak istiyoruz. "KOOPERATİFÇİLİK" dergimiz elinizdeki bu sayısı ile 1988 yılının son nüshasını idrak etmiş bulunuyor. Dergimiz bu sayısında da daha önceki sayılarında olduğu gibi genç bilim adamı ve araştırmacılarımızla kooperatifçiliğe gönül veren, sempati duyan kalem erbabinin çalışmalarına yer vermiş durumdadır.

Bunların birincisi Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Araştırma Görevlisi Ahmet Turan'ın "Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Dünü ve Bugünü" konusunda yaptığı bir incelemedir. Bu inceleme ile araştırmacı önemli bir konuya ışık tutmakta ve özet olarak köy kalkınma kooperatifleri hakkında belli bir ölçüde de olsa aydınlatıcı bilgiler vermektedir. İkinci çalışma yine Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Öğretim Üyelerinden Yar. Doç. Dr. Hayrettin Ekiz'e aittir. Yazar, bu çalışma ile Türk Tarımı ve hayvancılığı için gerçekten çok önemli olan "Önemli Bazı Baklagil Yem Bitkilerinin Yetiştirilmesi" konusunda çiftçilerimize değerli bilgiler vermektedir. Üçüncü yazı ise "Küçük Tarım Kooperatiflerinin Uygun Yönetim Sistemleri" üzerine Yar. Doç. Dr. Yusuf Alper tarafından hazırlanmış bulunmaktadır. Bu çalışmada araştırmacı ülkemizde çok yaygın olan küçük tarım kooperatiflerinin yönetim sistemleri üzerine eğilmekte ve bunların bazı problemlerine çözüm yolları göstermeye çalışmaktadır. Son olarak Yard. Doç. Dr. Ahmet Özçelik ile Araştırma Görevlisi Dr. Bahattin Çetin "Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Gelişme Durumu" konusunda ciddi ve ilginç görüşler ortaya koymaktadırlar. Bu çalışma ile genç bilim adamlarımız, Türkiye'nin iktisadi bünyesi ve büyümesi için her derde en önemli sektör durumunda olan Tarımın ekonomiye katkılarını gayet açık bir şekilde izah etmektedirler.

Kooperatifçilik dergimiz, yukarı da arzetsmeye çalışıldığı gibi, açıklanan muhtevası ile 1988 yılının son sayısını irdak etmektedir. Diğer yayımlarımızda olduğu gibi daha çok ilmi araştırmalara ayırdığımız ve genç bilim adamlarımızı teşvik etmek için kullandığımız bu dergi (Kooperatifçilik) de bugüne kadar olduğu vechile, bundan sonra da üstün bir başarı ve muteva ile yayın hayatına devam edecektir. Biz kooperatifçiliğin ancak geniş kitlelere anlatılarak bugünkünden daha ileri seviyelere götürülebileceğine yürekten inanıyoruz. Bunun da tek yolu, daha fazla okuyup yazmak ve yayın yapmaktan geçmektedir. 1989 yılında buluşmak üzere, 1989 yılının insanlık alemi, Türkiyemiz ve Kooperatifçilik Dünyası için daha başarılı, sağlıklı ve mutlu bir yıl olmasını diliyoruz. Kooperatifçi selamlarımızla!"

Hoşça Kalınız...

Kooperatifçilik

KÜÇÜK TARIM KOOPERATİFLERİNE UYGUN YÖNETİM SİSTEMLERİ(*)

Hans.H. MUNKNER
Yard.Doç.Dr. Yusuf ALPER(**)

GİRİŞ

Atıl kaynakların harekete geçirilmesi, tarım üretiminin artırılması, tarım kesiminde yaşanan çok sayıda küçük üreticinin hayat şartlarının ve tarımdaki verimlilik seviyesinin iyileştirilmesi, FAO'nun uzun yıllardan beri gerçekleştirmek istediği hedefler arasında yer almaktadır. Öte yandan, bir yandan hem kırsal kesimlerde, hem de şehirlerde hızla artan nüfusu beslemek için gıda maddeleri, diğer yandan da bir çok gelişmekte olan ülkenin en önemli ihracat gelirini oluşturan tarım ürünleri üretimini artırmak, yalnızca çözülmemiş bir mesele olarak kalmamış, giderek daha zor halledilebilir bir problem haline gelmiştir. Büyük şehirlerde yaşayanların sayısı tehlikeli bir hızla artarken (Nitekim, Lagos ve Nairobi'de gecekondu bölgelerinin nüfus artış hızı yıllık % 20 civarındadır), fert başına ekilebilir tarım arazisi de giderek daralmaktadır. Kırsal kesimlerden şehirlere olan yoğun işgücünün önemli bir sonucu'nda, "Modern Sektörlerde" iş bulmak ve şehirlerdeki iyi hayat şartlarından faydalanmak için çok sayıda genç ve dinamik insanın kırsal kesimlerini terkederek şehirlere akın etmesidir.

1960'lı yılların başlarında, küçük tarım işletmesi sahibi çok sayıda çiftçinin daha iyi üretim ve hayat şartlarına kavuşmasının, diğer faktörler yanında, kooperatif örgütlerinin de yardımı vasıtasıyla sağlanabileceğine inanılıyordu. Kooperatifler, koloni dönemlerinde kurulmuş, küçük çiftçilere modern tarım girdilerinin sağlanması, kredi ve pazarlama hizmetlerinin temini gibi konularda araç olarak kullanılmıştı. 1970'li yıllar, Klasik Avrupa tipi kooperatif örgütlerin, gelişmekte olan ülkelerin fakir sosyal kesimlerinin iktisadi ve sosyal değişimlerinin sağlanmasında etkin bir vasıta olmadığını açık olarak ortaya sermişti.

Bir yanda, kaynak oluşturmadaki yetersizlik, kalifiye yönetim eksikliği, mali kaynak zayıflığı ve küçük ölçek dolayısı ile küçük tarım işletmesi sahibi çiftçilerin kurduğu kooperatifler faydasız ve verimsiz olmuş, diğer yandan da, yeni üretim teknikleri ve girdiler kullanarak ihracat üzere üretim yapan büyük çiftçilerin kurduğu kooperatiflerin başarılı olması üzerine de, kooperatifçilik hareketinin temel felsefesinin tersine olarak küçük çiftçileri geride bırakmak ve zenginle fakir arasındaki uçurumu artırmakla suçlanmışlardır. (1).

Bütün bunların ötesinde, yalnızca çok istisnai durumlarda, üyelerinin ekonomik

(x) MUNKNER, Hans-H, "Appropriate Management System For Small Formers" cooperatives "Quarterly Journal of International Agriculture, vol.23.N.3 July-Sept.1184 PP 230.245 den

(xx)Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü Öğretim üyesi

menfaatlerini korumak üzere kooperatiflerin özel işletme gibi kullanılmasına izin verilmiştir. İhraç etmek üzere tarım ürünü yetiştirmek söz konusu olduğu zaman kooperatifler, devlet personeli ve fonları ile devletin kontrolü ve sıkı bir denetim altında çalışmakta yavaş yavaş yarı-resmi bir kamu kurumuna dönüşerek, resmi politikanın yürütülmesini sağlayan ve hükümet menfaatine çalışan bir teşkilat haline gelmektedir. Böyle durumlarda, ne çok sayıda küçük çiftçi, ne de durumları iyi büyük çiftçiler, devletin kontrolü altındaki kooperatifleri, kendi kaynakları ile aktif şekilde katılmaları gereken, "kendilerine ait" bir örgüt olarak görmemektedirler. Böyle bir durumda da hükümetler, ya kooperatiflerin yönetimini tamamen ellerine almak, veya onları tasfiye etmek yoluna gitmek zorunda kalmaktadırlar.

1. TARIM KOOPERATİFLERİNE UYGUN YÖNETİM SİSTEMİNİN (AMSAC) GELİŞİMİ

Çiftçi örgütleri, çiftçi birlikleri ve köy birlikleri gibi kırsal kesime yönelik farklı kâplarda oluşturulmuş bazı teşebbüslerin bu kesimde kurulan kooperatiflerle benzer zorluklarla karşılaşmış olması FAO yetkililerini, devletin teşvik ettiği ve kontrolü altında bulundurduğu kooperatiflerin beklenen başarıyı göstermemelerinin sebeplerini araştırmaya zorlamıştır. Bu amaçla yapılan çalışmaların temel gayesi; gelişmekte olan ülkelerde kooperatif örgütlerin yeniden hayatîyet kazanmalarının yöntem ve vasıtalarını bulmak olarak belirlenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda: Kooperatiflerin devlet kontrolünde bir gelişme aracı olma ve üyeleri menfaatine çalışması rolünden kurtulması, yeni dinamik bir yönetim ve kooperatifleri, "gelişmeye yönelik teşebbüs" haline getirecek yaratıcı aktif bir kooperatif yönetici nesli ile kır kesimlerinde gelişmeyi sağlayacak daha etkin bir örgüt haline getirilebileceği görüşüne varılmıştır.

Bu yöndeki çalışmalar, Hint Yönetim Enstitüsü'nden (IIMA), iki profesör: Gupta ve Gaikwad'ın Asya tecrübesinden hareketle, bütünleşmiş üretim kökenli tarım kooperatifleri için tek tip yönetim el kitabı yazmakla görevlendirildikleri 1977 yılında başlamıştır. FAO ve Alman Milletlerarası Gelişme Vakfının (DSE), birlikte tertip ettiği, diğer teknik yardım teşkilatlarının da iştirak ettiği Ahmetabat (1979), Arushal/Tanzanya (1981)² ve Nairobi/Kenya (1981), uzmanlar toplantıları ve eğitim kurslarından sonra, "Küçük Tarım Kooperatifleri Yönetim El Kitabı", FAO tarafından 1982 yılında son şekli ile yayınlanmıştır. 1982 yılından sonra, FAO/DSE, Dakar/Senegal'daki araştırmacı yazar Dieng'le işbirliğine giderek 1982 yılında Cotonou/Benin'de AMSAC yaklaşımı üzerine bir uzmanlar toplantısı, hazırlanan "rehberi" Fransızca konuşulan ülkelerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde adapte etmek üzere de 1983 de Feldafing/Almanya'da bir eğitim kursu tertip etti. Çalışmanın Fransızca baskısı "Goide pour la gestion appropries des cooperatives de petits exploitants agricoles" (GACOPEA), 1984 yılında yayınlanacaktır.

AMSAC Programı, 4 safhalı olarak planlanmıştır;

- 1) Politikacılar, kooperatif liderleri ve bütünleştirilmiş yaklaşımdaki eğitimcileri daha duyarlı hale getirmek için, Küçük Tarım Kooperatiflerinin Yönetimi ile İlgili El Kitabı hazırlanması.
- 2) Her ülkenin kendine has özel araç ve eğitim malzemeleri hazırlanmasında gelişmekte olan ülkelerin ilgili enstitülerine yardım edilmesi.

- 3) Eğitim malzemelerinin testini de ihtiva eden hareket-merkezli programların geliştirilmesine yardımcı olma.
- 4) Kooperatif sistemlerde yönetim kadrosu ve karar vericilere yönelik, yaygın eğitim programları düzenleme.

Nepal, Sri Lanka, Tayland, Kenya ve Tanzania gibi bazı Asya ve Afrika ülkeleri, halihazırda bu programın üçüncü ve dördüncü safhasına gelmiş, kooperatif yöneticilerine tavsiye etmek ve eğitim programlarında kullanılmak üzere ülkenin özelliklerine has yönetim el kitapları geliştirmişlerdir.

2. AMSAC Yaklaşımının Sunulması

AMSAC yaklaşımı üç hüküm üzerine dayanmaktadır;

- 1) Hem yatay ve hem de dikey yönde bütünleşmiş bir kooperatif birliği sisteminin oluşturulması, birim kooperatifleri, üretimden pazarlamaya kadar olan bütün safhalarındaki iktisadi faaliyetleri gerçekleştiren potansiyel olarak çok güçlü teşekküllerin bir alt birim haline getirir.
- 2) Köylerde, küçük tarım üreticilerinin beklentileri, değer yargıları ve normlarını dikkate alan yerel kooperatif örgütlerinin oluşturulması, çiftçi üyelerin kooperatifleri kontrol edebilecekleri bir teşükkül olarak görmelerini temin eder. Köylerde veya kırsal kesimde, en alt seviye en üst seviyede potansiyel olarak faaliyet gösteren bütünleşmiş kooperatif işletmelerinin birer parçası olacaklardır.
- 3) Özel olarak kooperatif yöneticisi olarak eğitilmiş yöneticiler, değişme ajanı veya gelişmeci müteşebbüs olarak fonksiyon görecek, çalışmalarını kooperatif üyelerinin menfaatine olacaktır.

2.1. Bütünleşmiş Kooperatif Sistemlerine Karşı Klasik Kooperatifler

2.1.1 Tüccar Karakteri Hakim Klasik Kooperatifler

Bir çok gelişmekte olan ülkede, hükümetlerin desteklediği ve teşvik ettiği kooperatif birliklerinin, hükümetlerin yüksek beklentilerine cevap vermediği görülmüştür. Hükümetlerin kontrolü altındaki kooperatifler, ya da şehirlerde yaşayanların tüketim ihtiyaçlarını karşılamak ya da ihraç etmek üzere pazarlanabilir tarım üretimini teşvik etmek gayesiyle faaliyet göstermektedirler. Tıpkı bir tüccar gibi faaliyet gösteren bu kooperatifler üretim, finansman sağlama ve üretimi teşvik gibi konular yanında üyelerin ürünlerini işlemek ilave gelir yaratmak üzere tarım araçları ve çiftlik imkanlarını kullanma gibi alanlarda da hiç bir ayırım yapmaksızın çalışmaktadırlar. Gupta ve Gaiwad'a göre (4), tüccar tipi bu kooperatifleri başarısız kabul etmek gerekir. Çünkü piyasa mekanizması, girdi-çıkıtlı fiyatları ve tarımsal riskleri fazla dikkate almadan verimliliğin yükseltilmesine ağırlık vermektedirler.

Tüccar tipi kooperatiflerde etkinlik, yıllık ciro, pazarlanan ürün miktarı ve elde edilen kar gibi kriterlerle ölçülmektedir. Bu tür kooperatiflerin ticari faaliyetlerini desteklemek için anahtar kavram olarak ölçek ekonomisi kullanılmaktadır. Bu kooperatifler küçük toprak sahiplerinin sahip oldukları kaynakları ile aktif şekilde kooperatif faaliyetlerine katılması ve üye olmasını teşvik gibi unsurlarla fazlaca yer vermemektedirler. Koope-

ratifin çiftçi/üyelerinin en önemli meselesi olan gelir artışının sağlanması, çok zaman ihmal edilmektedir. Tek başına bir köylünün yapamayacağı, birlikte ve bütünleşmiş çiftçi üyelerin kooperatif faaliyetlerine etkin şekilde katılması ile sağlanabilecek tarımsal üretim iyileştirilmesi hedefine de yine bu kooperatif faaliyetlerinde gereken önem verilmemiştir.

2.1.2. Bütünleşmiş Kooperatifler

Bütünleşmiş kooperatif kavramına göre, bir kooperatif örgüt, üretiminde tüketime bütün safhaları kapsayan bütünleşmiş bir sistemin parçasını oluşturur ve üyesinin durumunu işleştirmek gayesini güder. Bu çalışmada "Klasik kooperatif" olarak adlandırılan ve ilk planda hükümetin menfaatlerini gözeten devlet-kontrolündeki tüccar tipi kooperatiflerin tersine, "bütünleşmiş kooperatifler", üyelerinin menfaatlerini maksimize etmeyi amaçlarlar. Benzer şekilde, gerçekleştirilen her faaliyetde kooperatif üyesinin gelirini artırmak ve dış kaynaklardan üye lehine gelir sağlamak prensibine göre çalışırlar. Ancak bu şekilde bütünleşmiş bir kooperatif teşekkülün başarılı olması, kooperatif yönetiminde uzmanlaşmış yöneticilerin varlığı ile mümkün olur.

2.1.3 Üye Menfaatine Çalışan Gelişimci Müteşebbis Olarak Kooperatif Yöneticisi (6)

AMSAC yaklaşımında bir kooperatif birliğinin yöneticisi, mevcut kaynakları kooperatif üyeleri menfaatine en iyi şekilde kullanmayı görev olarak benimseyen bir müteşebbis gibi kabul edilir. Yalnızca büro veya masabaşı işlemleri yapan bir memur gibi değil, bütün faaliyetlerini üyelerle ve onların temsilcileri ile işbirliği içinde gerçekleştirmek durumundadır.

Gelişimci Müteşebbis olarak kooperatif yöneticisi, kooperatif üyelerinin, ihtiyaçları, değerleri, normları ve sıkıntılarını anlamak üzere kooperatifin faaliyet gösterdiği sosyo-ekonomik çevreyi dikkatli şekilde incelenmeli, kullanılmayan veya eksik kullanılan mahalli kaynakları araştırıp, bu kaynakları üyelerin gelirini yükseltecek şekilde harekete geçirmenin yol ve araçlarını bulmalıdır. Öte yandan, kooperatif yöneticisi, kooperatif tarafından üretilen ürünün potansiyeli tüketicilerini bulmak için pazar araştırması yapmalı kooperatif ve üyelerin menfaati için hükümetin yürüttüğü programları ve diğer teşvik unsurlarını kullanma imkanlarını araştırmalıdır. Üyeleri adına ilgili yerlere başvurular yapmak, sağlık kuruluşları açmak ve üyelerin üretim planları yapmak bu tür faaliyetler arasında sayılabilir.

Daha önce de belirtildiği gibi, kooperatif yöneticisinin durumu çok zordur. Çünkü, kooperatif üyelerinin menfaatine öncelik vermek ve her türlü kararda onların ve temsilcilerinin görüşlerine yer vermek zorunda olduğu gibi, bir kooperatif işletmenin yöneticisi ve çalışanların başı olarak bankacılar, müşteriler ve aracılarda yaptığı görüşmelerde, temsil ettiği işletmenin etkinliğini ve varlığını sürdürebilmesini sağlayacak kararları almak durumundadır.

2.1.4 Değiştirilmiş Organizasyon Modeli

Bir çok gelişmekte olan ülkede, Avrupa modeli kooperatifçilik ithal edilerek farklı bir sosyo-ekonomik yapı ve politik bünyeye adapte edilmiştir. Ancak, küçük tarım üreticileri için bu kooperatifler yabancı bir örgüt olarak kalmış, kendi örgütleri olarak göstermemişlerdir. AMSAC yaklaşımına göre, uygun bir örgütlenme modeli seçilerek bu arzu edilmeyen sonuçtan kaçınılabılır ve bütünleştirilmiş bir kooperatif örgütü içinde, tek tek

tarım işletmeleri veya küçük üretici grupları sistemin en altındaki ünite olarak yer alabilirler. Bu mahalli üniteler profesyonel kooperatif yöneticileri tarafından yönetilen üretim-merkezli ve çok amaçlı kooperatiflerle birlikte çalışabilirler. Bu arada, kendi durumundaki diğer örgütlerle yatay bir işbirliğini de, dikey olarak teşkilatlanmış bir teşkilat içinde gerçekleştirmiş olacaktırlar.

Bu şekilde bütünleşmiş sistemlerinde o yöre çiftçileri, hem kendi değer yarguları ve normlarına uygun örgütlenme modelini seçme, hem de kendi kaynaklarını en iyi şekilde kullanmalarına imkan verecek iyileştirilmiş üretim tekniklerini tercih etme kararlarını vermek zorundadırlar.

Bu, AMSAC yaklaşımına göre, küçük üreticilerin bizzat kendilerinin, kendileri ilgili bir organizasyonu ortak hizmetler ve kolaylıklar sağlamak üzere oluşturdukları anlamına gelmektedir. Kooperatifler ve o yörenin çiftçi grupları, bütünleşmiş bir hareket içinde grup taşıyıcıları olarak fonksiyon görmektedirler. Çiftçi grupları, kamu kurumları, teknik ve mali araçlarla yakın işbirliğine giderek temel üretimin planlanması ve uygulanması konusunda bir dizi yükümlülük almaktadırlar.

2.2. Örnek Model Olarak AMUL-DAIRY

Amul-Dairy, Gupta ve Gaikwad'ın "Küçük Çiftçileri Yönetim Kitabı" Hindistan'ın Gujarat bölgesindeki süt üreticileri için örnek olarak kullandığı kooperatif modelinin adıdır ve AMSAC yaklaşımına model olarak gösterilmektedir.

Amul-Dairy, 760 süt kooperatifinin bağlı olduğu, 200.000 üyeli, aileleri birlikte yaklaşık bir milyon kişiyi temsil eden büyük bir örgüttür. Her bir kooperatif seçilmiş bir yönetim komitesine, tam gün ve ücretli çalışan sayıları 3-10 arasında değişen idari personele sahiptir. Bütün kooperatif, 2000 kişisi merkezde olmak üzere toplam 6000 kişilik personelle çalışmaktadır.

Bu kooperatif, 2-3 litrelik sütler de dahil olmak üzere işlediği bütün sütleri üreticiden kendi araçları ile toplamakta, taşımakta ve merkeze getirmektedir. Kooperatif, üyelerine, kendileri yapmaları halinde hiç bir zaman gerçekleştiremeyecekleri yaygın bir hizmet ve girdi teminini gerçekleştirmektedir.

Bugün, işleme, pazarlama, hizmeti genişletme, süt inegi temin etme, bu inekleri besleme, veterinerlik hizmetleri ve benzeri çok sayıda hizmet, bir çoğu ücretsiz olmak üzere kooperatif tarafından sağlanmaktadır. Üyelere ücretsiz sağlık hizmeti temin etmede bunlar arasında yer almaktadır.

Amul-Dairy kurulmadan önce, küçük üreticiler yıldan yıla üretim değişimleri sebebiyle fiyat belirsizliğine yüksek taşıma maliyetlerine, yetersiz üretimi geliştirme desteğine, düşük üretim değeri payına ve ürettikleri ürünün miktar ve kalitesine katlamak zorundaydılar. Bütün bunların yanında her türlü kötü uygulamalara karşı korumasız idiler.

Amul-Dairy'nin bütünleşmiş yapısı, üye/çiftçilere bir çok ekonomik ve sosyal menfaatler sağlamıştır. Elde ettikleri gelir ve hizmetler artmış, tehlike seviyesi azalmış, serbestlik ve kendine güven artmış, vasıfları yükselmiş ve şehirlere göç azalmıştır (10). Ayrıca, Amul-Dairy, sayesinde gelir fazlası ve sermaye birikimi elde edebilmişlerdir.

Amul-Dairy, zamanla üyeleri için gözle görünür önemli avantajlar sağladı. FAO'nun "Küçük Tarım Kooperatifleri Yönetimi El Kitabı"nda yayımlanan istatistikler, en verimli sezonda günde 600.000 litre süt toplandığını, bunun 250.000 litresinin Bombay dışında ki yakın yerleşim merkezlerinde süt olarak satıldığını, bu satışın yaklaşık 500 km uzağa

kadar yapıldığını göstermektedir. Süt üreticilerine her gün 150.000 nakit ödeme yapılmaktadır. Çiftçi sütü, süt toplama merkezine getirdiği zaman karşılığını da nakit olarak hemen almaktadır.

Amul-Dairy, faaliyetlerini daha etkin hale getirmek için, yem fabrikası ve yeni dağıtım sistemini kurdu. Dağıtım süt toplama işini de gerçekleştiren taşıma ağını gerçekleştirdi. Ayrıca 6 yılda 60.000 kooperatif üyesinin katılımı ile 10 000 hektarlık alanda hayvan yemi bitkisi üretimini gerçekleştirdi. Bu konuda geniş bir kadro ve ekipmana sahip oldu. Her köy Amul-Dairy'ye bağlı bir kooperatife sahiptir ve seyyar veterinerlerden bir haftada bir gün bu kooperatife uğramaktadır. Hasta hayvanlar ücretsiz olarak tedavi edilmektedir. Ayrıca, her köyden 4 saatte ulaşılabilecek adil veterinerlik servisleri de vardır.

Bu şekilde Amul-Dairy, maliyeti süt fiyatlarına dahil etmiş olan çok sayıda ve yaygın hizmeti üyelerine sağlamakta, bu yolla kooperatifler faaliyetlerini sürdürmek için devamlı şekilde hükümete bağlı olmaktan kurtulmaktadır.

3. AMSAC-Yeni Bir Yaklaşım Veya Orijinal Kavrama Dönüş

FAO ve Alman Uluslararası Gelişme Vakfı tarafından AMSAC programının ortaya atılması, gelişmekte olan ülkelerdeki küçük çiftçi kitlelerinin hayat şartlarını iyileştirmek ve tarım üretimini artırmak için uygun strateji belirleme tartışmalarına çok olumlu katkılarda bulunmuştur (11). Gerçek kooperatif faaliyetleri, destekleme, kontrol ve üyelerin kendi menfaatlerine sahip çıkması gibi konulardaki tartışmaları artırdı. Bu arada, ihracat ve pazar için üretimi teşvik etmek gayesi ile hükümetler tarafından desteklenen klasik kooperatiflerle (12) mukayese imkanı da doğmuş oldu.

Gupta ve Gailewad tarafından, en uçlarda yer alan kooperatif tiplerine örnek olarak bir yanda tüccar tipi klasik kooperatifler, diğer yandanda bütünleşmiş kooperatifler gösterilmiştir. Ancak bunlar tamamen birbirine ters şekilde organize olan örgütler değildir. Bütünleşmiş kooperatiflerin gerçekten tamamen tersi olan örgütlenme şekli, belki de Gupta ve Gaikewad tarafından üstü kapalı şekilde belirtildiği gibi, tüccar tipi kooperatifler değil, üyelerin aksine hükümet veya birimleri tarafından kontrol altında bulundurulmuş sabit fiyat ve kar marjı ile çalışan; ihraç etmek üzere veya pazara çıkarmak üzere üretimi teşvik eden kooperatiflerdir. Esas olarak girdi arzı, ürün pazarlaması ve kredi meselesi üzerinde duran tüccar tipi kooperatiflerin temel siyasi, kooperatif işletmenin iktisadi etkinliğini devam ettirmektir (13).

19. Yüzyılda Avrupa'da gelişen küçük tarım üreticileri kooperatifleri, esas olarak üretimi artırmak finansman ve pazarlama problemlerini çözmek gayesini güdüyordu. Kooperatifler bu faaliyetlerini eksik piyasa rekabet şartlarında ve bütün iktisadi gücün, tüccarlara, aracılara, bankerlere, bankalara ve büyük ölçekli işletmelerin elinde bulunduğu bir ortamda gerçekleştirmek zorunda idiler. İlk kooperatiflerin görevi, küçük üreticilerin pazarlanabilir ürünleri ve piyasadan talepleri için karşı konulabilecek bir güç yaratmaktır. Küçük üreticiler, kooperatifleri vasıtasıyla, borç bulmak, düşük fiyatla kaliteli girdi sağlamak ve ürünlerini yüksek fiyatla satma konusunda mücadele edebiliyorlardı. O dönemde ve şimdi de temel gaye, üyelerin ve bağlılığı birinci derecede öneme sahip olmaktır. Yönetim problemleri daha sonra gelmektedir. Ancak kooperatif örgütler güçlendikçe ve piyasada rekabet etmek zorunda kaldıkça, yönetim meselesinin de önemi artmaktadır.

Gelişmekte olan bir ülkede hakim olan tipik siyasi ve iktisadi ortamı, hükümet organ-

larının veya yarı resmi kurumların, üretim ve ihracatı ile olduğu kadar, bankacılık ticaret ve endüstriyel aramalı üretimi ile de ilgilenmelerini gerektirmektedir. Bu durumda, küçük tarım üreticilerinin kendi kendine yardım teşkilatlarının, devletin kontrolü altında olan ticaret ve üretim birliklerine veya bankalar karşı güç oluşturmaları mümkün değildir. Böyle bir ortamda tüccar tipi kooperatiflerde fonksiyonlarını yapamaz hale gelir. Hükümetin belirlediği fiyatlardan hükümet adına ürün toplayan, girdi dağıtımını yapan resmi bir organ haline gelirler. Kar marjları da genellikle kooperatiflerin güçlü bir sermaye yapısına sahip olmalarına imkan vermez.

Bu tür kooperatiflerin üyelerine fazla bin menfaat sağlaması mümkün değildir. Çünkü üretici olsun olmasın bütün üyeler aynı muameleye mazur kalmamaktadır. Gerçek anlamda yöneticilik ve işletmecilik yapmak için fazla hareket alanı yoktur. Kooperatif işletmeler, devlet işletmelerinin kontrolü altındaki bir idari birim gibi faaliyet gösterir. İlet işletmelerinin kontrolü altındaki bir irari birim gibi faaliyet gösterir.

Devletin kontrolündeki bu tüccar tipi kooperatifler, yaklaşık olarak 70 yıldır Asya 40 Yıldır da Afrika'daki gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü için bu çalışmada klasik kooperatif adı verilmiştir.

Bu çerçevede, tüccar tipi kooperatiflerle bütünleşmiş kooperatifler arasında ortaya çıkan ilk ve çok önemli fark bu durum değildir. Diğer önemli fark, kooperatifin üyelerin veya hükümetin kontrolü altında bulundurulması hususudur. Tüccar tipi kooperatiflerle bütünleşmiş kooperatiflerin fonksiyonları bakımından da önemli farklar vardır. Ancak kooperatifin üye veya hükümet kontrolü altında olması farklılığına göre ikinci derecede öneme sahip olarak kalmaktadır.

Batılı sanayileşmiş ülkelerde ve Japonya'da İkinci Dünya Savaşından sonra gelişen AMSAC yaklaşımı, kooperatiflerin fonksiyonları ile ilgili olarak yeni düşünceler getirmiştir. Ürün Arzı, kredi ve pazarlama gibi klasik kooperatif hizmetlerinin ötesinde, üretimin teşviki, üretimin planlanması, tarım üretimi tekniklerinin geliştirilmesi ve üyelerin bu gelişmeden yararlandırılması, tarım ürünlerinin geliştirilmesi ve üyelerin bu gelişmeden yararlandırılması, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, ara mallarının kullanımı ve tarım dışında üyelere ilave gelir sağlama gibi hizmetler F.Almanya'da 1960 yıllarından beri bütünleşmiş kooperatifçilik faaliyeti altında gerçekleştirilmektedir (14). Bütünleşmiş kooperatifçilik hareketi içinde, değişik seviyelerdeki kooperatifler arasında yakın işbirliği ve görev bölümü yapılmakta, kooperatif teşekkül birinci veya ikinci dereceden uzmanlaşmaya gitmektedirler. ASMAC tarafından getirilen yenilik, gelişmekte olan ülkelerde bütünleşmiş kooperatifçilik hareketine yer vermesidir.

ASMAC yaklaşımının üçüncü önemli bir fonksiyonu daha vardır ki, bu, kooperatif yöneticisini gelişmeci müteşebbis olarak görevlendirilmesidir. Ancak bu çok yeni bir gelişme değildir. Kooperatif yöneticisi, hem üyelerin menfaatlerini yükseltmek ve hem de bir işletme olarak kooperatifin varlığını devam ettirmek durumundadır. Üyelerin gelirlerini artıracak yeni kaynaklar bulmak, kullanılmayan kaynakları harekete geçirmek, tehlikeleri azaltmak bu gün artık yaygın şekilde rastlanan kooperatif faaliyetlerini oluşturmaktadır (15).

AMSAC yaklaşımı bu özelliği ile politikacıların ve kooperatifçilerin dikkatini çekmektedir. Kooperatif yöneticileri, yarı-resmi devlet kurumlarında çalışan memur olmanın kurtarılmaktadır (16). AMSAC yaklaşımının ortaya koyduğu yeniliklerin gelişmekte olan ülkelerde uygulanıp uygulanmayacağı ise ayrı bir hususu oluşturmaktadır.

4. AMSAC Yaklaşımının Çalışması İçin Gerekli Şartlar

Hükümetlerin kooperatifleri gelişme aracı olarak görüldüğü ülkelerde, AMSAC yaklaşımının uygulanmasının hükümetler tarafından desteklenmesi gerekir. Bu hükümetlerin mevcut kooperatif politikalarını değiştirmesi anlamına gelmektedir.

Kendi kendine yönetilen, finanse edilen ve kontrol edilen bütünleşmiş kooperatifleri, gelişme teşebbüsü olarak faaliyete geçirme düşüncesinin uygulanması, çok zordur. Çünkü Asya'daki bir çok ülkede ürün pazar ve ihraç fiyatı hükümetin elindedir. Ancak hükümet müdahalesinin sınırlı, fiyat oluşumunda piyasa mekanizmasının etkin olduğu yerlerde durum farklıdır. Hindistan'daki süt üreticileri için oluşturulan bütünleşmiş kooperatif hareketi bu uygulamaya model olabilecek örneklerdir.

AMSAC yaklaşımının uygulanabilmesi için hükümetlerin bir kaç şekilde destek sağlaması gereklidir;

- 1) Hükümetler bütünleşmiş kooperatifçilik hareketinin gelişeceği uygun ortamı, fiyat, üretim ve benzeri konularda yaratmalıdır. Her alanda müdahaleyi azaltıp, kooperatiflerin faaliyetlerini genişletebilmesine imkan hazırlamalıdır. Üretimden finansmana birçok alanda bu husus gerçekleştirilebilir. Bütün bunların yanında, kooperatifler tarımsal gelişme ile ilgili resmi kurumlarda temsil edilmelidir.
- 2) Kooperatiflerin hangi faaliyetleri yerine getireceğini açıklıkla belirlemeli, serbestlik, sorumluluk ve yükümlülük alanlarını tespit etmelidir. Üretimin planlaması gibi konularda rahat bırakılmalıdırlar. Belirli bir otonomi olmazsa bütünleşmiş kooperatifler fonksiyonlarını yerine getiremezler.
- 3) Kooperatif yöneticilerinin belirlenen vasıflara sahip olması, özel bir eğitim almaları ile mümkün olur. Ancak bu eğitim, gelişme ajanı olarak fonksiyonlarının neler olduğunu kavradıktan sonra olmalıdır. Bu hükümete de kooperatif üyelerinin menfaatlerine hizmet edecek kooperatif yöneticilerinin ve yönetici kadronun yetiştirilmesi yükümlülüğünü verir. Bu yöneticilerin önemli özelliği seçilmiş üye temsilcilerinden oluşmasıdır. Tecrübeler, hükümet müdahalesi arttıkça kooperatiflerin etkinliğinin azaldığını göstermektedir.

Burada, hükümetin rolü ile kooperatiflerin performansı arasındaki ilişkinin önemi açık olarak görülmektedir. Kooperatifler hükümetlerden mali destek ve yönetici eleman aldıkları zaman onların kontrol ve denetiminden de kaçmamaktadırlar. Ancak, en azından başlangıçta belirli bir mali destek sağlanmazsa, kooperatifler yeterli sermaye elde edemezler ve hükümete sürekli bağlı kalırlar.

Hükümetlerin kooperatif yönetimine müdahalesinin azaltılması görüşüne karşı, küçük tarım üreticilerinin kendi seçtikleri yöneticilerle kooperatif işletmeleri yürütemeyecekleri ileri sürülmektedir. Hükümet tarafında, kooperatiflerin kendi imkanları ile yönetileceği ve etkin faaliyet göstereceğine karşı bir güven eksikliği vardır.

Öte yandan, kooperatifler devlet görevlileri tarafından yönetildiği zaman üyeler kooperatifi kendi örgütleri gibi görmemekte, gerekli sorumlulukları yerine getirmemektedirler.

İşlerin bu yönde gelişmesi, köklü işbirliğini teşvik etmez. Bütünleşmiş kooperatif sistemleri, üyelerin kendi içinden çıkardığı kişiler tarafından kurulmadıkça, ekonomik açıdan yeterli ve varlığını sürdürebilecek örgütler haline gelemezler.

5) SONUÇLAR

Yönetim, bütünleşme ve üye desteği gibi faktörlerin yetersizliği dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerdeki kooperatifler başarısız kalmaktadır. AMSAC yaklaşımı son 30 yıldır, kooperatiflerin gelişme yolunda karşılaştığı bu tür problemlere yapıcı çözümler getirme gayreti içindedir.

Tarım üreticisinin hayat şartlarını ve tarımsal üretimi iyileştirmek amacıyla üyelerinin menfaatine çalışan dinamik bir teşebbüs olarak kooperatifçilik olayı yeni bir gelişme değildir. Ancak, kooperatiflerin hükümetler tarafından aracı kurumlar olarak kullanıldığı ülkelerde bu gerçek göz ardı edilmiştir.

Üretim merkezli ve çok amaçlı bir bütünleşmiş sistem içinde çalışan kooperatif birliği, ilk planda kendi üyeleri menfaatine faaliyetler gösterdiği gibi, ikinci ve üçüncü seviyede diğer kooperatif örgütlerle işbirliğine giderek, üretim planları yapma, pazarlama, ürün işleme, tarım alanı ve araçlarını kullanma gibi alanlarda da hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde faaliyet göstermektedir. Piyasa şartları sağlandığı takdirde kooperatifler üyelerinin pazarlık gücünü artırabilmekte ve kar marjlarını yükseltebilmektedir.

Değişme ajanı ve gelişimci müteşebbis olarak kooperatif yöneticisi kooperatif üyelerinin gelirlerini artırmaktadır. Bu yöneticilere, hem üyelerle olan ilişkileri ve hemde hükümetle ilişkilerinde gerektiği ölçüde serbest hareket etme imkanı tanınırsa, sonuçlar çok daha olumlu olacaktır (18). Bu tür kooperatif yöneticilerinin ayrıca kooperatifçilik hareketinin gelişmesini sağlayacak özel bir eğitim tutumları gerekmektedir. AMSAC, bu tür eğitim programlarını düzenlemektedir. AMSAC programının ilk ve en önemli amacı, politikacıların, planlamacıların, eğitimcilerin ve diğer ilgililerin, bu programının ekonomik, sosyal ve politik sonuçlarını benimsemelerini sağlamaktadır.

DİPNOT VE REFERANSLAR

1. Cf. Münker Hans.: Co-operatives for the Rich or for the Poor ? in: Asian Economies June 1976. No: 17, pp. 32-54, reprinted in Marburg, 1976.
2. FAO: Report on the Expert Consultation on Appropriate Management Systems for Agricultural Cooperatives held in Arusha, Tanzania, 19-23 May, 1980.M/P 1249/E/2.81/1/200.
3. DSE/FAO: Les systemes de gestion appropriée des cooperatives de petits exploitants agri coles, Rapport de la Consultation Internationale organisée a Cotonou, Republique Populaire du Benin du 7 au 12 Juin 1982, Feldafing 1982, DOK 1148 A/n, IT 75-82-82 ex.
4. Cf. Gupta, V.K. and Gaikwad, D.R.: A Guide to Management of Small Farmers' Cooperatives, FAO, Roma 1982. p. 16.
5. İbid., pp. 16-19.
6. İbid.pp. 19-20 et seq.
7. Cf. FAO: Report on the Expert Consultation on Appropriate Management Systems for Agricultural Cooperatives held in Arusha, op. cit.pp.8,15; see also Khan, Mahmood Ali: Changing perceptions of Organization Development at Local Level in Asia, in DSE Government Promotion of Cooperatives and Other Self help Organizations for Rural Development, Vol.2,Berlin 1980 DOK 1063 A/a, S.79-88.pp. 57 et seq.

8. Cf. FAO Report on the Expert Consultation on Appropriate Management Systems... held in Arusha, op. cit., p.1.
9. Cf. Gupta and Gaikwad: A Guide to Management..., op. cit., pp. 24-26.
10. Cf. FAO: Report on the Expert Consultation on Appropriate Management Systems... held in Arusha, op. cit. p.11.
11. See for instance . Asian Development Bank, Rural Asia: Challenge and Opportunity, Supplementary Papers Volume IV, Administration and Institutions in Agricultural and Rural Development, Manila, 1978; DSE: Government Promotional cooperatives and Other Shell-help Organizations for Rural Development, Berlin 1980, vol.1 and 2, DOK 1063 A/a S 79-88-80
12. Cf. DSE/FAO: Les systemes de gestion appropriée..., op. cit., pp. 57 et seq The term "conventional cooperative" is used instead of "merchant-type cooperative" in the draft of the French version of the "Guide to Management of Small Farmers" Cooperatives" Presently prepared by the DSE.
13. Cf. Gupta and Gaikwad: A Guide to Management..., op. cit. p.17,
14. E.g. Dülfer, E.: Organization and Management of cooperatives, in: Co-operatives and Economis Crown. Report on the Sixten International Conferance on Co-operative Science, GieBen 1969, Göttingen 1971, pp. 74 et seq; Münkner, Hans-H.: The Formation of Integrated Systems of Co-operative Societies, in: International Co-operative Alliance, Review of International Co-operation, Vol. 71. No.2, 1978, pp. 106 et seq.
15. E.g. Draheim, G.: Der Genossenschaften (The Co-operative Director, A Contribution to Co-operative Mangament Problems), in: Zur Okonomisierung der Genossenschaften (On the Economization of Co-operatives), Göttingen 1967, pp. 290 et seq.
16. Cf. Münkner, Hans-H.: Problems of Co-operative Management in Africa, in: ILO, Co-operative Information, 3/77, pp. 41 et seq.
17. Cf. Watzlawick, H.: Aspects of Co-operative Management, in: Management and Productivity, ILO, No: 36, 1971/1, p. 49.
18. Cf. DSE: Cooperative Law in Southern Asia-A Comparative Approach, Berlin 1981. DOK 1107 A/a, S 79-28-81.

ÖNEMLİ BAZI BAKLAGİL YEM BİTKİLERİNİN YETİŞTİRİLMESİ

Yrd.Doç.Dr. Hayrettin EKİZ

Ekonomideki gelişmemiz içerisinde zirai kalkınmanın payı da önemli bir yer işgal etmektedir. Yurdumuz bir tarım ülkesi olmasına rağmen tarımın bir kolu olan hayvancılık ve hayvan besleme yönünden bazı sorunları vardır. Hayvan yetiştiriciliği için hayati önem taşıyan iyi cins ve yeter miktarda yem temini henüz memleketimizde yeter seviyede değildir. Hayvanlarımız kaba yem ihtiyaçlarını ağır ve kontrolsüz otlatma nedeniyle verimleri yıldan yıla azalma gösteren çayır ve daha çok ta mer'alarımızdan karşılamadılar. Tarımda ileri olan ülkelerde yem bitkileri ekim alanı tarım alanının % 25'inden fazlasını teşkil etmektedir. Bu oranın ülkemizde % 2'yi geçmediği düşünülürse hayvancılığımızın neden ileri düzeylere ulaşmadığı ortaya çıkar. Memleketimizde, ziraati çiftçilerimiz tarafından çok eskiden beri bilinen yem bitkilerimizin ekili alan içerisindeki payını artırmak gerekir. Bu da özellikle baklagil yem bitkilerinin ekim nöbeti içerisinde daha fazla yer almalarını sağlamakla mümkün olabilir. Baklagil yem bitkilerinin ekim nöbeti içerisinde yer almaları; toprağın organik maddesini artıracak aynı zamanda da baklagil bitkisi olmaları nedeniyle havanın serbest azotunu toprağa fikse ederek toprakta bitkiler için çok yararlı olan azot oranını artıracaktır. Biz burada memleketimiz için önemli bazı baklagil yem bitkilerinin yetiştirilmesini ana hatları ile vereceğiz.

ADİ YONCA (Medicago Sativa L.)

ÖNEMİ:

Adi yonca uzun ömürlü çok yıllık bir yem bitkisidir. Yurdumuzda çok eski devirlerden beri kültürü yapılan, üstün besleme değeri olan ve yüksek veriminden dolayı yem bitkilerinin kraliçesi olarak tanınan yonca, çok değerli bir yeşil ve kuru ot bitkisidir. Her cins hayvana yedirilebilir. Kuru otunda % 17-18 ham protein bulunur. Mineral maddelerce ve vitamince çok zengindir. Tohum elde etmek için yapılan harmandan sonra çıkan saman (kes) de iyi bir yem sayılır.

İKLİM VE TOPRAK İSTEĞİ:

Memleketimizin hemen her yerinde yetişir. Taban suyu yüksek ve durgun olan topraklarda iyi ürün vermez, kısa zamanda seyrekleşir, Bu nedenle taban suyunun 2 m'den aşağı olması gerekir. Değişik iklim şartlarına uyum kabiliyeti yüksektir. Yağışın bol olduğu yerlerde normal olarak gelişen yonca, kök sisteminin derinlere işlenmesinden dolayı kurak bölgelerde de yetişebilmektedir. Ancak bu gibi yerlerde ekim metodu değişmekte ve verimi de sulu şartlardaki kadar yüksek olmamaktadır.

Adi yonca tınlı ve kireçli topraklarda iyi gelişir. Fazla kumlu ve killi topraklarda iyi ürün vermez. Yonca asit karakterli toprakları sevmez. Nötr civarındaki topraklarda yonca başarı ile yetiştirilir.

EKİM VE BAKIMI:

Adi yoncunun tohumları ufak olduğundan ekim yatağının çok iyi hazırlanması gerekir. Özellikle yabancı ot bulunmayan, temiz bir tarlaya temiz tohum ekmek yonca kültüründe başarının ilk şartıdır. Bu nedenle yonca yetiştirilecek tarlada ekimden önce ve ekimden sonra yabancı ot bulunmaması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Yonca ömürlü bir bitki olduğundan ekildiği yıl çok yavaş gelişir ve dolayısıyla yabancı otlarla rekabet edemez. İlk yıl yabancı otlar tarladan toplanıp atılmalıdır. Sonraki yıllarda yonca bitkileri gelişmiş olacaklarından yabancı otlarla rekabet edebilirler. Fakat yabancı otlar yoncunun rekabet edemeyeceği kadar fazla olarsa bunlarla mücadele etmek gerekir. Bunun için tarla gerekirse bir kaç defa biçilir. Ancak sık biçim yapmanın yoncayı da zayıflatacağını gözönünde tutmalıdır. Bu nedenle yabancı otlar için seçici kimyevi ilaçlar kullanılabilir.

Yonca, zeytin, incir ve turunçgillerin yetiştiği bölgelerde sonbaharda, daha serin ve soğuk olan yerlerde ilkbaharda ekilir. Kökleri derine işlediğinden, yonca tarlaları pullukla derince bir veya iki defa sürülür. Yazlık ekim için sürme işlemi sonbaharda yapılır. Ağır topraklar derince işlense dahi zamanla sıkışır ve oturur. Bunun için toprak dekara en az 2 ton çiftlik gübresi ile gübrelenmelidir. Yonca ekilecek toprak potasyum ve fosfor bakımından analiz edilmeli, bu maddeler eksikse gerekli gübreleme yapılmalıdır.

İster sonbaharda ekilsin, ister ilkbaharda ekilsin yonca, iyi ve derince işlenmiş sonra oturmuş ve ufalanmış toprak ister. Tarla tesfiyelerinin de iyi yapılması gerekir. Çukur yerlerde su toplanacağından yonca tarlasında gelişme üniform olmaz. Tarla ilkbaharda gerek görülürse tekrar sürülür. Diskaro ve tırmıkla toprak işlenerek iyice ufalanması sağlanır. Toprak kabarmış olacağından merdane geçirildikten sonra mibzerle ekim yapılır. Ekimde baskılı mibzer kullanılırsa iyi olur. Mibzerle ekimde ot için sıra arası 17.5-20 cm bırakılır ve dekara 2-2.5 kg tohum ekilir. Dikkatli yapılan ekimde 1 kg tohum yeterlidir. Elle yapılan serpmeye ekim tavsiye edilmez; ekilecek tohum serpmeye ekimde 3-3.5 kg'dan fazla olmamalıdır. Tavlı toprağa ekim yapılması uygundur. Ekimden sonra en önemli bakım işi yabancı ot savaşıdır. Yoncunun gelişme devresinde suya çok ihtiyacı vardır. Sulama zamanı ve miktarı bölgelere göre değişir. Genel olarak her biçimden bir hafta önce ve bir hafta sonra olmak üzere iki defa sulanmalıdır. Çünkü yonca 1 kg kuru madde meydana getirmek için 800 litre su sarfeder. Ekimden önce dekara 25-30 kg % 18'lik süperfosfat verilirse iyi olur.

HASADI (OT İÇİN):

Yoncanın biçme zamanı çiçeklerinin 1/10'unun açtığı devirdir. Bu zaman ot kalitesinin en iyi olduğu ve bitki kök ve gözlerinden ikinci ot mahsülü verecek, yeteri kadar besin maddesinin birikmiş olduğu zamandır. Geç biçim ile fazla mahsül alınır da önemli kalite kaybı olur. Yonca her sene devamlı olarak ota biçilecek olursa, bir zayıflama ve seyrekleşme görülür. Bunun için zaman zaman yoncalığı tohuma bırakmak yararlıdır. Yoncanın kıştan önce yapılacak son biçimi öyle ayarlanmalıdır ki, bitki tekrar sürgün verme imkanı bulamasın ve kışa köklerindeki yedek besin maddeleriyle girsin. Bu durum yoncanın ilkbaharda erken ve bol mahsül vermesini sağlar. Normal biçimde yüksekliği 10 cm'dir. Daha kısa olarak verilecek olursa kök boğazında bulunan ve ikinci ot mahsülünü verecek sürgünler kesilmiş olur. Bunun sonucunda yoncada zayıflama meydana gelir ve verim düşer.

Yurdumuzda yoncadan Orta Anadolu'da 4-5, Ege ve Marmara bölgesinde 7-8, Akdeniz bölgesinde ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde 8-10, Doğu Anadolu bölgesinde 2-3 biçim yapılabilir. Çeşitli yollarla biçilen yonca tarla üzerinde bırakılarak kurutulmağa terk edilir. Kurumanın üniform olması için biçilen yoncalar çevrilir. Ancak kurutma dikkatli olmak ve yoncanın çok kurumamasına itina göstermek gerekir. Çok kuruyan yoncada yapraklar dökülür. Biçilen yoncalar sehpalara serilerek veya en iyisi suni yolla kurutulmalıdır. Suni yolla kurutulan yoncanın besleme değeri çok daha yüksektir.

HASADI (TOHUM İÇİN):

Ot için ekilmiş yonca tarlası tohuma bırakılabilir veya tohum için özel olarak ekim yapılır. Tohum üretmek amacıyla ekimde sıra arası 60-90 cm olmalıdır. Böylece hem sıra aralarında ot mücadelesi rahatça yapılabilir, hem de yonca daha iyice dallanır ve bol tohum verir.

Yonca tohumu alınacak tarlada ilk biçim ot için yapılır. İkinci biçim tohuma bırakılır. Yonca tarlasından daha iyi tohum almak için dekara 1-2 arı kovani koymak faydalıdır. Tohuma bırakılan yoncanın meyveleri kahverengiye dönmeye başlayınca biçilir ve bitkiler tarlada kurumaya terk edilir. Biçerdöğlerle tohum hasadına bütün meyvelerin kahverengi esmer renkte olması gerekir.

Yoncada her biçimde dekara 750-1200 kg arasında yaş ot veya 250 kg kuru ot atılabilir. Tohum verimi dekara ortalama 40-50 kg civarındadır.

KÜSKÜT (Cuscuta sp.)

Tek yıllık bir parazit bitki olan küsküt yoncanın en büyük düşmanıdır. Klorofilsiz olup konukçu bitkiye sarılır ve konukçu bitkinin gövde ve yaprak saplarından saç şeklinde olan organları sayesinde beslenir. Küsküt yonca tarlalarından saç şeklinde olan organları sayesinde beslenir. Küsküt yonca tarlalarında büyük zararlara sebep olur. Bitki üzerindeki küsküt, iyi beslendiğinden büyür, gelişir ve çok sap meydana getirir, kısa zamanda çok fazla tohum üretir. Böylece yoncayı boğar ve öldürür. Yonca tarlasında küsküt kuşlarla, küskütlü yonca tohumu kullanmakla, sulama suyu ile, hayvan gübreleriyle insan ayaklarıyla yayılır. Küsküt tohumu ilkbaharda çimlenmesi için gerekli şartları bulduğunda gelişme başlar ve bu devrede gelişmeye başlamış olan yonca bitkisine zarar verir. Küsküt meyveleri 2 bölmeli olup, her bir bölmede iki tohum bulunur. Bir küsküt

tohumu toprakta 7-8 sene çimlenme gücünü kaybetmeden kalabilir.

Küsküt savaşı izin alınacak ilk önlem, ekilecek tohumun temiz olmasıdır. Bunun için de küskütsüz olan sertifikalı tohum kullanılması gerekir. Buna rağmen yoncada yine de küsküt görülürse bitkiler kökleri ile sökülüp yakılır. Bazen alev makinaları da kullanılır. Yonca üzerine yanıcı olarak mazot, gazyağı dökülerek tarlada küsküt bulanan yerleri yakmak da uygun olur. Son zamanlarda küsküt savaşında kullanılan ilaçlar vardır. Bunlar ile küsküt zararı % 100 oranında azaltılmaktadır. Başlıcaları Paraquate, Diquate, Cips, Dalapon, Simozin, Atrazin ve Gramoxone'dir.

ADİ FİĞ (Vicia Sativa L.)

ÖNEMİ:

Yurdumuzda en fazla yetiştirilen fiğ türüdür. Adı fiğ tek yıllıktır. Otu besleyici bir hayvan yemidir. Danesi kırılmak suretiyle kesif-yem olarak hayvanlara yedirilir. Fiğ kırması koyunlara, çift öküzlerine ve kümes hayvanlarına verirse verim artışı sağlanır. Adı fiğ danesinde % 27-34 ham protein bulunur. Adı fiğ tek yıllık bir bitki olduğu için ekim nöbeti bitkisi yeşil gübre bitkisi, örtü bitkisi ve silo yemi olarak yaygın bir şekilde kullanılabilir.

İKLİM VE TOPRAK İSTEĞİ:

Adı fiğ aslında bir serin mevsim yem bitkisidir. Büyüme ve gelişmesini yılın serin zamanlarında yapar. Ancak adı fiğ soğuklara fazla dayanamaz. Bu nedenle kışları sert geçmeyen yerlerde sonbaharda, sert geçen yerlerde ilkbaharda ekilir. İlkbahar yağışlarının iyi olduğu yerlerde iyi gelişeceğinden bol ürün alınır.

Toprak isteği bakımından fazla seçici değildir. Verimli topraklarda iyi gelişir. Çok kumlu, ağır ve çok nemli topraklarda zor gelişir. Asit şartlara biraz dayanabilir.

EKİM VE BAKIMI:

Tohum yatağının hazırlanmasına özen gösterilmelidir. Ancak fiğ tohumları iri olduğundan tohum yatağının yoncadaki gibi iyi olmasına da gerek yoktur. Hiç sürülemezmiş anıza bile fiğ ekimi yapılabilir. Genellikle tahıllardan sonra toprak yüzlek bir şekilde sürülerek anız bozulur. İlkbahar ekimi için sonbaharda derin bir sürüm yapılır. İlkbaharda da diskaro ve tırmık çekmek suretiyle tohum yatağı hazırlanır.

Adı fiğ ekimi ister sonbaharda yapılsın, ister ilkbaharda yapılsın ekimin erken yapılması faydalıdır. Ekimi mibzerle yapılmalıdır. Dane almak için yetiştirilecekse fiğ yalnız ekilmelidir. Ot elde etmek için yulaf, arpa, çavdar gibi tahıllarla birlikte ekilmesi tavsiye edilir. Böylece ot için hasadı kolay olur ve aynı zamanda bol ve kaliteli yem alınır.

Dane ürünü için dekara 8-10 kg tohum atılmalıdır. Ot için veya yeşil gübre yapmak için ise dekara 12-15 tğ tohum atılmalıdır. Ot elde etmek amacıyla tahıllarla karışık olarak ekilecekse, 2 kg arpa, 10 kg fiğ Orta anadolu'da yazlık ekimlerde iyi sonuç verir. Bazı yerlerde 2 kg tahıl, 8 kg fiğ veya 1 kg tahıl 10 kg fiğ karışımı kullanılabilir. Mibzerle ekimde sıra arası ot ve dane elde etme amacına, ekimin suluda veya kırçta yapılmasına göre 15-60 cm arasında değişir. Ekimde belli çeşidin tohumu kullanılmalıdır. Karışık, yabancı ot tohumu bulunan, bayat, küflü, kokulu, böcek yenikli (bur uchuş'lu) tohum-

luklar kullanılmamalıdır.

Adi fiğın sulanması çiçeklenmeden önce yapılmalıdır ve sulama imkanı varsa ekimden sonra 1-2 defa sulanmalıdır. Çiçeklenme başladıktan sonra su verilmesi doğru olmaz. Çünkü bu devreden sonra verilecek su bitkinin bol sürgün vermesine neden olur, meyve ve tohum gelişmesini engeller, tohum verimi azalır. Adı fiğe verilecek gübre toprak analizine göre belirlenmelidir. Fosfor ihtiyacı fazladır. Çiftlik gübresi verme imkanı varsa dekara 2-4 ton verilirse verim çok artar.

HASADI:

Adi fiğ ot için biçilecekse, bitkinin en altında bulunan meyveler gözlenmeli, meyveler oluyup dolgun hale geldiğinde ota biçim yapılmalıdır. Ot biçimi trpanla veya çayır biçme makinesiyle yapılır. Ot için biçilen fiğleri çıtalar üzerine alıp kurutmak en iyi yoldur. Yeşil ot verimi dekara 800-2500 kg arasında değişir.

Adi fiğ tohum amacı ile en alt fasulyeler olgunlaşınca biçilmelidir. Hasad gecikirse alttaki fasulyeler çatlar ve tohumlar dökülür. Hasad günün erken saatlerinde yapılmalıdır ve hasad edilen fiğler tarlada 1-3 gün bekletilmelidir. Makine ile hasatta danelerin kırılmasını önlemek için ayarın iyi yapılması gereklidir. Tohum için biçilen fiğler kurutulduktan sonra harman makinası ile harman edilir. Adı fiğın tohum verimi dekara 120-200 kg civarındadır.

MACAR FİĞİ (Vicia Pannonica Crantz.)

ÖNEMİ:

Yıllık bir yem bitkisi olan macar fiği Orta Anadolu kışlarına en iyi dayanan fiğ türlerindedir. Bu nedenle bu bölgede kışlık olarak rahatça ekilebilir. Danesi ve otu iyi bir hayvan yemidir. Ancak danesinden çok otu için yetiştirilir. Gövdesi yatmadan gelişebilir. Bu nedenle bitkinin gerek dane gerekse ot için hasadı, diğer fiğ türlerindeki gibi güçlük yaratmaz. Normal şartlarda 60-70 cm yükselir.

İKLİM VE TOPRAK İSTEĞİ:

Serin ve nemli yerlerde iyi gelişir. Kuraga dayanması da iyi olduğundan Orta Anadolu şartlarında başarı ile ot ve dane ürünü alınır. Toprak isteği fazla değildir. Hatta diğer fiğ türlerine göre ağır killi topraklarda, nemli topraklarda, kireççe zengin topraklarda daha iyi gelişir.

EKİM VE BAKIMI:

Kışlık ekilebilen macar fiği yalnız ekildiğinde ot üretimi için dekara 8-12 kg tohum ekilir. Tahıllarla karışık ekimde de iyi sonuç verir. Tahıllarla karışım halinde ekildiğinde macar fiği tohum miktarının 2/3 ü fiğ ve 1/3 ü tahıl olarak alınır. Ot üretimi için sıra arası 18-20 cm olmalıdır. Tohum için ekildiğinde ise sıra arası 30-40 cm tutulmalıdır.

HASADI:

Hasad zamanında meyvelerin olgunlaşmış olmasına dikkat edilmelidir. Meyveleri kolayca çatlamadığından tohum kaybı olmaz. Tohum hasadında adı fiğ ve tüylü fiğden

farklı olarak meyvelerin % 75-90'ı olgunlaşınca kadar beklenebilir. Dekardan 250 kg civarında kuru ot, 70-200 kg'da tohum alınabilir.

TÜYLÜ FİĞ (*Vicia villosa* Roth.)

ÖNEMİ:

Yıllık bir yem bitkisi olan tüylü fiğ kışa ve kurağa dayanması bakımından fiğler içinde en önde gelen türlendendir. Gövde ve dalları zayıf ve yüksek boylu olduğundan kolayca yatar. Bu nedenle tahıllarla (arpa, yulaf, çavdar vb.) birlikte ekilmesi tavsiye edilir. Böyle karışım halinde yetiştirildiğinde bol ve kaliteli ürün alınır.

İKLİM VE TOPRAK İSTEĞİ:

Memleketimizde kültürü yapılan tüylü fiğ çeşidinin kışa dayanma özelliği iyi olduğundan, her bölgede kışlık olarak ekilebilir. Nemli bölgelerde ve verimli topraklarda iyi gelişir. Tüylü fiğ hemen hemen her toprakta yetişen kanaatkâr bir bitkidir. Kumlu topraklarda çok iyi yetişebilmektedir. Kumlu toprakların ıslahında, çavdarla birlikte yetiştirilen tüylü fiğın toprağa gömülmesi şeklindeki uygulama başarılı sonuçlar verir.

EKİMİ:

Adi fiğ ekiminde olduğu gibi hazırlanan tarlaya, tohum üretimi için yalnız olarak dekara 4-8 kg tohum ekilir. Ot üretimi için dekara 4-6 kg tüylü fiğ ve 7-9 kg çavdar tohumu, 20 cm aralıklı sıralara ekilir. Bu karışım kumlu toprakların ıslahı için toprağa sürülüp gömülebilir. Tahıllarla ekimi genel bir uygulamadır.

HASAD VE HARMANI:

Tahıllarla ekildiğinde ot için hasadı kolay olur ve kaliteli ot alınır. Tüylü fiğın ot için hasadı, bitkinin alt kısımlarında meyveler teşekkül etmeğe başladığında yapılır. Karışım halinde ekildiğinde birlikte yetiştirilen tahılın durumu da dikkate alınmalıdır. Tohum için hasatta gecikilirse meyveler çatlar ve iyi bir ürün alınmaz. Bitkinin alt kısmında ki meyveler olgunlaşınca, adi fiğde olduğu gibi tohum için hasad yapılır. Tüylü fiğın tohum verimi dekara 50-70 kg'dır. Ot verimi, çavdarla olduğu zaman dekara 1000-3000 kg yeşil ottur.

BURÇAK (*Vicia ervilia* (L) Willd.)

ÖNEMİ:

Yurdumuzda çok eskiden beri kültürü yapılan ve çiftçilerimiz tarafından bilinen bir baklagil yem bitkisidir. Otu ve daha çok ta danesi hayvan beslemede kullanılır. Taneleri kırılarak diğer yemlere karıştırılır, çoğunlukla da samanla karıştırılarak hayvanlara yedirilir. Burçak tanesinde % 18.4-23.3 oranında ham protein bulunmaktadır, bu nedenle burçak tanesi özellikle sığırlar ve koyunlar için değerli bir yemdir. Ayrıca

samanı da hayvan beslenmesinde kullanılmaktadır.

İKLİM VE TOPRAK İSTEĞİ:

Yazı kurak olan bölgelerde, esas olarak kuraga dayanıklılığı nedeniyle yetiştirilir. Kurak şartlara adi fiğden daha dayanıklıdır. Birçok kültür bitkisinin ekonomik olarak tarımının yapılamadığı alanlarda, kireççe fakir topraklarda, taşlı, yamaç tarlalarda kültürü yapılabilir. Bu nedenle kanaatkar bir bitkidir.

Toprak isteği yönünden seçici değildir, her çeşit toprakta yetişebilir.

EKİM:

Burçak kışa fazla dayanıklı bir bitki değildir. Kışı sert geçen yerlerde ekimi ilkbaharda yapılmalıdır. İlkbaharda ekim yapılacak tarla sonbahar sürülmeli, ilkbaharda yabancılıkların öldürülmesi ve toprağın iyice hazırlanması için diskaro çekilmelidir. Burçak yurdumuzda serpmeye olarak ekildiğinde ekilecek tohum miktarı dekara 8-10 kg'dır. Ekimde sıra arası 15-20 cm tutulmalıdır.

HASADI:

Tane için burçak hasadına bitkilerin tamamen sararması beklenilebilir. Çünkü burçak bitkisinin tohum dökmesi pek görülmez. Ancak bitki kısa boylu olduğu için hasadı oldukça güçtür. Yurdumuzda hasadı genellikle elle yapılır. Elle hasad için sabahın erken saatleri uygun olur. Kıracıkta tohum verimi dekara 70-80 kg civarındadır.

YEM BEZELYESİ (Pisum arvense L.)

ÖNEMİ:

Yıllık olan yem bezelyesinin otu hayvanlara yonca kadar yarar, gerek yaşı gerekse kuruşu her cins hayvana verilebilirse de, asıl sığırlara vermek için yetiştirilmelidir. Dane-leri fiğ danesi kadar besleyicidir. Hayvanlara kırılarak verilir. Hasadının ve kurutulmasının kolay yapılması için tahıllarla (arpa yulaf, çavdar vb.) karıştırılarak ekilmesi daha uygundur. Otundan silo yemi de yapılmaktadır. Fiğ gibi yeşil gübre bitkisi olarak da kullanılabilir.

İKLİM VE TOPRAK İSTEĞİ:

İyi bir gelişme yapması için serin bir yetişme mevsimi ister. Yüksek ısı gelişmesine olumsuz etki yapar. Bu durum düşük ısı ve dondan daha zararlıdır. Memleketimizde kıracık şartlarda sonbaharda ekilen yem bezelyesi kıştan önemli bir zarar görmemektedir. Yağışın tatmin edici olduğu yerlerde veya sulanabilen yerlerde çok iyi gelişir.

Drenajı iyi olan kireç ve fosforca zengin topraklar yem bezelyesi için en uygun topraklardır. Hümmüce zengin nemli kara topraklarda yem bezelyesi iyi ürün verir. Böyle topraklarda bol vejetatif gelişme yapar. Asit karakterli topraklar kireçlenmelidir.

EKİMİ:

Memleketimizde kültürü yapılan çeşit kışa dayanıklı olduğundan Orta Anadolu şartlarında sonbaharda ekilebilir. Kışı çok sert geçen yerlerde ilkbaharda ekilmelidir.

Sonbaharda yapılacak ekim için toprak ilkbaharda sürülür ve yazın da birkaç defa işlenerek tarla yabancı otlardan temizlenir. İlkbaharda ekilecekse, tarla sonbaharda sürülerek kışı böylece geçirmesi sağlanır. İlkbaharda toprak diskaro ve tırmıkla işlenerek ekime hazır hale getirilir.

Tohum üretimi dışında, ot elde etmek amacıyla yem bezelyesi yetiştirilecekse hasadın kolay ve ot ürününün bol ve kaliteli olması için tahıllarla (yulaf, arpa, çavdar vb.) karışık ekilmelidir.

Sonbaharda ekilecekse çavdar ve kışlık arpa ile, ilkbaharda ekilecekse yazlık arpa veya en iyisi yulafla karışık ekilmelidir.

Dane ürünü için yalnız ekildiğinde mibzerle dekara 12-15 kg tohum ekilir. Ot için yalnız ekildiğinde, serpmeye ekim için dekara 20,25 kg, mibzerle ekimde ise 15-20 kg tohum ekilir. Tahıllarla karışık ekimde dekara 10-13 kg yem bezelyesi ve 5-7 kg arpa veya yulaf tohumu uygundur. Ekim derinliği 5-10 cm'dir. Yazlık ekimde tohumun yüzlek, kışlık ekimde ise derine atılması tavsiye edilir.

HASADI:

Yem bezelyesinin tohum için hasadı bitkideki alt fasüyelerin sarardığı yani olgunlaştığı ve tohumun sertleştiği zaman yapılmalıdır. Gecikilirse tohumlar dökülür. Hasad edilen bitkilerin üst fasüyeleri henüz yeşil olduğundan, biçilen bitkiler tarlada bir müddet soldurulduktan sonra harman edilmelidir. Orakla veya tırpanla biçim yapılabilir. Kuruyan bezelye bitkilerinin harmanında harman makineleri kullanılır. Ancak danelerin kırılmasını önlemek için batör ve kontrbatör ayarının iyi yapılması gerekir. Dekardan 150-250 kg tohum elde edilir.

Ot için hasad, ilk fasüyelerin (en alttakiler) teşekkül ettiği zaman yapılmalıdır. Bu devreden sonra yapraklar sararmaya başlayacağından hasadın geciktirilmesi lazımdır. Yaprakları ve gövdesi çok çabuk kurduğundan hasad zamanında yapılmalıdır. Yaprakların dökülmemesi için kurutma dikkatle yapılmalıdır.

Ot verimi kırıç şartlarda dekara 100 kg yaş ottur. Nemli veya sulanabilen yerlerden 2500 kg'a kadar yaş ot alınabilir.

Tohumluğun içinde böcek yenisi olanlar iyi bir tohumluk olamazlar. Bruchus tarafından içi yenilerek boşaltılmış tohumlar tohumluk olarak kullanılmamalıdır. Böyle tohumlar ekim amacıyla kullanılacaksa, tohumları içinde su bulunan geniş bir kaba dökmeli ve suyun yüzüne çıkmış olan içi yenik tohumlar alınarak tohumluk kısmen temizlenmelidir.

KORUNGA (Onobrychis sativa Lam.)

ÖNEMİ:

Kısa ömürlü çok yıllık bir yem bitkisi olan korunga, memleketimizde kültürü yapılan önemli yem bitkilerindendir. Özellikle sulanmayan, fakir topraklarda yoncadan da-

ha iyi sonuç vermektedir. Otu hayvanlar için çok yararlı olan korunga kıraç şartların vazgeçilmez yem bitkisidir. Ot verimi toprak ve iklim şartların, bitkilerin yaşına göre çok değişiklik gösterir. Diğer çok yıllık bitkilerde olduğu gibi ekildiği sene çok çok az at verir. Bundan sonra ikinci ve üçüncü senelerde ot verimi artar ve sonra tekrar azalır.

İKLİM VE TOPRAK İSTEĞİ:

Kurağa ve soğuğa çok iyi dayanır. Ilıman iklimde iyi yetişir. Toprak bakımından fazla seçici değildir. Fakir, kıraç ve kireçli topraklarda başarıyla yetiştirilebilir. Yurdumuzun kıraç bölgelerinde başarı ile yetiştirilen en iyi yem bitkilerinden biridir. Toprak kalsiyum miktarı arttıkça ot verimi de o oranda artar. Derin yapılı, drenajı düzenli ve kireçli topraklarda en iyi gelişmesini yapar. Yaş, asit karakterli ve killi toprakları sevmez ve böyle topraklarda gelişemez.

EKİMİ VE BAKIMI:

Korunga da diğer küçük tohumlu baklagillerde olduğu gibi, iyi hazırlanmış bir tohum yatağı ister. Tohum yatağı yabancı ot tohumlarından temizlenmiş olmalıdır. Bu bitki de diğer çok yıllık yem bitkilerinde olduğu gibi, ekildiği yıl çok yavaş gelişir. Bu bakımdan korunga fideleri tarladaki yabancı otlarla rekabet edemez, iyi gelişmez ve seyrekleşir.

Ayrıca tohum yatağı düz, bastırılmış ve kesekleri iyice ufalanmış olmalıdır.

En iyi ekim zamanı erken ilkbahardır. Korunga fideleri yavaş geliştiğinden, sonbaharda yapılan ekimde fidelerin çoğu kıştan zarar görür. Kışı sert olmayan ılık bölgelerde korunga sonbaharda ekilir. Erken ilkbaharda yapılan ekimde fideler yaz kuraklığından az zarar görürler. Bu nedenle ekimin mümkün olduğu kadar erken yapılmasında yarar vardır.

Ekilecek tohum miktarı, tohumun kabuklu veya kabuksuz oluşuna ve amaca göre değişir. Tohum miktarı kabuklu ise dekara 10-15 kg'dır, kabuksuz ise 5-7 kg'dır. Ekimde sıra arası ot üretimi için sulu şartlarda 20 cm, kurak şartlarda 40-50 cm'dir.

HASAD VE HARMANI:

Korunganın ot için biçim zamanı iyi ayarlanmalıdır. Biçim gecikirse korunga gövdeleri çabuk kalınlaşır ve odunlaşır. Dolayısıyla ot kalitesi düşer. Ot için en uygun biçim zamanı çiçeklenme başlangıcıdır. Kıraçta dekara 1000 kg yaş ot alınır.

Korunga meyvelerinin hepsi birden aynı zamanda olgunlaşmadığı için tohuma hasad zamanını iyi ayarlamak gerekir. Salkımların alt tarafındaki meyveler koyu kahverengiye dönüştüklerinde tohum için hasada girilmelidir. Hasatta gecikilirse tohum kaybı çok olur. Tohum verimi dekara 80-100 kg arasında değişir. Yağışlı ve sulanan bölgelerde tohum verimi dekara 150 kg'a kadar çıkabilir.

KAYNAKLAR:

AÇIKGÖZ, E. ve TEKELİ A.S. 1980. Önemli Yembitkileri ve Tarımı. T.C. Tarım ve

Orman Bakanlığı, Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları. Merkez İkmal Müdürlüğü Basımevi, Ankara. 35 s.

EKİZ, H. ve ÖZKAYNAK İ. 1984. Türkiye'de Yetiştirilen Bazı Burçak (*Vicia ervilia* (L.) Willd.) Çeşitlerinin Önemli Morfolojik, Biyolojik ve Tarımsal Karakterleri Üzerinde Araştırmalar. A. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü. Yayın No:TB. 5.Ankara. 20 s.

ELÇİ, Ş. 1975. Fiğ. Gıda Trım ve Hayvancılık Bakanlığı. Ziraat İşleri Genel Müd. Yay. No: D-167. Ankara. 28 s.

ELÇİ, Ş. 1975. Korunga. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Ziraat İşleri Genel Müd. Yay. No: D-168. Ankara. 32 s.

ELÇİ, Ş. 1988. Ziraatte Baklagiller. Tarım İşletmeleri Genel Müd. Yayınları:1. Ankara. 422 s.

ARAÇ, A. ve EKİZ H. 1985. Yem Bitkileri Yetiştirme. A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları: 964, Ofset Basım Ders Notu:16. Ankara. 68 s.

GENÇKAN, M.S. 1983. Yem bitkileri Tarımı. E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları No: 467 İzmir. 519 s.

HUGHES: H. D., HEATH M. E. and D.S. METCALFE: 1953. Forages. The Iowa State College Press, Ames, Iowa. 724 p.

TARMAN, Ö. 1954. Baklagilerden Yem Bitkileri Yetiştirilmesi. Ziraat Vekaleti Neşriyatı. Güzel Sanatlar Matbaası. Ankara. 80 s.

TOSUN, F. 1974. Baklagil ve Buğdaygil Yem Bitkileri Kültürü. Atatürk Ü. Yay. No:242. Ziraat Fak. Yay. No:123. Ders Kitapları Serisi No: 8. Erzurum. 350 s.

REKLÂMLARIMIZ İÇİN KOOPERATİFÇİLİK

KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Ahmet TURAN (*)

1 GİRİŞ

Kooperatifçilik, işbirliği, gönüllülük ve eşitliğe dayalı sosyal bir harekettir. Dağınık ve güçsüz imkanları belirlenen ortaklaşa bir amaca ulaşmak için birleştiren bir harekettir. Açık niteliği birlikte hareketi ekonomik sonuca ulaştıran bir araç olmuştur.

Yurdumuzda kırsal alanda yaşayan ve geçimi toprağa bağlı toplum kesiminin üretim gücünü ve gelirini arttırmak ve yaşama düzeyini yükseltmek için tarımsal amaçlı kooperatifler kalkınmanın temel amaçlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Sanayileşme hareketine rağmen tarım sektörü hala ülkemiz ekonomisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Tarım kesimindeki işletmelerin % 80 i küçük işletmeler şeklindedir. Küçük işletmelerin verimliliğini arttırmak ve ürettikleri ürünleri pazarlamada değer fiyatına satışı temin için kooperatifler önemli bir etken olmaktadır. Kooperatifçilik ferdi veya ekonomik birim güçler, ortak ekonomik hedefe yönelik olarak ve müşterek ekonomik fonksiyonları rasyonel bir şekilde yürütmek için biraraya gelmeyi belirtmektedir. Karşılıklı yardım ve dayanışma sosyal bir müessese olmakla birlikte, kooperatifler ekonomik birimlerin kaynak yaratma, dağınık küçük kaynakları ortak menfaatleri göz önünde bulundurarak faaliyete geçirdiklerinden esasen sosyo-ekonomik bir özelliğe sahiptirler.

Kooperatiflerin bu özellikleri itibarıyla ülke kalkınmasında etkili bir araç olarak görülmesinden 1863'de memleket sandıkları ile başlamış ve günümüze kadar 12 çeşit tarımsal amaçlı kooperatif kurulmuştur.

Ülkemizdeki 12 çeşit tarımsal amaçlı kooperatif içerisinde Köy Kalkınma Kooperatifleri gerek kooperatif adedi, gerekse ortak sayısı bakımından önemli bir yer tutmaktadır.

– Köy Kalkınma Kooperatifleri, köy ve çevresinin mevcut ekonomik ve sosyal potansiyelini çok amaçlı olarak harekete geçirmek, üreticilerinin üretim araçlarının sağlanmasında çeşitli ürünlerin değerlendirilmesinde ve pazarlamasında birleşmek için kurulmaktadır.

* A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Araştırma Görevlisi

Bu kooperatifler vasıtasıyla kırsal alandaki tarımsal üretim arttırılacak, tarımsal hammadde işlenip mamul madde haline getirilerek, tarım dışı kırsal sanayi geliştirilecek, bu şekilde köylerimizde yaşayan insanlara iş imkanları sağlanacak gelir artacak ve köylümüz daha mutlu bir yaşama düzeyine kavuşacaktır.

Bu amaçlar gerçekleştiği zaman ekonomide de önemli değişiklikler olacaktır. Köy Kalkınma Kooperatifleri kuruluşlarından günümüze kadar bu amaçlar doğrultusunda hareket etmiştir. Bunda ne derecede başarılı olduğu ileriki bölümlerde ele alınacaktır.

Köy Kalkınma Kooperatifleri 1965 yılında kurulmaya başlanmış çok amaçlı bir kooperatif olması bakımından, kırsal kesimin sosyo-ekonomik sorunlarının çözümünde, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında etkin bir araç olarak görülmektedir. Çalışmada bu kooperatiflerin dünü yani kuruluşlarından bu güne kadar ki, faaliyetleri incelenecektir.

Çalışmada Türk Kooperatifçilik hareketinin gelişimi ele alınmış köy kalkınma kooperatiflerinin kuruluş ve işleyiş özellikleri belirtilerek üst örgütlenmeleri anlatılmaktadır. Bu kısımlardan sonra köy kalkınma kooperatiflerinin dünden bu güne kadarki faaliyetleri incelenmiş ayrıca kooperatiflerin sosyo-ekonomik etkileri, dış ticarete yönelik faaliyetleri ve tarım sanayindeki yatırımları incelenmiştir. Bunlardan sonra K.K.K devlette olan ilişkileri incelenerek K.K.K. nin tarım kooperatifleri arasındaki yeri ve önemine değinerek kooperatiflerin sorunları bunlardan elde edilen sonuçların ışığı altında konuya ilişkin öneriler özetlenmiştir.

2. KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞ VE İŞLEYİŞLERİ

2.1 Kuruluş ve Nedenleri

Tarım kesiminde üretici olarak çiftçi açısından baktığımızda, Türkiye'nin tarım yapısını şu çizgiler ile görmekteyiz.

1. Çiftçi geçimini çok yönlü tarım faaliyetlerinde bulunarak sağlamaktadır. Hem tarla tarımı yapmakta, hem koyunculuk yapmakta, bunların yanında yan ürünleride değerlenmektedir. (Halı, dokumacılık, salça, konserve vb)

2. Tarım kesiminin işletme yapısı çoğunlukla küçük aile işletmeleri şeklindedir. Küçük aile işletmelerinin sayısı, toplam işletmelerinin % 86.8 ini oluşturmaktadır.(1).

3. Çiftçinin üretim ve verimi artırabilmesi için girdi ve kredi ihtiyacının yanı sıra teknik bilgiye de ihtiyacı vardır.

4. Ürünlerin değerlendirilmesi ve satışlarında çiftçinin pazara etkisi son derece azdır.

Bu dört madde halinde sıraladığımız özellikleri nedeniyle kırsal kesimleri sosyo-ekonomik açıdan kalkındırabilmede kooperatifler etkili bir araç olmaktadır. Özellikle küçük işletme sahibi çiftçilerin kooperatifçiliğe eğilimi daha fazladır. Çünkü ekonomik birim büyüdükçe kooperatifin sağlayacağı yararları duyulan ihtiyaç azalmaktadır. Tarımda

(1) Rasih Demirci, *Tarımın Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, Türkiye 2. İktisat Kongresi : İzmir, 2-7 Kasım 1981, s. 864.

kooperatifçilik, tarım işletmelerine ekonomik büyüklük sağlayarak kalkınma ve yaşama şartlarını iyileştirmede vasıta olmaktadır (2).

Uygulamaya ilk defa dış ülkelere işçi göndermek güdüsüyle harekete geçilmekte' tamamen köylü nüfusun girişkenliğine dayalı olarak aşağıdan yukarıya doğru oluşan, üretim ve daha çok sanai amaçlı yatırım konularında ve tarımsal üretim sonrası etkinlikleri kapsayan alanlarda işlev gören bir hareket olmaktadır. (3).

1965 yılından buyana köylünün dinamik yapılı ve çeşitli ekonomik faaliyetlere elverişli bir kooperatif tipi isteğinin yanında Devletin kooperatifçiliği sosyal ve ekonomik kalkınmanın bir vasıtası gören politikasında desteği ile Köy Kalkınma Kooperatifleri kurulmaya başlanılmıştır.

Bu kuruluşta batı Avrupa ülkelerine işgücü ihracının başlaması, ilk yıllarda hızlı bir gelişme göstermesi ve yaklaşık olarak aynı tarihlerde Köy İşleri Bakanlığının kurulmuş bulunması etkili olmuştur. Türk kooperatifçilik literatürüne "Köy Kalkınma Kooperatifleri" adlı kooperatifler kazandırılmıştır. (4).

Bu türlü kooperatiflerin başlangıçta iki temel fikre dayalı olarak ele alındığı bildirilmektedir. (5).

a- Yabancı ülkelere giden işçilerin tasarruflarını, memlekete çekip özellikle tarım alanına yöneltmek,

b- Köy İşleri Bakanlığınca kooperatiflerin köy kalkınması konusunda, önemli bir araç olarak kullanılması görüşünün benimsenmiş olması.

Bu temel fikirlere dayanarak 1965 yılında uygulanmaya başlayan "Dış ülkelere işgücü göndermede kooperatif kuran köylülere öncelik verilmesi projesi" ile dış ülkelere işgücü göndermede kooperatif üyesi köylülere öncelik tanınarak, köylünün sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasını sağlamak bakımından kooperatifçiliği teşvik ederek kurulan kooperatiflerin yatırım projelerine sermaye temin etmektedir.

Nitekim bu proje içerisinde 1600 kooperatife 52761 işçi kontenjanı tahsis edilmiş, 23191 ortak yurt dışına gönderilmiştir. (6). Almanya'nın 1973 yılında işçi alımını durması üzerine bu projede uygulamadan kaldırılmış Köy Kalkınma Kooperatiflerinin yatırımlarının büyük bir kısmı yarım kalmıştır.

Köy Kalkınma kooperatiflerini devletin politikası olarak, ekonomik ve sosyal kalkınmanın hızlandırılmasını sağlanmasında bir araç olarak görülmesi bu kooperatiflerin yaygınlaşip çoğalmasına etkin olmuştur.

Köy Kalkınma kooperatiflerinin en özgün yanı, kalkınmayı, salt kırsal planda ve kendi içinde çözüm yolları aramaktan öteye kula kent arasındaki gelişmişlik farklarını azaltarak bakmasıdır.

(2) İ.Akın Şehirlioğlu, Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim. Türk-Koop Kurumu Yayın No: 50 Ankara 1984. s. 24.

(3) Dilek Şenel, Çok Amaçlı Tarımsal Kooperatifçilik ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi, Milli Produktivite Merkezi Yayınları 299 Ankara, 1984. s. 98

(4) DPT, Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, (Cilt II) B Yayın No: DPT: 785 SPD: 183 Ankara, Ağustos 1969 s. 374

(5) D.P.T. Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, s. 374.

(6) İ.Akın Şehirlioğlu, a.g.e. s. 25

2.2. Amaçları.

1965 yılında Türk Ticaret Kanununun Kooperatif Şirketlere ilişkin hükümlerine göre kurulmaya başlayan Köy Kalkınma Kooperatifleri 1966 yılında çıkarılan 1163 sayılı kooperatifler kanununa göre kurulmaya başlamışlardır.

K.K.K.'leri Ana sözleşmesinin 6. maddesinde de belirtildiği gibi bu kooperatiflerin amaçları aşağıdaki gibi belirtilmiştir.

Madde. 6- Kooperatif, çevresinin kalkınmasına dönük amaçlarla ilgili aşağıdaki konularda çalışır:

a- Yerleşim sahasını düzenlemek, çiftçi işletmelerini verimli hale getirmek ve her türlü ürünlerin ve mamüllerin pazarlanmasını düzenleyerek kazançlı yola koymak,

b- Ortakların, mesleki ve gerektiğinde kişisel tüketim gereksinmelerini de karşılamak,

c- Tabii kaynaklarından faydalanılması, köy sanayisinin kurulmasını sağlayan çalışmalara katılmak,

K.K.K.'lerinin bu amaçlara varabilmeleri için yapmaları gereken hizmetler çeşitli olup yerleşim bölgelerinin ekonomik ve sosyal yönlerden kalkınmasını sağlayacak her çeşit faaliyeti kapsamaktadır. Bu doğrultuda Madde 7.yi özetlersek kooperatifin çalışacağı konular, tarımsal işletmelerin planlanması, ihtiyaç duyulan taşınır ve taşınmaz malların, araç ve gereçlerin temini, kooperatife mali olarak alınacak donatım araçlarının üreticilere dağıtımı, ürünlerin depolanması, işlenmesi ve pazarlanması, hayvancılığın geliştirilmesi, orman ürünlerinin ortaklara ekonomik katkıda bulunması için lüzumlu faaliyetlerin yapılması gibi fonksiyonları esas olarak sayılabilir.

Görüldüğü gibi K.K.K.'nin amaçları çok yönlüdür. Kooperatif bu amaçtan birini gerçekleştirebileceği gibi aynı zamanda bir kaçını birden gerçekleştirmek isteyebilir. Burada elindeki kaynaklara bağlıdır.

2.3 Kuruluş ve İşleyişleri

K.K.K. leri 1163 sayılı kooperatifler kanununa dayalı anasözleşmeleri gereğince kurulurlar ve çalışırlar. Bir köy de veya çevresinde de kooperatif kurmak isteyen kişiler, Tarım Orman ve Köş İşleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü'nün (x) mahalli teşkilatına başvururlar.İlgili teşkilat kooperatifin ve kuruluşu ile ilgili ön etüdleri yapar.Bu etüdlerde yakınlar da aynı tip bir kooperatifin bulunup bulunmadığı, köyün ve çevresinin potansiyeli ile istenilen çalışmanın yapıp yapılmayacağı, kooperatifin kuruluşunda istenilen netip bir proje uygulanacağı araştırılır.Bu araştırmanın sonucunda kooperatifin kurulmasına izin verilerek kuruluş işlemlerine geçilir.Hazırlanan "Kuruluş Ön Etüd Raporu" Teşkilatlanma Destekleme Genel Müdürlüğüne gönderilir.(7)

Kuruluş işlemlerini tamamlayıp, etüdleri yapılarak proje konusu tesbit edilmiş ve projeyi uygulamaya koyabilecek K.K.K.lerinin projeleri Devlet Planlama Teşkilatına

* 14-12-1983 gün 18251 sayılı resmi gazetesininin mükerrer sayısında yayımlanan "Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun Hükümünde Karar Name gereğince " adı değişti.

(7) Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü (TDMG)'den alınan bilgiler.

gönderilir. Devlet Planlama Teşkilatınca vize edilen projeler Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğünün yıllık yatırım programlarına girer ve bu projelerin ödenekleri yatırım ve transfer harcamaları olarak bu Genel Müdürlüğün bütçesi içinde yer alır.(8)

Bakanlıkca kuruluş izni verilen kooperatifin Mahalli Ticaret Sicili memurluğunca tescil edilmesi ve bir sicil numarası verilmesi gereklidir. Kooperatifin tescil beyannamesinin Ankara'da çıkmakta olan Türk Ticaret Sicil Gazetesinde ilanı ile kooperatif hakiki bir hüviyet kazanmış olur (9)

Kuruluş için ortak sayısı en az 7 kişidir. Bunlara kurucu ortak denilmektedir. Kişilerin ortak olabilmesi çalışma alanı içine girmesi mümkün, üretim ve geçim kaynakları bakımından aynı veya benzer nitelikte olan aralarında ortak fayda hizmet ve komşuluk ilişkileri kurulabilen yerleşim merkezlerinde oturanlardan olması gereklidir (10).Bu kişiler kendi aralarında Ön Kuruluş Görev bölümü yaparak ilk bilanço yılı sonuna kadar denetçi ve yönetim kurulu üyelerini belirlerler. Yönetim kurulu üyelerinden birisi kasa görevlisi seçilir.

Kooperatife giren her şahsın en az 5 ortaklık payı olması gereklidir. Bir ortak en çok 50 payı geçmemek üzere istediği miktarda sermaye payına sahip olabilir. Bir ortaklık payının değeri 10.000 TL'dir. Ortaklar yükledikleri nakdi sermayenin 1/4 ünü girişte geri kalanı da en güç üç yılda ve eşik taksitlerle ödemek zorundadırlar (11)

2.4. Yönetimleri

Kooperatif hareketi bir gönüllülük ve dayanışma hareketidir.Bu hareketi başlatanlar önderlerdir. Köylerde kooperatif hareketi, öncelikle köy kalkınma kooperatiflerinde sosyo-ekonomik durumlarını değiştirmede bir vasıta olarak gören köylü önderleri yürütmeye çalışmaktadır (12)

Köy Kalkınma Kooperatifleri kendi organlarıncı yönetilirler. Ortaklar genel kurulu oluştururlar. Genel kurul yönetim ve denetim kurullarıncı yapılmaktadır.

Yönetim kurulu kooperatifte görevlendirilmek üzere personel istihdam edebilir.

Kooperatifler kanununa göre yönetim kurulu bir yıl için seçilebilirler. Ancak anasözleşmede aksine bir hüküm yoksa tekrar seçilebilirler. Köy kalkınma kooperatifleri anasözleşmesi yeniden seçilmeye hak sağlamıştır. Yönetim kurulunda 5 asil 5 de yedek üye bulunmaktadır.

Yönetim kurulu kooperatifin müdürünün atanması işini de yapmaktadır. Kooperatiflerin bütün işlem ve hesaplarının incelenmesi genel kurul adına Denetçiler yürütmektedir. Denetçiler ortaklar arasında bir yıl için 3 as. 4 ve en az 2 yedek olmak üzere Genel Kurul tarafından seçilmektedir.

Kooperatiflerde ortakların genellikle; gelir düzeylerinin yükselmesi veya iş bilgilerinin genişlemesi toplum içinde statü değiştirme şansı diye üç konuda toplanabilecek

(8) TDGM. alınan bilgiler.

(9) TDGM alınan bilgiler

(10) Köy Kalkınma Kooperatifleri Anasözleşmesi, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Ankara 1984. Madde 8.

(11) K.K.K. Anasözleşmesi Madde 31.32.

(12) DPT. Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, Ankara 1972. s. 590.

amaçları bulunmaktadır. Kooperatifler bu amaçların gerçekleşmesinde bir araç olduğuna göre kooperatif yönetimi bunun başlıca sorumlusu olmaktadır. Ortaklar amaçlarına ulaşabildiklerinde yönetim başarılı ve etkin sayılmakta aksine ise yönetim kendine düşen görevi yerine getirmemiş olmaktadır.

Yönetim kavramı ortaklardan kurulu yönetim kurulu ile müdürü içermektedir (13). Müdür yönetim kurulu devamlı toplantı halinde bulunmadığı için kooperatifi uygulamada müdür yönetmektedir. Müdürün görevlerini şu şekilde özetleyebiliriz. Yönetim kurulu kararlarını yıllık programlara göre uygulamak, kooperatifin işlerini yürütmek, yönetim kurulu toplantılarında oy kullanmamak şartıyla hazır bulunmaktır (14). Kooperatifteki hizmet personelinin ise alınmasını da yönetim kurulu yapmaktadır.

Kooperatif yönetimi ya kendisi işletmeyi yönetir veyahut da yetki devrederek işgören yöneticilerle işletmesini yönetir.

Kooperatiflerin kuruluş gerekçesi ortaklar olduğuna göre, kooperatiflerin başarı veya başarısızlıkları, gayelerine ulaşabilme veya ulaşamama öncelikle ortamın yapısı, haklarını kullanmasının yanında görevlerini de yapmasına bağlıdır. Bağlılığını kaybetmiş ortaklardan kurulu kooperatifler başarısızlığa mahkum olmaktadır.

3- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNDE ÜST ÖRGÜTLENME

Kooperatiflerde üst örgütlenme bir ülkede kooperatiflerin, birim kooperatiften milli birliğe kadar, aşağıdan yukarıya doğru piramit şeklinde, dikey olarak örgütlenmesini ifade etmektedir (15)

Köy kalkınma ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler kuruldukları ilk yıllardan üst örgütlenmeye gitmelerini sağlayacak bir kanun yoktu. 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı kanun ile kooperatifçilik hareketimizde üst birlikler kurabilme, kurulmuş olan birliklere girebilme bir başka tanımla yatay bütünleşme sağlanmış olmaktadır.

Kanunda konuları aynı veya birbirleriyle ilgili nitelikte en az yedi kooperatifle bir birlik kurabileceği ve yine en az yedi birliğin bir araya gelerek kooperatif şeklinde merkez birlikleri kurulabileceği belirtilmektedir (16).

Birim kooperatiflerin biraraya gelmesi ile etki alanları genişleyecek, meydana gelen büyük ölçeğin masraf üstünlüğü üretimlerini artıracak, pazarlık ve rekabeti güçlendirecektir (17).

Kooperatiflerin büyük ölçekli birimler halinde gelişmelerinde üst kuruluşların ayrı bir yeri vardır. Üst kuruluşlar merkezi alım, toplu ürün işleme ve depolama, finansman ve pazarlama gibi geleneksel fonksiyonların yanısıra, ortak sanayi ve ticari yatırımların yürütülmesi, birim kooperatiflerin ekonomik ve idari danışmanlığının üstlenilmesi ortak eğitim, personel ve proje hizmetlerinin koordine edilmesi, istatistik veri ve bilgilerin marka ve ortak reklam işlerinin yürütülmesi gibi hususları da yerine getirirler (18).

(13) Cemil Kıvanç, *Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri*, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 48, Ankara, 1982. s. 147.

(14) K.K.K. Anasözleşmesi Md. 103.

(15) Ziya Gökalp Mülayim, *Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 127

(16) *Kooperatifler Kanunu ve Gerekçesi*, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 20 Ankara 1977. Madde 72 ve 76.

(17) İ. Akın Şehirlioğlu A.g.e. s. 32

(18) Rasih Demirci, *Ölçek Ekonomisi ve Kooperatif İşletmelerde Yatay ve Dikey Büyüme XI Türk Kooperatifçilik Kongresi*, Ankara 19-21 Aralık 1984. s. 139.

Köy Kalkınma Kooperatifleri geçmişte ve günümüzde tarım kooperatifleri arasında sayı bakımından en önde gitmektedir. Bu durum kooperatif üst kuruluşlarında da görülmektedir. Bu durum kooperatif üst kuruluşlarında da görülmektedir. 1969 da 1163 sayılı kanuna göre kurulmaya başlayan üst örgütlerin kısa bir süre sonra 1976 dönemine kadar birlik sayıları 58 i bulmuştur. Bu dönemde bir birliğe düşen kooperatif sayısı 100 adet civarındadır. Bu yıldan sonra kurulan birlik sayısı artan kooperatif sayısına yakın oranda seyretmektedir. 1976 yılını temel bir yıl alıp incelediğimizde 1981 yılına kadar birlik sayısında % 70'e yakın bir artış, kooperatif sayısında da % 77'ye yakın bir artış olmuştur. Birlik başına düşen kooperatif sayısında bir düşme olmuş sayısı 93'e inmiştir.

1981 yılından sonra yapılan incelemede günümüze kadar olan dönemde birlik ve kooperatif sayısında bir dalgalanma göze çarpmaktadır. 1981 yılında 82 birlik, 7626 birim kooperatif varken, bu sayı 1987 yılında 79 birliğe ve 5474 birim kooperatife düştüğü görülmüştür. Bu yılda birlik başına 69 kooperatif düşmektedir. 1987 yılında birlik sayısı 1981 yılına göre % 4'lük bir azalma, kooperatif sayısında da % 28,2'lik bir azalma meydana gelmiştir.

Yukarıda da incelediğimiz gibi birliklere düşen kooperatif sayılarına bakıldığında bu durum arzu edilen bir tablo olmaktadır. Geçmişte ve günümüzde birim kooperatiflerinden çoğunun birlik bünyesinde toplanmadığı görülmektedir. Yapılan bir araştırmada 1975 yılında 58 kooperatif birliğine giren kooperatif sayısı 803 olarak tespit edilmiştir (19). Aynı yılda kooperatif sayısı 5521 olduğu göze alınırsa kooperatif birliğe girme oranı % 14 olmaktadır.

1979 yılında ise kooperatifin birliğe girme oranı yükselmiştir. 65 bölge birliğine bağlı 2444 kooperatif bulunmaktadır. Buda birliğe girme oranı % 35'e yükselmiştir. Bunlar aynı zamanda merkez birliklerine de üye olan kooperatiflerdir.

3.1. Köy-Koop ve Kooperatifçilik Politikası

Köy-Koop, yurdumuzun her tarafına yayılmış bulunan binlerce köy kalkınma ve diğer tarımsal amaçlı kooperatiflerin kurmuş oldukları bölge birliklerinin oluşturdukları Merkez birliğinin kısa adıdır. 1971 yılında kurulmuş ve Merkezi Ankara'dadır. Köy koopa bağlı 57 birlik ve bu birliklere bağlı 2314 kooperatif vardır. Köy kooperatifleri ve birliklerinin sütçülük, koyunculuk, meyve suyu, konserve, zeytinyağı vb. konularındaki yatırım tutarı 2 milyar lirayı bulmuştur (20).

Köy Koop'un görevi, müşterek menfaatleri korumada, dış ilişkileri düzenlemede, eğitim ve denetim de, finansman ihtiyaçlarını sağlamada, ürünlerini iç ve dış pazarlamada ve muhtelif makina ve girdi temininde ortak birlik ve kooperatiflere yardımcı olmaktadır şeklinde özetleyebiliriz.

Köy-Koop, tabandan gelen bir hareketle kurulmuş birim kooperatiflerin üst örgütü olduğundan yönetimi de birlik temsilcilerinden oluşan genel kurulca seçilen yönetim kurulu tarafından yapılmakta, genel müdürü ve diğer personeli de yönetim kurulu atamaktadır (21).

(19) İ. Akın Şehirlioğlu, A.g.e. s. 32.

(20) Ziya Gökalp Mülayim, Demokratik Halk Kooperatifçiliği, Köy-Koop. Yayınları 3, Ankara 1979. s.8

(21) Ziya Gökalp Mülayim, Demokratik Halk Kooperatifçiliği, s. 10.

Köy-Koop, kuruluşundan 1975 yılına kadar maddi imkansızlıklar nedeniyle görevlerini çok az bir kısmını yerine getirebilmiştir. Köy-Koop taki esas değişiklik bu yıldan sonra üretici ortakları için Romanya'dan Üniversal Traktörü ithal ederek (1975 de 1000 adet, 1976 da 2250 adet) ve bu traktörleri çiftçilere piyasa fiyatının 40-50 bin lira altında daha ucuza sağlamıştır. Ayrıca ortak ürünlerini dış piyasada pazarlama faaliyetlerine de girmiştir. Yurt dışına temsilcilikler açmış ve Avrupada'daki Uluslararası kooperatifler birliğine üye olmuştur.

Köy-Koop köylünün kendi kooperatiflerini yönetebileceğini kanıtlamıştır. Köy Koopun bu faaliyetleri yanında bazı kişi ve zümrelerin ideolojik saplantı ile siyasi çıkarlara kooperatifleri alet etmiş olmaları bu kooperatiflerin kapanmasına etken olmuştur.

Ülkemizdeki siyasi durum gereği 12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra bütün dernek faaliyetleri durduruldu ve kooperatif faaliyetleri ise incelendikten sonra faaliyetlerine devam edecekleri bildirilmiştir. Siyasi faaliyette bulunması gerekçe olarak 12.3.1983 tarihinde Ankara 1. Ticaret Mahkemesine dava açılmış, karar tarihi 7.9.1983 gün ve E. 1982/136 K. 1982/393 sayılı kararı ile mezkür kooperatifin iflasına karar verilmiştir. Bu karar yargıtay 12. Hukuk Dairesinin 18.1.1984 tarih ve 9928-130 sayılı kararı ile kesinleşmiştir.

Kooperatif yatırımlarının ve hizmetlerinin finansmanı için kurulan Bağcılar Bankası da Ziraat Bankasına devredilmiştir. Bunun sebebi Banka hisselerinin özel şahısların eline geçmesi ile kooperatiflerin devlete olan borçları anında istenildiğinden Banka zor durumda kalarak devri yapılmıştır.

3.2. Hür-Koop ve Kooperatifçilik Politikası

Hür-Koop, Hür Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliğinin kısa ifadesidir. Merkez birliğine bağlı 8 birlik ve bu birliklere bağlı 130 kooperatif vardır.

Hür-Koopun amacı, kooperatif ve birliklerinin ortaklarının menfaatlerini korumak amaçlarını gerçekleştirmek için iktisadi faaliyette bulunmak dış ülkelerle olan münasebetleri düzenlemek kooperatif eğitimi yapmak ve kooperatifçilik konularında tavsiyeler de bulunmak ve rehberlik yapmaktır (22).

Hür-Koop uluslararası kooperatifçilik ilkelerine bağlı hizmet alanı geniş çok amaçlı çok ortaklı güçlü kooperatiflerden yanadır. Kooperatifler Bankasının kurulmasını da istemektedir. Bu merkez birliği bir faaliyet göstermeden 1980 den sonra Köy-Koopla birite tavsiye edilmiştir.

4. KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN FAALİYETLERİ

4.1. K.K.K. Gelişimi

Ülkemizde Köy Kalkınma Kooperatifleri uygulamalarına kadar tarım kooperatiflerinin tümü devletin vasiyeti altında gelişmiştir, ve halende bu vasiyet sürmektedir.

K.K.K. uygulaması 1965 yılında dış ülkelere işçi göndermek amacıyla harekete ge-

(22) Hikmet Biçentürk, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa Göre Kurulmuş Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Politikası Nedir, Nasıl Olmalıdır, IX Türk Kooperatifçilik Kongresinde sunulan bildiri, Yayın No: 42, 19-22 Aralık 1979. s. 19.

çirilmekte birlikte tamamen köylü nüfusunun girişkenliğine dayalı olarak aşağıdan yukarıya doğru oluşan, üretim ve daha çok sınıai amaçlı yatırım konularında ve tarımsal üretim sonrası etkinlikleri kapsayan alanlarda işlev gören bir harekettir. Bu hareketler ve etkinlikleri ile kırsal kalkınmada önemli bir araç olma özelliği taşımaktadır.

1965 yılında işgücü ihrac kararı on köyde uygulamaya geçirilmesi için 12 köy kooperatifine öncelik tanınmıştır. 1966 da öncelik alan kooperatif sayısı 296 yı bulmuştur. 1965 te 58 olan Köy-Koop kat sayısı 1966 da 558'e ulaşmıştır (23). Sayıdaki bu artış, projenin kırsal kesimi nasıl harekete geçirdiğini göstermektedir. Tablo 1'de yıllara göre K.K.K. ve birliklerinin sayıları görülmektedir.

K.K.K. nin sayısal gelişmelerini grafikten incelediğimizde 1965 den 1967 ye kadar yıl içinde kurulan kooperatif sayısı hızlı bir artış göstermiş, ancak 1967'de Almanya işçi alımını durdurunca 1967'deki 605 kooperatifin sayısı 1968'de 214'e inmiştir. 1969 yılına kadar bir çok kooperatif yönetim eksikliği ve sermaye bulamama yüzünden başarısızlığa uğramıştır. 1969'da yabancı ülkelerin işgücü istekleri artmış ve 1971 yılında proje tekrar yürürlüğe koyulmuştur. Bunda en büyük etken işgücü ihracı projesi olmuştur. 1971 yılında K.K.K. ilk merkez birlikleri olan KÖY-KOOP'u kurmuşlardır.

1974'de yabancı ülkelerin işgücü istekleri azalmasına karşılık kooperatif sayısındaki artış azalan bir oranda olsa da devam etmiştir. Bunun nedeni artık dış ülkelere gitmek amacıyla değil, devlet politikası olarak kooperatiflerden kırsal kesimin ekonomik ve sosyal kalkınmasında bir araç olarak yararlanılması ve onların desteklenmesidir.

Daha önce de belirtildiği gibi, K.K.K.'leri 1965 yılında kurulmaya başladığı halde sayıları hızla artarak 1974 yılında 6000'e ulaşmıştır. Bu gelişmeyi Tablo: 2 den de izleyebilmekteyiz.

1973 yılından sonra kurulan Köy Kalkınma Kooperatiflerinin daha sağlıklı kurulmuş kooperatifler olduğu iddia edilebilir. Çünkü daha evvel kurulmuş bir çok kooperatif, ortakları yurt dışına gittikten sonra dağılmışlardır. 1980-1981 yıllarında toplam kooperatif sayısı en üst düzeye çıkmıştır. Bu yıllardan sonra kooperatif sayısında bir azalma olduğu yani feshedilen kooperatiflerin kurulan kooperatiflerden fazla olduğunu göstermektedir. 1985 yılında yıl içerisinde 40 kooperatif kurulmuş aynı yıl feshi kesilen kooperatif sayısı 193 olduğundan kooperatif sayısındaki artış negatif yönden-153 olmuştur (24). Aynı durum 1986 yılı içinde geçerli olduğundan 31 kooperatif kurulmuş olup feshedilen kooperatif sayısı 95 ve artış sayısı da-64 olmuştur. Köy Kalkınma Kooperatiflerinde görülen bu azalma kooperatif birliklerinde de görülmektedir.

1987 yılı sonuçlarına göre 5474 adet kooperatiflerin illere göre dağılımları Tablo: 3-deki gibidir. Tablodan da görüldüğü gibi köy kalkınma kooperatiflerinin bölgelere göre dağılımında bir dengesizlik görülmektedir. K.K.K. lerinin, sayı bakımından en yoğun olduğu iller sırasıyla Adana, Ankara, Konya, Kastamonu, İzmir, Balıkesir, İçel, Edirne, Zonguldak, en az yoğun olduğu iller Bitlis, Adıyaman, Hakkari, Ağrı, Bingöl, Rize, Van, Kırşehir, Nevşehir illeridir.

(q) Z. Gökalp Mülayim, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik s. 369.

(24) Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, 1985 ve 1986 yılları Faaliyetleri ve 1987 yılı Programı, T.C. TOKB, Ankara 1987, s. 23.

K K K. lerinin sayısal gelişimini grafikte gösterdiğimiz dalgalanmalar daha açık bir şekilde görülebilecektir.

Şekil 1: K K K kuruluş yılları itibarıyla seyri:

Tablo : 1- K.K.K.'leri ve Birliklerinin Sayısal Gelişimi

Yıllar	Köy Kalkınma Kooperatifleri	Köy Kalkınma Kooperatif Bir likleri
1965	58	—
1966	558	—
1967	605	—
1968	214	1
1969	290	3
1970	535	2
1971	663	18
1972	1311	12
1973	1125	5
1974	592	5
1975	228	7
1976	290	4
1977	243	6
1978	435	9
1979	651	5
1980	301	5
1981	185	1
1982	95	—
1983	71	1
1984	53	—
1985	40	—
1986	31	—

Kaynak : Dilek Şenel, çok amaçlı tarımsal kooperatifçilik ve Türkiye uygulamasının Değerlendirilmesi MPM Yayınları: 299, Ankara 1984, s. 105.

Tablo : 2- K.K.K'lerinin yıllara göre toplam sayıları

Yıllar Kooperatif Sayısı	Toplam	Birlik Sayısı	Merkez Birliği Sayısı
1965	58	—	—
1970	2260	6	—
1975	6179	46	1
1980	7441	82	2
1981	7626	82	2
1982	6547	79	2
1983	6530	79	2
1984	6354	80	—
1985	5974	79	—
1986	5485	79	—
1987	5474	79	—

- Kaynak 1) Kooperatifçilik Dergisi, Türk Koop. Kurumu Sayı: 62 Ekim, Kasım, Aralık, 1983 s. 52
- 2) Akın Şehirlioğlu, Kooperatif İşletmelerinde Yönetim Türk Koop. Kurumu : No: 50 Ankara, 1983. s. 20
- 3) Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müd. 1985 ve 1986 Yılları Faaliyet Programları Ank. 1987.

Tablo: 3- Köy Kalkınma Kooperatiflerinin İllere Göre Sayısal Dağılımları

İller	K.K.K.	İller	K.K.K.
Adana	355	Bitlis	5
Ankara	256	Adıyaman	7
Konya	228	Hakkari	7
Kastamonu	197	Ağrı	14
İzmir	184	Bingöl	15
Balıkesir	172	Rize	23
İçel	169	Van	23
Edirne	154	Kırşehir	28
Zonguldak	153	Nevşehir	28

Kaynak : Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müd. A.g.e.s. s. 15.

K.K.K. lerin bölgelere göre dağılımı incelendiğinde kooperatiflerin kurulduğu yıllara yakın zamanlarda 1968 yılında toplam köy K.K. sayısı 223 ile İç Anadolu Bölgesi, bunu takip eden bölgeler Karadeniz Bölgesi, (118) Ege Bölgesi (98), Doğu Anadolu Bölgesi (96), Marmara Bölgesi (68), Akdeniz Bölgesi 51 en az olduğu bölge 28 kooperatifle Güneydoğu Anadolu Bölgesidir (25).

Günümüzde köy kalkınma kooperatiflerinin bölgelere dağılımı Tablo 4'den de izleyebildiğimiz gibi 1987 yılı başındaki 5485 adet kooperatifin dağılımında en yoğun bölge 1343 adet kooperatifle İç Anadolu, bu bölgeyi 1980 adet kooperatifle Marmara 990 adet kooperatifle Karadeniz Bölgesi izlemekte en az yoğun olan bölgede yine Güney Doğu Anadolu Bölgesidir.

Tablo : 4- K.K.K.'lerin Bölgelere Göre Dağılımı (1987 Bayı)

Bölgeler	Bölgedeki İl Sayısı	Kooperatif Sayısı
Akdeniz Bölgesi	7	774
İç Anadolu Bölgesi	13	1343
Marmara Bölgesi	10	980
Karadeniz Bölgesi	12	880
Doğu Anadolu Bölgesi	12	660
Ege Bölgesi	66	577
Güney Doğu Analodu Bölgesi	7	261
Toplam Kooperatif Sayısı		5485

Kaynak : TDGM 1985 ve 1986 Yılları Faaliyetleri ve 1987 yılı Programı Ankara 1987 s. 15 den düzenlenmiştir.

4.2. K.K.K.'lerinin Ortak Sayıları

K.K.K.'leri ülkemizde kurulan gerçek anlamda ilk çok amaçlı kooperatiflerdir. Bu sebeple çiftçinin her türlü ihtiyacına cevap verebilecek bir yapıda olması sayı ve hacim bakımından artışa neden olmuşlardır. 1965'den kurulduğu yılda 58 kooperatif vardı ve bunların ortak sayısında 170000 kadardır. Tablo 5 de gösterilmiştir. Kısa zamanda Yurt dışına işgücü ihracı ile ilgili projeye bağlı olarak köy kalkınma kooperatiflerinin sayısı da artmıştır. Bunda etken projeden ayrı olarak çiftçilerin sosyo ekonomik sorunlarına cevap verecek nitelikte olması etken olmuştur. Köy kalkınma kooperatifleri ortak sayıları bakımından diğer tarımsal amaçlı kooperatifler içerisinde, 5512 340 kooperatif ortağı içinde % 16.2 lik bir pay almaktadır. İlk sırayı tarım kredi ve pancar ekicileri istihlal ve satış kooperatifi almaktadır. Ortak sayısı bu şekilde olmasına karşılık kooperatif sayısı bakımından 1987 yılında 12 654 tarım kooperatifinin % 43.2 sini köy kalkınma kooperatifi almaktadır.

(25) D.P.T. Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, Ankara 1969. s. 379

Kuruluş yılları dikkate alındığında kooperatif ve ortak sayısı bakımından diğer mevcut tarım kooperatiflerinden geride kalmış idi. Fakat hızlı bir artış göstererek 1975 de ortak sayısı ve kooperatif sayısı bakımından ilk sırayı almıştır. Bu yıllardan sonra köy kalkınma kooperatifi yine artmış fakat ortak sayısında bir azalma meydana gelmiştir. 1970 li yıllarda ortak sayılarının büyük artışlar göstermesinde yurt dışına işçi olarak gidilmek için kooperatiflere ortak olmalarından kaynaklanmaktadır. Kırsal kesimin kalkınmasının sağlanması için ayrıca bu kooperatiflerin devlet tarafından teşvik edilmesi yoluna da gidilmiştir.

1970 li yılların ikinci yarısında, yurt dışındaki işçilerde beliren ve dönüşlerinde kendileri ve çocukları için istihdam olanakları sağlamaya, artırımlarını değerlendirmeye ve yörelerinin kalkınmasına katkıda bulunmaya dönük işlemlerindeki artışlar kamusal tercihlerle bütünlenmeye çalışılmıştır. (26).

1980 li yıllarda kurulan köy kalkınma kooperatifleri sayılarındaki azalış işgücü ihracı projesinin ve devletin kooperatiflere verdiği önemin azalmasıyla açıklanabilir.

Tablo : 5 Kuruluşundan Bugüne Kadar K.K.K.lerin sayısal Gelişmeleri

Tablo :5 Kuruluşundan Bugüne Kadar K.K.K.'lerinin Sayısal Gelişmeleri

Yıllar	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1965	58	170.000
1970	2260	600.000
1975	6179	967.000
1980	7441	585.221
1981	7626	685.221
1982	6547	685.221
1983	6530	650.000
1984	6354	600.000
1986	5485	512.572
1987	5474	830.000

Kaynak: 1) Karınca Dergisi Türk Koop. Kurumu Sayı: 600 Aralık 1986. s.21

2) Akın Şirlioğlu A.g.e. s. 21

3) TDGM. 1987 Yılı Faaliyet Dosyaları

4.3. K.K.K. lerinin Sermaye ve Finansman Kaynakları

Tarım işletmelerinin %96'sı kendilerine yetecek geliri ancak elde edebilmektedir. Tasarruf güçleri yok gibidir. Oysa tarım işletmeleri sahipleri köylülerin kurduğu köy kalkınma kooperatifleri sermayesini kendi içerisinde biriktirmek durumundadır. (27).

Kooperatiflerin sermaye yapısı öz kaynakları ve yabancı kaynaklardan oluşmaktadır.

(26) Sami Güven, Kırsal Yapıda Bir Değişim Aracı Olarak Köy Kalkınma Kooperatifleri, Amma İdaresi Dergisi, C. XV. Sayı: 2 Haziran 1982. s.23.

(27) Necat Berberoğlu, Türkiye Tarımında Sermaye Birikimi ve Tarımsal Kredilere İlişkin Sorunlar Türkiye 2. İktisat Kongresine sunulan tebliğ. İzmir: 2.7. Kasım 1981. s. 792.

4.3.1. Öz Kaynakları

Kooperatiflerin öz kaynakları tamamen sermaye imkanlarına bağlı bulunmaktadır. Öz sermayelerini ortakların ödenmiş sermayeleri ve yedek akçelerden oluşmaktadır. Kooperatiflerin İlk yıllarında 1966 yılında kooperatiflerin toplam taahhüt edilmiş sermayeleri 35 750 000 TL. ödenen sermaye toplamı da 7.800.000 TL. sıdır. Yedek akçelerini tesbit mümkün olmamıştır. Taahhüt edilen sermayeye göre ödenen sermaye oranı yaklaşık % 20 olmaktadır. Ödenen sermayenin %50'ye yakın kısmının dış ülkelere giden ortakların tasarruflarından karşılandığı anlaşılmaktadır.(28).

Kooperatiflerde öz sermaye paylardan ve yedek akçelerden oluşmaktadır (29).

Pay sermayesi ortakların kooperatife ortak olurken taahhüt ettikleri ve 1/4 ünü peşin, diğer kısmını 3 sene içerisinde ödeyecekleri sermayedir.

1965 yılında Dış Ülkelere işçi göndermede kooperatif kuran köylülere öncelik tanıma projesi ele alınmış ve amaç olarak kırsal alanda yurtdışına giden işçilerin Köy Kalkınma Kooperatiflerine ortak olmaları temin edilerek yurt dışına gönderilen her ortağın kooperatifine 8000 lira ödemede bulunması ve böylece ortakların kooperatiflerine gönderdikleri sermaye ile kooperatiflerin projeli faaliyetleri finanse edilerek yurt dışındaki tasarrufların köy kalkınmasına yönelik hizmetlerde değerlendirilmesidir.

Ancak 1973 yılında dış ülkelerin özellikle F.Almanya Cumhuriyetinin işçi talebini kesmesi nedeniyle yurt dışına gidenler ise kooperatiflerine düzenli ödeme yapmamıştır. Bunun sonucu olarak planlanan sermaye imkanından daha düşük bir gerçekleşme olmuş ve başlatılan yatırımlar daha düşük bir gerçekleşme olmuş ve başlatılan yatırımlar yarım kalmıştır (30).

1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kırsal alanda kurulan köy kalkınma kooperatiflerinin veya üst birliklerinin kalkınma planlarımızda öngörülenler ve tarımsal amaçlı veya değerlendirici ve yahuatta istihdam çoğaltıcı bir proje uygulaması gerekmektedir. Bunun için yeterli özkaynağa sahip olan kooperatifin kurulduğu yerleşim sahası itibarıyla sosyo-ekonomik etüdü yapılmış olması, yapılan bu etüde göre de yukarıda belirtilen niteliklere uygun bir proje konusunun Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğüne kooperatife verilmiş olması icapetmektedir.

4.3.2. Yabancı Kaynaklar

Kooperatif öz kaynakları, yurtdışı işçi kontenjanı imkanları ile başlatılan kooperatif yatırımlarının Devletçe düşük faizli, uzun vadeli ve yeterli miktarda kredilerle desteklenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.Köy kalkınma kooperatiflerinin projeli yatırımlarının mali yardımlarla desteklenmesi ile ilgili uygulamaya ilk defa 1967 yılında 20 kooperatife 979 200 TL. kredi tahsisi ile başlanmıştır. 1968 yılında Devlet yardımı yönetmeliği uygulamaya konmuştur. Yönetmeliğe göre kooperatiflerin uygulamakta olduğu projelerin sabit yatırım tutarının % 20 sine kadar Devlet yardımı tahsis edilmekte idi. Geri kalanı öz kaynaklardan, işçi kontenjanları ile yurt dışından gelecek ve bankalardan

(28) DPT. A.g.e. s. 379.

(29) Franz C.Helm. Kooperatif İşletme Ekonomisi. Çeviren İlhan Cemalcılar, Eskişehir 1976. s.191.

(30) Esen Fişen, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü'nün Mali Destekleme Hizmetleri, Karınca Sayı:600. Aralık 1986 s.87.

sağlanacak kaynaklarla karşılanması düşünülmüştür. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi işçilerden gereken finans kaynağı sağlanamamış ve diğer taraftan ülke tarımının desteklenmesiyle ilgili T.C. Ziraat Bankasının kredi kaynaklarından köy kalkınma kooperatiflerinin yararlanmaları mümkün olmamıştır (31).

1974 yılında çıkarılan Tarımsal köy kooperatifleri ve üst kuruluşlarına yapılacak devlet yardımının tahsis ve sarf şekli hakkındaki yönetmelik değişikliği ile kooperatiflerin uygulamakta olduğu projelerin yatırım tutarının % 70 ine kadar Devlet yardımı yapılabileceği hükmüne yer verilmiştir. 11.8.1982 Gün 17779 sayılı Resmi Gazetede yönetmelikte ilgili değişiklikler yapılmıştır.

Devlet yardımı yönetmeliğine göre kooperatiflerin projeli yatırımları TDGM nin bütçesine konan ödenekler yoluyla iki programdan desteklenmektedir.

Projedeki sabit yatırım tutarının, kalkımda öncelikli yörelerde % 15 ini önceliksiz yörelerde % 20 sini kendi öz kaynakları ile fiilen gerçekleştirilebilecek olan K.K.K.lerine hibe ve kredi şeklinde devlet yardımı yapılır. Devlet yardımı proje tutarının en fazla % 70'i kadardır. Verilen kredilerin vadesi en fazla 10 yıl olup faiz nisbeti % 1 dir. Ayrıca % 1 lik bir faiz nisbetinde Ziraat Bankası masraf hissesi alınır. Toplam faiz oranı % 2 olup geri ödeme iki yıl ödemesiz süreyi takiben başlar.

KKK. lerinin kullandığı kredinin kaynağı üç yoldan temin edilmektedir. Yatırım harcamaları, Transfer programı ve fona ödenen ödeneklerdir.

4.3.2.1. Yatırım Programı.

Etüdü yapılarak proje konusu tespit edilmiş ve bir projeyi uygulamaya koyma durumunda olan kooperatifler yönetmelikteki öncelik kriterleri dikkate alınarak seçim yapılır. Uygun görülenler TDGM bütçesine ödenek konarak desteklenmek amacıyla DPT nda projesi vize edilmek suretiyle kendisine ödenek ayrılan kooperatifler yatırım programlarına girerler. 1967-1970 döneminde KKK'lerinden yatırım programlarında yer alan kooperatiflere tahsis edilen devlet yardımlarının tümü hibe şeklinde kullanılmıştır. 1987 yılında 20 kooperatife 979 200 TL kredi tahsisi yapılmıştır. 1982 yılından itibaren hibe şeklindeki uygulamayı DPT kaldırmıştır. Sadece düşük faizli kredi uygulaması devam etmiştir. (Tablo 6)

1981 yılından itibaren çıkarılan kararnamelerde, işletme safhasına geçmiş ve geçmek üzere olan projeler için yıllık programlarla verilen ödeneklerin işletme kredisi olarak kullanılabileceği hükmü getirmiştir.

Yatırım programlarından 1967-1980 yılları arasında 833 kooperatif projesine 440 432.000 TL. hibe 732 354.000 TL. kredi olmak üzere 1172 786.000 TL. devlet yardımı tahsil edilmiştir. 1980-1987 yılları arasında bu değerler hibe şeklinde olanlar 446.110.000 TL. kredi olmak üzere de 4.533.463.000 TL. ve toplam 5711.927.000 TL. devlet yardımı tahsis edildiği tablo 7. görülmektedir. Bu dönemdeki kooperatif projesi sayısı 248 aittir. Bu da göstermektedir ki, 1980 sonrasında daha az sayıdaki kooperatif projesine daha fazla kredi tahsis edilmiştir.

(31) Esen Figen A.g.e. s. 88.

Tablo : 6 K.K.K. lerinin Yılla Göre Kullandığı Hibe ve Krediler
(30.11.1987)

Yılı	Yatırım		Transfer Prog.			Fona D. Ödenek		Toplam		Toplam		
	K.S	Kredi	Hibe	K.S.	Kredi	Hibe	K.S.	Kredi	K.S.		Kredi	Hibe
1967 -1970	132	980	4.745	--	--	--	--	--	132	980	4,745	5.725
1971 - 1980	107	731.374	435.687	1067	509.182	186.967	53	116,704	1821	1.357.260	622.654	1.979.914
1981	71	561.936	5.678	77	235.248	--	54	151.340	202	948.224	5.678	954,202
1982	32	448.068	--	130	249.760	--	43	114.934	205	812.762	--	812.762
1983	44	768.530	--	125	271.194	--	47	148.923	216	1,188.647	--	1.188.647
1984	24	661.569	--	103	293.300	--	54	249.412	181	1.204.281	--	1.204.281
1985	22	650.640	--	82	370.202	--	24	145.752	128	1.166.594	--	1.166.594
1986	32	779.954	--	55	412.335	--	50	442.098	137	1.634.387	--	1.634.387
1987	23	662.766	--	42	416.400	--	57	539.000	122	1.618.166	--	1.618.166
	1081	5.265.817	446.110	1.681	2.757.621	186.967	382	1.908.163	3.144	9.931.601	633.077	10.564.67

Not: 1- (x) Kooperatifelere yapılan mükerrer tahsisler düşünüldüğünde 1178 kooperatif desteklenmiştir.

2- 1967-1887 yılları arasında 3.695.889,000.- TL işletme sermayesi 6.868.789.000.- TL sabit yatırım için kredi tahsis yapılmıştır.

Kaynak: Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müd.Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı
Ankara Aralık 1987 s. 89.

Tablo: 7-1984-87 Yılları Köy Kalkınma Kooperatifleri Yatırım Programı (Bin TL)

YATIRIM PROGRAMI									
SEKTÖRÜ	1984		1985		1986		1987		ÖDENEK TOPLAMI
	Koop Adedi	Ödeneği	Koop Adedi	Ödeneği	Koop Adedi	Ödeneği	Koop Adedi	Ödeneği	
GIDA	8	375.000	7	300.000	9	310.000	11	380.000	1.365.000
TARIM	13	420.000	29	1.078.000	22	1.132.000	10	620.000	3.250.000
DOKUMA-GİYİM	17	260.000	25	400.000	17	410.000	3	50.000	1.120.000
GENEL TOPLAM	38	1.055.000	61	1.778.000	48	1.852.000	24	1.050.000	5.735.000

Kaynak: Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müd. Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları
Ankara Aralık 1987 s. 28.

1984-1987 yılların da K.K.K. Yatırım Programı Tablo 7'de gösterilmiştir. Yatırım programlarında Gıda Tarım ve Dokuma Giyim sektörlerinde 171 koop. projesine 5735 000.000 TL. ödenek ayrılmıştır.

4.3.2.2 Transfer Programı

1972 yılından beri Maliye ve Gümrük Bakanlığınca bakanlık bütçesine, yarım kalmış kooperatif projelerinin bir an evvel bitirilmesi ve işletmeye geçenlerin işletme sermayesi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla transfer harcamaları fazlından kredi ve hibe şeklinde ödenek konmaktadır. Kooperatiflere kullandırılan kredilerden fon hesaplarına geri dönen meblağ da transfer programı kapsamı içerisinde kooperatiflere kullandırılmaktadır. Tablo 7'de görüldüğü gibi 1967-1980 yılları arasında 1067 kooperatif projesine 186.967.000 TL hibe, 509.182.000 TL. kredi olmak üzere toplam 696.149.000 TL. devlet yardımı, 1981-1987 yılları arasında ise 514 kooperatif projesine 2.248.439,00 TL kredi, devlet yatırımı olarak tahsis edilmiştir. Bu dönemde kooperatif sayısı az olmasına karşılık kullanılan kredi miktarı bir önceki dönemin 4 katı kadardır.

Bu dönemlerde 382 kooperatif projesine fona dönen ödeneklerden 1.908.000 TL. kredi tahsis edilmiştir.

1967-1987 yılları arasında 3144 kooperatif projesine muhtelif programlardan 633.077.000 TL hibe, 9.931.601.000 TL. kredi olmak üzere toplam 10.564.678.000 TL. devlet yardımı yapılmıştır. Yine bu dönemde 3.965.889.000 TL. işletme sermayesi, 6868.739.000 TL. sabit yatırım için kredi tahsis yapılmıştır.

Bakanlığın kaynakları yetersiz kaldığından Köy Kalkınma Kooperatifleri yatırımlarından işletmeye geçenlerin işletme sermayesi ihtiyaçlarını düşük faizli kredilerle desteklenmesini sağlamak amacıyla düşük faizli kredilerle desteklenmesini sağlamak amacıyla T.C. Ziraat Bankası ile temasa geçilerek bankanın 1983 yılı programlarından köy kalkınma kooperatifleri için özel başlık altında 500 milyon TL. plasman konmuş, 1984 yılındada 700 milyon TL. olarak devamı sağlanmıştır.

1985-1987 yılları programlarında köy kalkınma kooperatifleri için T.C. Ziraat Bankası özel başlık altında plasman ayırmamıştır. (32).

4.4. Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Etkinlikleri

4.4.1. K.K.K.lerinin Sosyo Ekonomik Etkileri

Köy Kalkınma Kooperatiflerinin amaçları köyün ve köylünün tüm sorunlarını kapsamaktadır. Konu bu boyutu ile tarımın sınırlarını aşıp, kırsal kesimin sorunlarına öneriler sunmaya yönelmektedir. Köy Kalkınma kooperatifleri Türk kooperatifçiliğine batı anlamında gerçek bir demokratik kooperatifleşme ve tek amaçlılıktan çok amaçlılığa yönelme gibi örgütlenme ile ilgili yeni boyutlar kazandırırken: öte yandan da yerleşimi düzenleme ve tarıma dayalı sanayiler kurma gibi sonuçlar tüm ekonomiyi etkileyecek toplumsal ve ekonomik hizmetli yeni kaynaklarda eklemiştir(33).

Kırsal yerleşim ve tarıma dayalı sanayiler birbirini tamamlar niteliktedir. Köylüyü köyde değiştirmeye yönelik bu yaklaşımın kırdan kente nüfus akımının önlenmesinin

(32) TDGM Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müd.Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları Ankara Aralık 1987 s.88.

(33) Sami Güven. A.g.e.s.37.

yanı sıra kaynak akımı da önlenecektir. Birinci amaç tüm tarımsal amaçlı kooperatiflerin amacı sayılabilir.

Ancak iş ticaret hadleri yoluyla sanayi kesimine aktarılan fazlaların köyde kalmasını sağlamak ve bunu kırsal alanların sanayileşmesine yarayan bir kalkınma modeli içinde biçimlendirmek ve yeni bir toplumsal ekonomik dengenin oluşmasına katkıda bulunmak" İlk kez köy kalkınma kooperatiflerince sunulmaktadır. (34).

Köy kalkınma kooperatiflerinin büyük bir bölümünün henüz proje safhasına geçememesine rağmen, faaliyette bulunanlar kooperatificilik ilkelerine uygun şekilde teşkilatlanmışlar ve yine bu ülkelere göre yönetilmektedirler. Bu kooperatifler tabandan gelen istekler ve buldukları yörelerin ihtiyaçlarından doğmuşlardır. Kooperatiflerin yaptıkları yatırımlar ile tarım sanayinin gelişmesine ve istihdam alanlarının genişlemesine etki de bulunmaktadır. Bu gelişmeler ile kırsal kesimin kalkınmasında sosyo ekonomik sorunların çözümünde bir araç olarak görülmesi bu kooperatiflerin önemini açıkça göstermektedir.

4.4.2. K.K.K. lerinin Dış Ticarete Yönelik faaliyetleri

Köy Kalkınma Kooperatifleri köy ve çevresinin mevcut ekonomik ve sosyal potansiyelinin çok amaçlı olarak harekete geçirmek, üreticilerin üretim araçlarının sağlanmasında çeşitli ürünlerin değerlendirilmesinde de pazarlanmasında birleşmek için kurulmaktadır.

K.K.K. leri dış ticarete dış satım yönünde yer almaktadırlar. Bunların dışardan mal satın almaları faaliyetleri çok azdır ve henüz gelişmemiştir. Yurdun çeşitli yerlerine dağılmış olan Köy Kalkınma Kooperatiflerinin İçel, İzmir, Hatay, Antalya, Bursa, Giresun, Balıkesir, Samsun, Denizli, Burdur, Isparta, Adana, Tekirdağ, Muğla olmak üzere 14 ildeki birimleri ve üst birlikleri kendileri adına veya firmalar aracılığı ile ihracat yapmaktadırlar (35).

Kooperatif ve birliklerden ihracatlarını doğrudan doğruya kendileri yapanlar, İçel (Menkobirlik, İçkobirlik, İzmir (Gümesko ulamış sefeko), Hatay (Dörtüol , Erzincan), Antalya Korkuteli meyve sebze kooperatifleridir.

İhracatta ihracatçı firma kullanan kooperatifler de ihracat işini aracı firma yapmaktadır. Ancak ürün dış pazar için kooperatifçe hazırlanmaktadır. Bu şekilde çalışan 17 adet köy kalkınma kooperatifi bulunmaktadır. Ayrıca bu şekildeki ihracattan farklı olarak kooperatif ve birliklerden hem firma aracılığı hemde doğrudan kendileri ihracat yapanlarda mevcuttur. Bunlar da İzmir (Gümeşko, Ulamış, Bademler Sefherhisar) kalkınma kooperatifleridir. (36).

Köy kalkınma kooperatiflerinin dış satımında çalıştıkları ürünler oldukça fazla olup bunlar 35 kalemde toplanmaktadır. Bu ürünleri gruplar halinde verecek olursak, Turunçgiller, taze meyveler, yumurta bitkiler, meyve suyu konsantreleri, halı, çiçek soğanı sayılabilir (37).

Kooperatiflerce yapılan dış satım değeri içinde köy kalkınma kooperatifleri oranı genellikle geçen yıllardaki gibi aynı düzeyde % 2 civarında seyretmektedir.

(34) Ayhan Çıkm, Türkiye Tarımında Kooperatif Yöntemden Yararlanma Durumu Sorunları, Türkiye 2. İktisat Kongresi, DPT Yayını, No-1783. Ankara 1981, s. 849.

(35) Turan Güneş, Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları, Türk-Koop. Kurumu Yayınları No: 49 Araştırma Serisi No: 1, Ankara 1983.s.88.

(36) Turan Güneş, A.g.e. s. 91.

Köy Kalkınma Kooperatifleri ürünleri daha çok ortaklarından toplanmaktadır. Pazarlama hacmine ulaşamadığı zaman ortak dışı alımlarda da bulunmaktadır. Fiyatlar genellikle piyasa fiyatıdır. Pazar etüdü yapmamaktadır. Bu kooperatiflerden ihracata dönük olanların başlıca işleme tesisleri salça fabrikaları ve meyve suları konsantresi fabrikasıdır. Kooperatif ve birliklerden bazılarının ambalajlama, depolama tesisleri mevcuttur.

Köy kalkınma kooperatifleri dış alımını yaptıkları makina olarak daha çok paketleme evi, soğuk tekniği makinaları ithal etmektedirler. Yardımcı maddeler ve girdiler olarak ise ambalaj malzemeleri, suni mum, deterjan, karpit, sandık, çivi tel ve benzeri maddeler ithal etmektedirler (38).

Şimdiye kadar köy kalkınma kooperatiflerinin ithal faaliyetlerinde başarılı oldukları dönem KÖY-KOOP'un 1975 yılında 1000 adet 1976 yılında ise 2250 adet traktörü Romanya'dan ithal etmesidir. Bu traktörler köylüye piyasadaki emsallerinde 40-50 bin lira ucuza intikal ettirilmiştir. Örneğin 55 BG.deki resmi fiyatı 130 bin, karaborsa fiyatı 160 bin lira olan traktör, kooperatif ortağı köylüye 91 liraya verilmiştir (39).

Köy kalkınma kooperatifleri Türkiye dış alımının % 0,01 ini yerine getirmektedir.

4.4.3. Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Yatırım Projeleri

Köy Kalkınma Kooperatifleri, yurt dışına işçi yollamada kendilerine kontenjan ayrılarak öncelik tanındığından hızla gelişmiş, sayıca yüksek rakamlara ulaşmıştır. Yurt dışına giden ortakların yollayacağı kabul edilmiştir. Uygulamada düşünülen planlanan ile gerçekleşme arasında olumsuz farklar doğmuşsa da söz konusu kooperatiflerin doğrudan doğruya yatırımlara girişimleri dikkati çeken bir model yaratmıştır.

Köy Kalkınma Kooperatifleri 1966-1976 ya kadar geçen on yıllık dönemde 1600 kooperatifin 1758 milyon değerindeki proje yatırımına 52761 işçi kontenjanı tahsisi olunmuş ve bundan 422 milyon liralık yurt dışı ortak taahhüt miktarı hesaplanmış ise de bu kooperatiflerden beklenen ölçüde bir kalkınma sağlanamamıştır. Bunda neden çiftçi gelirinin düşük ve kooperatiflerin öz kaynaklarının zayıf oluşu 1973 yılında yurtdışı işçi talebinin kesilmesi olmuştur. Bu dönemde uygulamaya konulan 1284 kooperatif projesinin ancak 440 kadar işletmeye açılabilmiştir (40). Bu kooperatifler sayesinde köylerimize çeşitli fabrikalar, mandıracılar, seralar kurulmuştur.

Köy Kalkınma kooperatiflerine ve birliklerine verilen proje sayılarına yıllar itibarıyla Tablo: 8'de görebilmekteyiz. Bu tabloyu incelediğimizde verilen proje sayısının en fazla olduğu yıl 1970 yılıdır. Günümüze kadar verilen proje adedi toplam 2680 adet olup bunun 1168 adedinin proje konusu iptal edilmiş olup verilen proje adedini 1673 kooperatif almıştır. 1987 yılı sonuçları itibarıyla 5475 adet K.K.K. nin 1673 tanesi proje olduğuna göre genel olarak 3 kooperatife 1 proje düştüğünü söyleyebiliriz. Hatta bazı kooperatifler çift projede almışlardır.

Bugüne kadar kooperatiflere verilen projelerin hepsi işletmeye geçmemiş 1987 yılı itibarıyla işletmede olan kooperatif sayısı 510 adettir. Diğerleri 136 adedi uygulamada 298 adedinin işletmesi durmuş 648 adedinin uygulaması durmuş, 101 adedinde uygu-

(38) Turan Güneş, A.g.e. s. 184

(39) Ziya Gökaltıp Mülâyim, Demokratik Halk Kooperatifçiliği s.10.

(40) Avni Zarakolu, Ülkemizde Kooperatif İşletmeler ve Ana Sorunları, Türkiye'de Kooperatifçiliğimizden Beklenen Gelişmeler, X. Türk Kooperatifçilik Kongresi 21-23 Aralık 1981, s.17.

laması başlamamış olarak toplam 1673 adet proje bulunmaktadır (41).

Kooperatiflerin büyük ve küçük çaplı projelerinin başarılı olması yönetim ve organizasyonun durumuna bağlı olmaktadır.

Tablo : 8 - PROJE KONUSU ALAN KOOPERATİFLERİN YILLARA GÖDE DAĞILIMI

YILLAR	Kooperatiflere Verilen Proje Adedi	Proje Konusu İptal Ediler	Verilen Toplam Proje Adedi
1967-1970	280	--	280
1971	93	--	373
1972	513	--	886
1973	778	--	1664
1974	195	--	1859
1975	45	--	1904
1976	153	--	2057
1977	183	--	2195
1978	70	--	2265
1979	73	--	2338
1980	32	--	2370
1981	32	--	2402
1982	77	1063	1414
1983	75	7	1484
1984	73	7	1649
1985	17	2	1729
1986	27	71	1685
1987	9	18	1673
TOPLAM	2680	1168	1673

Kaynak : TDGM Faaliyet Raporları.

5- KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNE DEVLET TARAFINDAN GÖTÜRÜLEN HİZMETLER

5.1- Örgütlenme Hizmetleri

Köy Kalkınma Kooperatiflerinin gelişmesinde devlet önceleri dış ülkelere işgücü göndermede kooperatif kuran köylülere öncelik tanınması ile örgütlenme hizmetlerine başlamıştır. Köy kalkınma kooperatifi kurmak isteyenler Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığına bağlı Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müd.nün mahalli teşkilatına başvururlar. Köy ve çevresinin toplumsal ve ekonomik potansiyeli çok amaçlı etkinlik gösterilmesini gerektiriyorsa kooperatif kurulabilecektir. Bu örgütlenme hizmetli kapsamı içinde kooperatiflerin ana sözleşmeleri gözden geçirilerek yasanın emredici hükümlerine ve günün koşullarına uyacak biçim de düzenlenmektedir. 1987 yılı sonuna kadar 5474 adet birim kooperatif 79 adet bölge birliği kurulmuştur.

(41) TDGM. Kooperatiflerle ilgili dosyalardan düzenlenmiştir.

5.2. Teknik Yardımı Hizmetleri

Köy Kalkınma kooperatifleri ve birlikleri kurulduktan sonra TDGM'nin mahalli teşkilatına başvurarak kredi ve hibe şeklindeki devlet yardımına temel olmak üzere etüdlerinin yapılmasını isterler. Bölge için en uygun proje konusu belirlenir veya örnek tip projelerden uygun olan kooperatiflere verilmektedir. Uygulamaya konan projeler TDGM tarafından mahalli teşkilatlarca denetlenmektedir.

Daha önceki konulardada bahsedildiği gibi köy kalkınma kooperatifleri ve birliklerine kuruluşundan bugüne kadar 2844 adet proje verilmiştir. Verilen proje adedi 1973 yılına kadar büyük bir artış göstermiş ve o yıldan sonra düşmeye başlamıştır. Uygulamadaki proje adedi 1673 adettir. 1987 yılındaki projeden 510 adedi işletmede bulunmakla, bunlardan Tarım sektöründe 157, gıda ve içki sektöründe 225, dokuma sektöründe 83, Orman ürünleri sektöründe 21, maden sektöründe 3, pişmiş kil ve çimento 2, diğer konularda da 19 adettir. (42).

Tablo 9'da kooperatiflerce uygulanan projelerin yatırım tutarları 1987 yılında toplam 23 adet projenin yatırım tutarları 32 milyon-400 milyon arasında değişmektedir.

5.3. Mali Yardım Hizmetleri

Kooperatiflerin öz kaynakları ile ortaklarının yararına olan projeleri gerçekleştirememekte ve dış finansmana ihtiyaç göstermektedirler Köy kalkınma kooperatiflerinin projeli faaliyetlerini destekleyecek bir banka yoktur. En önemli finansman kaynağı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü'nün bütçesine konan yatırım ve transfer harcamaları olarak konan ödeneklerdir. Bu konuya daha önce kooperatiflerin finansmanı konusunda değinilmiştir. Projelerin desteklenmesi için gerekli ön etüdü yapıp, uygun görülenler DPT'ce onaylandıktan sonra TDGM'nin programlarında yer almaktadır. Bu kooperatifler proje sabit yatırımlarının kalkınmada öncelikli yörelerde %15'ini önceliksiz yörelerde % 20 sini kendi öz kaynakları ile uygulamaya geçirdikleri durumda kendilerine ayrılan ödenekler kullandıklarına sunulur. Sunulan ödenekler bölgenin Ziraat Bankası şubelerine TDGM'nin mahalli birliklerinden alınan emirlere göre proje gerçekleştirme oranlarına göre denetimli olarak kullanılır. Devlet yardımı proje yatırım tutarının yüzde % 70'ine kadar yapılmaktadır.

1967-1987 yılları arasında yatırım ve transfer harcamaları bölümünden Köy Kalkınma Kooperatiflerinin projeli yatırımlarının desteklenmesi amacıyla 1178 kooperatifin (mükerrer desteklemek dikkate alındığında 3144) Projeli yatırımına 633077000TL' hibe, 9817.997.000 TL. kredi olmak üzere 10.451074000 TL. devlet yardımı tahsis edilmiştir (43).

5.4. Eğitim Hizmetleri

Kooperatifler destekleme genel müdürlüğü yeni adıyla (TDGM) Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü 1966 yılından bu yana gittikçe artan bir hızla eğitim çalış-

(42) Niyazi Yüksel, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müd. Hizmet ve Yatırımları (TDGM) Ankara 20-10-1987, s.18.

(43) Niyazi Yüksel, A.g.e. s. 18. 44 Dilek Şenal, A.g.e. s.18

Tablo: 9 TDGM'nün Köy Kalkınma Kooperatiflerine Teknik Yardım Hizmetleri (1987)

KOOPERATİFLERCE UYGULANAN TİP PROJELER	PROJE TUTARI (TL)
1-5 ton /Gün Soğuk Hava Depolau Mandra	140.527.174
2-26x33 Tipi 50 Tezgah Halıcılık (Atölye Tipi)	53.092.989
3- 40x40 Tipi 50 Tezgah Halıcılık (Atölye Tipi)	47.212.989
4- 50x50 Tipi 50 Tezgah Halıcılık (Atölye Tipi)	53.470.805
5- 60x60 Tipi 50 Tezgah Halıcılık (Atölye Tipi)	53.968.406
6- 26x33 Tipi 50 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	38.830.835
7- 40x40 Tipi 50 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	32.950.835
8- 50x50 Tipi 50 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	38.883.651
9- 60x60 Tipi 50 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	39.381.252
10- 26x33 Tipi 100 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde	70.772.085
11- 40x40 Tipi 100 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	59.012.085
12- 50x50 Tipi 100 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	70.802.717
13- 60x60 Tipi 100 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	71.797.919
14- 26x33 Tipi 200 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	134.504.585
15- 40x40 Tipi 200 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	110.984.585
16- 50x50 Tipi 200 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	134.490.849
17- 60x60 Tipi 200 Tezgah Halıcılık (Tamamı Evlerde)	136.481.252
18- 100 Ton/Yıl Zeytin Salamura	49.887.196
19- 20 Ton/Gün Zeytin Yağı Fabrikası	108.400.189
20- 1000 Ton'luk Soğuk Hava Deposu	228.699.126
21- 2550 Ton/Yıl Yem Temini Depolama ve Pazarlama	88.434.657
22- 2000 Ton'luk Soğuk Hava Deposu	413.458.415
23- 15 Ton/Gün Çeltik İşleme Tesisi	96.947.397

Kaynak: Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Daire Başkanlıkları Görür ve Çalışmaları. Ankara, Aralık 1987.

malarına yönelmiştir. Bunun sonucunda 1966-1981 yılları arasında 95 bine yakın kooperatif yöneticisi, denetçisi ve ortağı genel kooperatifçilik eğitimi almışlardır (44).

Kooperatifçilik eğitimi amacıyla kurulan Düzce Yatılı Eğitim Merkezinde kooperatif yöneticileri ve muhasebecileri için 15-35 gün süren kurslar açılmaktadır. 1975 yılında Türk-Alman Teknik İşbirliği anlaşması çerçevesinde Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı yapısı içinde kooperatifin üst düzeyde eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla "Milli Kooperatifçilik Eğitim ve Araştırması Enstitüsü" kurulmuştur. Enstitü faaliyetlerini düzenleyen yönetmelik 1980 yılında yürürlüğe girmiştir. (45).

1986 yılında köy kalkınma kooperatiflerinden genel kooperatifçilik, kooperatif yöneticiliği eğitiminden yararlanan kişi sayısı 81824 kişidir. 1987 yılında ise toplam 34430 kişidir. 1987 yılında ise toplam 34430 kişidir. Düşük oluşumun sebebi kursların halen devam etmesidir.

5.5. Denetim Hizmetleri

Kırsal alanda belli bir eğitim düzeyine sahip kimselerce kurulan kooperatiflere hizmet götürürken denetimde önemli olmaktadır. Aslında amaç kooperatif üst birlikleri yapısı içinde denetim organları oluşturarak kooperatiflerin kendi kendilerini denetlemeleridir. Ancak 1163 sayılı yasa buna olanak vermemektedir. Ayrıca birde eğitilmiş insan gücünün yetersiz oluşu kooperatif genel kurulunda seçilen denetçi, denetim görevlerini çoğunlukla yapamamaktadır.

Kooperatiflerin yasalara uygun faaliyet göstermelerini ve kendilerine ayrılan mali yardımları amaca uygun olarak kullanmalarını sağlamak için etkin bir denetimi gerektirmektedir. Denetim hizmetlerinde etkinliğin sağlanması amacıyla Kooperatifler Destekleme Genel Müdürlüğüne ait Kooperatif Kuruluşları Denetleme Kurulu Yönetmeliği 29-7-1981 tarih ve 17415 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

1984-1987 yılları arasında denetlenen kooperatif sayısı 3494 adet olup 2918 i normal denetim, 579 sı ihbarlı denetim devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. (46).

6. KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN TARIM KOOPERATİFLERİ ARASINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Daha önceki bölümlerde de açıklandığı gibi köy kalkınma kooperatifleri tek amaçlı kooperatiflerin ayrı ayrı sağladıkları tüketim, alım, satış, işleme, kredi, sigorta vb. bölüm hizmetleri beraberce ortaklarına sağlama amacını gütmektedir. Busebeple 1965 yılında kurulmaya başlamış ve bazı yıllar kooperatif ve ortak sayısı bakımından ülkedeki kooperatifler içinde ilk sırayı almıştır. Bunda bazı etkenler sözkonusudur. En önemlisi'de 1974 yılına kadar Yurt dışına işgücü göndermelerinde kooperatif kuran köylülere öncelik tanınması projesidir. Köy kalkınma kooperatifleri yönetim ve faaliyetlerinde bağımsız kuruluşlardır. Buda onların en belirgin özelliğidir. Diğer kooperatifler (tarım satış, tarım kredi, pancar ihtihsal vb.) Devletin vasiyeti altında gelişen kooperatiflerdir. Köy kalkınma kooperatiflerinde devlet kooperatif ilişkileri vesayet sisteminden çıkmış onun bir ileri kademesi olan karşılıklı yardım sistemine göre gelişmiştir(47).

(45) Hüsnü Poyraz, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa Göre Kurulan Tarımsal Amaçlı Kooperatifler. X Türk Koop. Kongresi, Ankara, 21-23 Aralık 1981. s. 29.

(46) Niyazi Yüksel, A.g.e. s. 18.

(47) Ziya Gökalp Mülayim, A.g.e s. 372.

Köy-Kalkınma Kooperatifleri ayrı ayrı kooperatiflerce yerine getirilen tedarik kredilerine ve pazarlama işlevlerine tek bir kooperatif çatısı altında toplanmakta bu arada ürünlerin işlenmesini de sağlamaktadır. Bu nedenle fabrikalar kurup bu çeşit tarıma dayalı sanayi üretimi de yapmaktadır. Bütün bunların köy kalkınma kooperatifleri olduğu anlamına gelmez. Bu kooperatifler üretici kooperatifidir.

Köy kalkınma kooperatifleri batı anlamında gerçek kooperatiflerdir. Çünkü kooperatifçilik ilkelerinin tümü geçerliliğini sürdürmektedir. Diğer kooperatiflerden ilkelerin bazılarının uygulanmadığı görülmektedir.

Köy kalkınma kooperatifleri 1969 yılında çıkarılan kooperatifler kanununa bağlı olarak üst örgütlenmeye gitmiş ve kısa süre de birlik sayısında artış olmuştur.

1971 yılında köy kalkınma ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler merkez birliği Köy-Koop'u kurmuşlardır. 1977 yılında Hür-Koop kurulmuştur. Üst örgütlenmesini demokratik bir şekilde gerçekleştiren köy kalkınma kooperatifleri merkez birliği görevlerini yapmada karşılaştığı maddi imkansızlık nedeniyle ortaklarına yeterince yararlı olmamışlardır. Diğer tarım kooperatiflerinden tarım satış, tarım kredi ve pancar ekicileri üretim ve satış kooperatifleri devletin yardımları sayesinde birlik ve merkez birlikleri faaliyetlerini devlet adına yürütmektedirler.

Kırsal yerleşim ve tarıma dayalı sanayiler birbirini tamamlar niteliktedir. Köylüyü köyde değiştirmeye yönelik bu yaklaşımda kırdan kente nüfus akımının önlenmesinin yanısıra kaynak akımında önleyecektir. Köyde toplumsal ve ekonomik dengenin oluşmasının kırsal alanların sanayileşmesi ve iç ticaret hadleri yoluyla sanayi kesimine aktarılan fazlaların köyde kalmasının sağlanması etki edecektir.

7. KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

7.1. Finansman Yönünden

Özel kanunlarla kurulan tarım için (tarım satış ve tarım kredi) kooperatifler ile diğer bazı kooperatiflerin çalışmaları belirli bankalar kanalıyla finanse edilmesine rağmen 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun göre kurulan köy kalkınma kooperatiflerinin projeli faaliyetlerini düşük faizli, uzun vadeli ve istenilen miktarda kredilerle destekleyecek herhangi bir banka mevcut değildir. Bu nedenle kırsal alanda sermaye birikimlerinden yoksun olarak kurulan köy kalkınma kooperatifleri arzuladıkları çalışmaları gerçekleştirememektedirler.

K.K.K. lerinin projeli faaliyetlerini teşkilatlanma ve destekleme genel müdürlüğü bütçesine konan ödenekler sınırlı olduğundan ve kanun ödeneklerin büyük bir bölümünde nakde bağlanamadığından, fon hesabına aktarılmamakta, böylece kooperatiflerin projeli yatırımlarına imkan verecek yeterli mali kaynak elde edilememektedir. Nitekim 1986 yılında TDGM yatırım programları için DPT, na 12,5 milyar TL. yatırım teklifinde bulunmuş olmasına rağmen yalnızca bir milyar 852 milyon TL. ödenek konmuştur. Diğer taraftan kooperatiflerin işletme sermayesi ihtiyaçları için Maliye ve Gümrük Bakanlığına transfer harcamaları bölümünden 2,5 milyar teklif edilmiş ancak 550 milyon TL.ödenek konmuştur. Diğer taraftan kooperatiflerin işletme sermayesi alınabilmiştir.

Bu belirtilen nedenlerden dolayı Köy Kalkınma Kooperatifleri başlamış yatırımları yarım kalmış işletmeye geçenerler ise işletme sermayesini bulamamıştır. Bu durum ülke ekonomisi içinde önemlidir.

Ülke tarımının gelişmesi bakımından kooperatiflerin finansmanını sağlamak için birlik ve merkez birliklerinin kurulup düzenli bir çalışma ortamına kavuşmalıdır. Bu sayede de kooperatifler bankasının kurulması için ortam hazırlanmış olur.

Kooperatifler bankasının kurulması için gerekli çalışmalar bir an evvel yapılmalıdır. Bu olmadığı takdirde T.C. Ziraat Bankasının Köy Kalkınma Kooperatiflerine kredi verilmesi için bankanın çalışma ve finansman programlarında özel plasman ayrılması gerekmektedir. Çiftçilerin kredileri kolayca alabilmesi için gerekli düzenlemelerde yapılmalıdır. Faiz oranları da düşük tutulmalıdır. Her köyde bir fabrika fikri yanlıştır. Kooperatif birimleri köylerde büyük yatırımlara girişmekte çoğu devlet yardımı alan finans kaynakları yatırım hakkında hiç bir bilgi ve tecrübesi olmayan kişiler elinde heder olmaktadır. Çoğu zaman bir kaç kamu kuruluşundan yardım isteniyor, desteklemelerde kuruluşlar arası anlaşmazlık oluyor, yatırım süresi uzuyor, üretime geçilemiyor ve milyonlarca kaynak israfı sağlanmış oluyor. Kooperatif yatırımları yurt sathına dengeli dağılmamıştır ve yatırımlar birbirini tamamlar nitelikte değildir. Birbirlerine rakip olmaktadır. Bunun için yatırım etüdlerinde bölgedeki mevcut potansiyel iyi incelenmelidir.

7.2. Örgütlenme Yönünden

Köy kalkınma kooperatiflerinin 1163 sayılı kanunla birlikte 1969 yılından bu yana bölge birlikleri ve merkez birlikleri sayısı giderek artmıştır. Bugüne kadar kurulan iki merkez birliği Köy-Koop ve Hür-Koop'un faaliyetleri durdurulmuş ve tasviye edilmişlerdir. Demokratik bir şekilde gelişen üst örgütlenme kısa sürede gelişmesini sağlamıştır. Birliklerin sayısı çokluğu ekonomik güçsüz olmalarına sebep olduğu gibi birlikler kendi aralarında rekabete düşmelerine meydan vermektedir. Diğer taraftan birlik kuruluşu bulunan bölgelerde birliklere girmemiş kooperatif sayısı oldukça fazladır.

Ayrıca ülkemizde ekonomik yönden güçsüz ve herhangi bir faaliyeti bulunmayan kooperatifler uzun süre hukuki varlıklarını devam ettirmektedir. Bu durum kooperatifçilik açısından kötü örnek teşkil etmektedir. Bunun için bu kooperatiflerin ekonomik yönden güçlü kooperatiflerle birleşmek suretiyle yatay teşkilatlanmaya gitmeleri gerekmektedir.

Birim kooperatifler geçmişte ve günümüzde sınırlı bir başarıya rağmen yüzlerce tarım sanayi projelerinden daha büyük ölçekli olacağı için hem daha ekonomik biçimde gerçekleştirilebilecek hem de yönetici, finansman bulma problemlerini çözümlenmek daha kolaylaşacaktır.

7.3. İşletmecilik Yönünden

Köy kalkınma kooperatiflerinin kuruluş yıllarında ve sonradan yurt dışına giden ortaklar taahhüd ettikleri sermayelerin hepsini ödemişlerdir. Kooperatiflerle bağları kesilmiş bu sebeple beklenen sermaye akışı sağlanamamış ve kooperatiflerden bu sebeple kapananlar olmuştur. Bu sebeple kooperatif ortaklarının görevlerini bilmeleri ve bunun yerine getirmeleri gerekmektedir. Kooperatiflerin yönetim ve denetleme kuralları faaliyetlerini, bilgisizlik ve diğer sebeplerden dolayı yerine getirmemektedir. Çünkü ortak ve yöneticiler fahri veya ücretsiz çalışmaktadırlar. Bunun neticesi, kendi işletmelerini ihmal edemeyeceklerine göre kooperatifte tam olarak zamanlarını ayırmamakta veya ayıramamaktadırlar. Buna birde teknik bilgi eksikliği de eklenirse birim kooperatiflerin başarı

şansı azalmaktadır.

Bunların giderilmesi için kooperatife yetenekli, bilgili ve tecrübe sahibi kimselerin kooperatif başına getirilmesiyle kooperatifin yaşaması ve gelişmesi artacaktır. Denetçilerde yönetim ile ortakları arasında önemli olan denetim görevlerini ihmal etmeden yapılmalıdır. Bu olmazsa kooperatiflerin amaçlarından uzaklaştığı görülebilmektedir.

Kooperatif yatırım projelerinin finansmanın yeterli ve zamanında sağlanması işletmecilik çalışmalarını verimli kılacaktır. Kooperatiflerden kalkınma konusunda beklenen çok şey vardır. Bu bakımdan kooperatiflerin başarısız şansa, hele politik amaçların gerçekleşmesine kesinlikle bırakılmamalıdır. Dolayısı ile yönetim ve denetim problemi, organik bir tarzda yine kooperatif organizasyonu içinde çözümlenmelidir. Bilhassa yeni kurulan kooperatiflere daha başlangıçta iyi bir yönetim organı bulunabilmesi ve yönetime kooperatif ortakları arasındaki özel ilişkilerin hakim olmaması sağlanmalıdır. Bu konuda da denetim büyük önem kazanmaktadır.

7.4. Yasal Yönden

Köy kalkınma kooperatiflerinin kendi aralarında ve özellikle kamu kuruluşları ilişkilerinde eskiden olduğu gibi, bugünde mumattan doğan aksaklıklar sürüp gitmektedir. Kooperatiflerin ve birliklerin finansmanının yeterli ve düzenli bir şekilde sağlanması için yasada ve sözleşmelerde gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Faaliyette bulunan kooperatiflerin ortakların ürünlerini geniş ölçüde toplayıp, işleme iç ve dış pazarlara sunulabilmesi, yönetim teknik esaslara uygun çalışabilmesi ve siyasi tarafsızlık içinde hareketine imkan verilmesi, konulacak hükümlerle kuvvetlendirilmelidir.

Finansman kaynağı olarak Kooperatifler Bankası'nın kurulması için gerekli yasalar bir an önce çıkarılmalıdır. Köy kalkınma kooperatiflerinin finansmanında ve faaliyetlerinin verimli olmasında etkili olacaktır.

7.5. Eğitim Yönünden

Kooperatifler de eğitim, hiç ihmal edilmeyecek bir hizmet olarak ana sorumluluğu, yönetim kuruluşlarına verilmesi gerekli bir unsurdur. Köy kalkınma kooperatiflerinin eğitim seviyesi düşüktür. Çünkü kırsal kesimde faaliyet gösterdiği için yeterli bir eğitim görülmemektedir. Yönetim kurulu kooperatifin eğitimi için ödenekler ayrılmalı ve eğitim faaliyeti sonuçları değerlendirilmelidir. Çünkü kooperatifin başarısına kooperatifçilik ve muhasebe eğitiminin büyük önemi bulunmaktadır.

Devletin de kooperatifçilik eğitimi için imkanlarını genişletmek ve eğitilmiş elemanlar çoğaltılmaktadır. Kooperatifçilik eğitiminde amaç kooperatifçiliğin kırsal kesimin sosyo ekonomik sorunlarının çözümünde bir araç olarak kullanılması olmalıdır. Kooperatifçilik dersleri ortadereceli okullardan itibaren ders olarak okutulmalıdır.

Kooperatiflerin kalitesi, doğrudan doğruya onları yöneten kişilerin üstün nitelikte olmalarına bağlıdır. Bu kişiler süper kişiler değil sıradan kişilerdir. Sıradan liderlerin yetiştirilmesi ve eğitim için kooperatifçilik sistemi, eğitim kurumları ve sürekli eğitim veren örgütlerle devamlı olarak ilişkilerini sürdürmelidirler.

8. SONUÇ

Köy kalkınma kooperatiflerinin uygulamada kırsal alanda ve köylü toplulukları üze-

rinde amaçlanan yapısal değişikliği gerçekleştirmede umulanı tam anlamıyla verdiğini söylemek güçtür. Kooperatifleşme konusundaki potansiyelin dış ülekelere işçi olarak gidebilme isteğine bağlı olarak hareket geçirilmesi köy kalkınma kooperatifleri için hızlı bir gelişme sağlamıştır. Ancak bu kooperatifçilik düşüncesinden uzak bir kooperatifleşme hareketi yaratmıştır. Buradaki en önemli özellik kooperatiflerin tabandan gelen bir hareketle kurulmuş olmasıdır. Uygulamada görülmüştürki, her köyde bir kooperatif kurulması gibi sonuçlar vermiştir. Bu durum kıt kaynakların kullanılmasını önemli derecede etkileyecektir.

Bugün uygulamada birim kooperatiflerin çoğu faaliyetini devam ettirmekte ve ortaklarına amaçları doğrultusunda yardımcı olmaktadır. Kooperatif sayılarının 1980 den sonra azalması dikkati çekmektedir. Bunda neden başarısız faaliyetini sürdürmeyen kooperatiflerin ayrılması ve kurulan kooperatif sayısının azlığına bağlıdır. Birlik sayısının fazla olması her ile bir birlik hatta bazı illerde birden fazla birlik bulunduğunu ifade etmektedirler. Birliklerin bir kısmı hiçbir faaliyet göstermemekte bazıları da sadece ürünlerin pazarlanmasında etkili oldukları belirtilmektedir. Birliklerin sadece vergi muafiyetlerinden yararlanma maksadıyla kurulduğu kanısına varılmaktadır.

Bugün proje konusu olmuş, projeyi uygulamaya koymuş, işletmeye geçirmiş kooperatifler toplam kooperatif sayısı içinde fazla bir sayıda değildir. Bazı proje uygulamalarının yarım kaldığı belirtilmektedir. Bunda neden eğitilmiş kooperatif yönetici ve personelinin yeterli sayıda olmaması, ayrıca buna birde kırsal kesimdeki ortakların durumları da eklenince kooperatiflerin başarısız olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bir etkende kanunun bu konuda belirli ve kararlı politikasının olmaması ve devlet tarafından kooperatiflere aktarılan kaynakları köy kalkınma kooperatiflerince yeterli kullanılmamaktadır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin özellikle yatırımları konusunda kredilendirme proje sağlama ve denetleme işleri TDGM tarafından yapılmaktadır. Oysa bu tür görevlerin kooperatif üst örgütlerince yerine getirilmesi gerekmektedir. Kooperatifler bankasının kurulması için gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Tabandan gelen bağımsız bir hareketle kurulan köy kalkınma kooperatifleri ideolojik akımlara boğulmadan ve kırsal alanların kalkınmalarında değil çiftçimizin kalkınmasında bir araç olarak kullanılmaktadır.

Bunu temin için devletten kooperatiflere gerekli teknik ve mali desteğin yanısıra çok ciddi bir denetim ile yaklaşmalıdır.

LİTERATÜR

- 1- BERBEROĞLU Necat, Türkiye Tarımında Sermaye Birikimi ve Tarımsal Kredilere İlişkin Sorunlar. Türkiye 2. İktisat Kongresi, İzmir 1981.
- 2- BİÇENTÜRK, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa Göre Kurulmuş Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Politikası Nedir. Nasıl Olmalıdır? IX. Türk Kooperatifçilik Kongresi. TKK Yayın No: 42 Ankara 19-22 Aralık 1979.
- 3- ÇIKIN, Ayhan Türkiye Tarımında Kooperatif Yöntemden Yararlanma Durumu ve Sorunları, Türkiye 2. İktisat Kongresi, İzmir 1981.
- 4- DEMİRCİ Rasih Tarımın Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi, Türkiye 2. İktisat Kongresi, İzmir 1981.

- 5- DEMİRCİ Rasih Ölçek Ekonomisi ve Kooperatif İşletmelerde Yatay ve Dikey Büyüme, XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi, TKK.Yayın No: 57 Ankara 19-21 Aralık 1984.
- 6- DPT, Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, (Cilt II) B, Yayın No: DPT: 785 SPD: 183, Ankara Ağustos 1969.
- 7- FİGEN Esen, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğünün Mali Destekleme Hizmetleri, Karınca Kooperatif Postası, Sayı-600, Aralık 1986.
- 8- GÜNEŞ Turan, Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları No: 49 Araştırma Seri No: 1, Ankara 1983.
- 9- GÜVEN Sami, Kırsal Yapıda Bir Değişim Aracı Olarak Köy Kalkınma Kooperatifleri Amme İdaresi Dergisi C.XV. Sayı: 2, Haziran 1982.
- 10- HELM, Franz. C. Kooperatifçilik İşletme Ekonomisi, Çev. İlhan Cemalçılar, Eskişehir İTİA Yayını Eskişehir 1976.
- 11- KIVANÇ Cemil, Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 48, Ankara 1982
- 12- Kooperatifler Kanunu ve Gerekçesi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 20 Ankara 1977.
- 13- Köy Kalkınma Kooperatifleri Anasözleşmesi, T.C.TOKB.TDGM, Ankara 1984. 1984.
- 14- MÜLAYİM Ziya Gökalp, Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik Bilgi Yayınevi Ankara 1975.
- 15- MÜLAYİM Ziya Gökalp, Demokratik Halk Kooperatifçiliği ve Köy-Koop. Yayınları 3. Ankara 1979
- 16- POYRAZ Hüsni, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa Göre Kurulan Tarımsal Amaçlı Kooperatifler, X Türk Kooperatifçilik Kongresi., TKK. Yayınları 44, Ankara 21-23 Aralık 1981.
- 17- ŞEHİRLİOĞLU İ.Akın, Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 50, Ankara 1984.
- 18- ŞENEL, Dilek, Çok Amaçlı Tarımsal Kooperatifçilik ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 299 Ankara 1984.
- 19- Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğünden Alınan Bilgiler.
- 20- T.C. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Daire Başkanlıkları Görev ve Çalışmaları TDGM. Ankara Aralık 1987.
- 22- YÜKSEL, Niyazi, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Hizmet ve Yatırımları, T.C. TOKB, TDGM, Ankara 20-10-1987.
- 23- ZARAKOĞLU, Avni, Ülkemizde Kooperatifçilik Hareketi ve Kooperatifçiliğimizden Beklenen Gelişmeler X Türk Kooperatifçilik Kongresi TKK, Yayınları 44, Ankara 21-23 Aralık 1981.

TARIMIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE GELİŞME DURUMU

Yard.Doç.Dr. Ahmet ÖZÇELİK
Dr. Bahattin ÇETİN

Dünyadaki çeşitli memleketlerin ekonomik yapısı incelendiğinde, iktisadi hayatın dayandığı değişik üretim alanları vardır. Bazısında sanayi ve ticaret, bazılarında ise tarımsal faaliyet önem kazanmaktadır. Türkiye'nin coğrafi yapısı incelendiğinde, tipik bir tarım ülkesi karakteri taşıdığı görülmekte olup, bu durum, ekonomik faaliyetleri yönlendirirken gözönüne alınmalıdır.

Türkiye'nin ekonomik yapısı ile ilgili göstergelere bakıldığında, tarım sektörü geçmiş yıllara göre nisbi olarak önemini kaybediyor gibi gözükmeyle birlikte halen ekonomik hayatımızda büyük önem taşımaktadır. Ülkemiz iklim, toprak ve su kaynakları yönünden dünyanın tarıma elverişli nadir bölgelerinden birisidir. Artan nüfusun beslenmesi ve istihdam sanayiye hammadde temini, sanayi mamüllerinin tüketicisi olması, milli gelire katkısı ve ödemeler dengesi yönünden tarımsal üretim ülkemiz ekonomisi için özel bir önem taşımaktadır.

1985 yılı genel nüfus sayımına göre, bucak ve köyler nüfusu toplam nüfusun % 46'sı kadardır. Tarımın GSMH içindeki oranı ise % 25.3 tür. Anlaşılacağı üzere tarım halen Türkiye Ekonomisinin temel sektörü olmak durumunu muhafaza etmektedir. 1984 yılında tarım sektöründe gelişme hızı %3.5, 1985 yılında %2.4, 1986 senesinde ise %7.7 olmuştur. 1984-1985 yılları arası ortalama gelişme hızı tarımda % 4.5 iken, tarım dışı kesimlerde % 6.2 olarak gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada, özellikle 1980-1986 döneminde tarım sektörünün GSMH içindeki payı, kırsal nüfus miktarındaki değişimler, tarım kesimine yönelik yatırımlar, tarımın ihracata katkısı tarım ürünleri fiyatlarındaki gelişmeler ve tarımsal üretimde kaydedilen gelişmelere kısaca temas edilerek, bunların ülkenin ekonomik yapısı içerisindeki yeterlilikleri tartışılacak, karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelinmesi için alınması gereken bazı önlemler belirtilecektir.

Gayrisafi milli hasıla (GSMH) genellikle her yıl içinde bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarıyla ifadesidir. GSMH'dan amortismanlar düşüldüğünde safi milli hasıla, bundan da vasıtali vergiler çıkartıldığında milli gelir bulunur. Bu şekilde bulunulacak olan GSMH, üretim faktörleri sahiplerince yaratılan ve faktör fiyatlarıyla ifade edilen bir değerdir.

Tablo 1. Üretim Faaliyet Kollarında Gözlenen Değişimler (1980-1985)

Faaliyet Kolları ve Toplamları	1980		1985		1986 (x)	
	Miktar (Milyon TL)	%	Miktar (Milyon TL)	%	Miktar (Milyon TL)	%
1. Tarım	925041,0	22,22	4790272,8	18,59	6484805,1	18,28
a. Çiftçilik ve Hayvancılık (xx)	891207,4	96,34	4572555,1	95,45	6098500,2	94,04
b. Ormancılık (xx)	22820,9	2,47	141852,1	2,96	233889,8	3,61
c. Balıkçılık (xx)	11012,7	1,19	75865,6	1,59	152415,1	2,35
2. Sanayi	1024177,5	24,36	8060485,4	31,29	11365691,2	32,04
3. İnşaat Sanayi	213034,2	5,07	951193,8	3,70	1410536,9	3,98
4. Ticaret	650792,9	15,48	4397010,9	17,07	6027224,2	16,99
5. Diğerleri	1392105,4	33,09	18198961,0	29,35	10182219,0	28,71
6. Dış Alem Gelirleri	107189,3	2,55	237579,5	0,92	2177,6	0,6
7. GSMH (Faktör ve Fiyatlarıyla)	4205151,0	100,00	25763669,8	100,00	35469875,1	100,00
8. (-) Sübvansiyonlar	75797,0	-	453466,0	-	282373,0	-
9. Vasıtalı Vergiler	305799,0	-	2479211,0	-	4002978,0	-
10. GSMH (Alıcı Fiyatlarıyla)	4435153,0	-	27789414,8	-	39190480,1	-

KAYNAK: DİE

(x) 31. Mart.1987 Tahminleri

(xx) Tarım-100.00 kabul edildiğine göre,

GSMH'nin milli gelirin büyüklüğü yanında fert başına düşen miktarı ekonomide önemli bir kriterdir. "Milli gelir/nüfus miktarı" şeklinde formüle edebileceğimiz kişi başına düşen gelir, ülkeler arası ekonomik gelişme mukayeselerinde kullanılmaktadır.

Bu gelirin yüksekliğine göre ülkeler; az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş gibi gruplara ayrılmaktadır. Fert başına düşen milli gelirin çeşitli gelir grubundaki kimseler arasındaki dağılımının dengeli olması gereklidir. Kişi başına milli geliri artırmanın başlıca üç yolu vardır; birincisi, nüfus aynı kalırken milli gelirin artması, ikincisi milli gelir aynı kalırken nüfusun gelişmesi sonucunu ise milli gelirci nüfusun her ikisi de milli gelirdeki nisbi artışın nüfus artışından daha yüksek olmasıdır. Özellikle az gelişmiş ve geliş-geliri artırmanın en önemli yolu, üçüncü durum olmaktadır.

Türkiye gayrisafı hasılanın cari fiyatlarıyla 1980 yılında % 22'sini tarım kesimi meydana getirmekte ve tarım sektörü içerisinde çiftçilik ve hayvancılık grubunun payı % 96.34 gibi çok yüksek oranda bulunurken, bunu ormancılık % 2,47, balıkçılık % 1.19 nisbetleriyle takip etmektedir (Tablo :1) GSMH içerisinde sanayi sektörünün aynı yıl için aldığı pay % 24,36 diğer sektörlerin ise % 53,64'tür.

1985 yılı verilerine bakıldığında tarımın payının % 18.59'a gerildiği, buna karşılık sanayi kesiminin payının ise %31,29'a yükseliği görülmektedir. Tarım içerisinde 1985 senesinde de çiftçilik ve hayvancılık % 95.45 oranıyla en önemli yere sahiptir. 1980 yılına göre ormancılık ve balıkçılığın payları yine çok düşük seviyede olmakla birlikte artış göstermiştir.

1986 yılında GSMH'nin görünümü yine tarımın nisbi olarak payının düştüğünü ifade ederken, sanayi sektörü önemini artırmaya devam etmektedir. GSMH içinde tarımın payı 1986 senesi için % 18,28'e düşmüş olup, tarım içerisinde çiftçilik ve havancılık %94, 04, ormancılık % 3,61 ve balıkçılık % 2,35 nisbetinde bir yere sahiptirler. 1980 senesine göre 1985 te görülen durum aynen 1986 da da devam etmiş ve ormancılık ile balıkçılığın artışı sürmüştür. Ülkemizde hissedilen protein açığının kapatılmasında su ürünlerinden faydalanmak suretiyle protein dengesine katkıda bulunmak mümkündür. Çünkü ülkemizin üç tarafı denizlerle çevrili zengin akarsu ve göl varlığına sahip olması büyük bir su ürünleri potansiyeli yaratmaktadır. 1985 senesinde 578 bin ton olan su ürünleri üretimi 1986 yılında 619 bin tona çıkarılmış ise de aynı denizlerde komşu bulunduğumuz ülkeler içinde en düşük avlanma miktarı sahip memleketin Türkiye olduğu görülmektedir. Yeni barınakların inşaaı, açık deniz balıkçılığının ihtiyaçlarının uygun kredilerle temini yeni av sahalarının tespiti gibi tedbirlerle su ürünleri üretimimiz daha da artacak ve GSMH'a yaptığı katkı çoğalacaktır. 1980 senesinde kişi başına düşen GSMH faktör fiyatlarıyla tarımdışı sektörlerde 14916.7 TL iken kırsal nüfus ve tarımın GSMH'deki değerleri dikkate alınarak hesaplanan, kırsal nüfus başına tarımsal gelir 406564 TL ve 172.128 TL'dir. Aynı değerler 1985 yılı için sırasıyla 105.056 TL ve 272.128 TL'dir 1985 senesinde tarım dışı sektörlerde kişi başına elde edilen GSMH tarımdakinin 3,86 katıdır. 1980'e göre bu oranda önemli bir değişiklik olmamıştır.

Tarım sektörü, GSMH içinde hala yüksek bir paya sahiptir. Sanayi Sektörünün ağırlığı ise devamlı artmaktadır. Yani tarımın GSMH 'daki oranı, nisbi olarak sanayi lehine azalmaktadır. Ancak tarım sektörlerindeki GSMH artışlarının, tarım kesimindeki artıştan daha hızlı oluşu genelde tarımın payındaki nisbi azalmaya sebep olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde tarımın milli gelir içindeki nisbi payı düşüktür. Örneğin; B.Almanya, İsveç, İngiltere ve A.B.D'de GSMH içinde tarım sektörünün payı % 3 civarında

iken sanayi sektörünün oranı % 30-50 arasında değişmektedir. Gelişmiş ülkelerin bu düzeye gelinceye kadar geçirdikleri aşamalar incelendiğinde, Türkiye GSMH'si içerisinde tarımın payının gittikçe azalması durumunun, bu ülkelerde yaşamış olduğu görülmektedir. Mesela Japonya milli gelirinde tarımın payı 1870 yıllarında % 63 iken sanayinin gelişmesi neticesinde bu oranın 1970 li yıllarda %7 civarında indiği görülmektedir.

Toprak ve iklim şartları çok çeşitli tarımsal ürünlerin yetiştirilmesine müsait olan Türkiye'de, gerekli teknik ve ekonomik tedbirlerle tarımın kalkınması neticesinde tarım dengeli beslenme, ihracatın gelişmesi, tarıma dayalı olan ve olmayan sanayilerin gelişmesi gibi konularda memleket ekonomisine daha fazla katkıda bulunabilecektir.

Dünya nüfusundaki ve bir çok memleketlerin nüfusundaki gelişme trendi yüzyıllardan bugüne kadar artış yönündedir. Nüfus artışının kaynağı doğumlar ve ölümler arasındaki farktır. Bunlara ilaveten göç olayında nüfus üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Nüfus artışı uzun dönemde başlıca üç aşama göstermektedir: Birinci aşamada, doğum ve ölüm oranları çok yüksektir. Nüfus dengesi yüksek bir düzeyde olmuştur. Toplumun çok geri kaldığı dönemlerde durum böyledir. İkinci aşamada, iki dönem görülür. Birinci dönemde doğum oranı aynı kaldığı halde ölüm oranı hızla düştüğü için nüfus artışı hızlanır. İkinci dönemde ise doğum oranında azalmaya başladığı için nüfus artış hızı yavaşlar. Üçüncü aşamada ise, doğum ve ölüm oranları düşük bir düzeye inerler. Bu döneme, nüfusta olgunluk dönemi bir düzeye inerler. Bu döneme, nüfusta olgunluk dönemi de denilir.

Az gelişmiş ülkeler bu aşamalardan ikincisindirlir. Ölüm oranları hızla düşerken doğum oranları yüksek seviyesini korurlar. Bu sebeple hızlı nüfus artışı az gelişmiş ülkelerin temel özelliklerinden birisidir. Bugün Avrupa ülkelerinin çağımızda nüfus artışı %1 in altında iken bu oran ülkemizde henüz % 2'nin biraz üzerinde bulunmaktadır.

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki nüfus artış oranının farkı sebebiyle, nüfus artışı nisbeti, ülkelerin iktidaseden gelişme derecelerinin demografik bir kriteri olarak kabul edilmektedir.

Nüfus içinde, tarımsal nüfusun payı da ülkeden ülkeye değişmekte, az gelişmiş memleketlerde bu pay daha yüksek bulunmaktadır. Türkiye'de kırsal nüfusun yıldan yıla artmasına karşılık, toplam nüfus içindeki oranın düştüğü görülmektedir. 1975 ve 1985 yılları arasında yapılan üç genel nüfus sayımından alınan neticelere bakıldığında şehirler nüfusunun payının artarken, köyler nüfusunun oranının azaldığı görülmektedir. (Tablo: 2).

1975 yılında toplam nüfus içerisinde köyler nüfusu / 58.19, şehirler nüfus ise % 41,81 nisbetinde bulunurken bu oranlar sırasıyla 1980 yılında % 50,48 ve % 49,16, 1985 senesinde ise % 46,34 ve % 53,66 olarak gerçekleşmiştir. Aradaki 10 yıl süresince köyler nüfusunun yılda ortalama % 1,185 nisbetinde bir azalma gösterdiği söylenebilir.

Köyler ve şehirler nüfusunun mutlak olarak değişimi incelendiğinde 1975 yılı baz alınır, Köyler nüfusunda 1980 senesinde % 3,13 azalma, 1985 yılında % 1.49 artma olduğu, şehirler nüfusunun ise 1980 yılında %30,38, 1985 senesinde ise % 63,57 artış kay-

Tablo: 2. Şehir ve Köy Nüfusları, Yıllık Artış Oranı (1975-1985)

Yıllar	Toplam Nüfus	Şehirler			Köyler		
		Nüfus Miktarı	Toplam Nüfusa Oranı (%)	İndeks	Nüfus Miktarı	Toplam Nüfusa Oranı (%)	İndeks
1975	40348000	16869000	41,81	100,00	24379000	57,19	100,00
1980	44737000	21993000	49,16	130,38	22744000	50,48	96,87
1985	514221000	27593000	53,66	163,57	23828000	46,34	101,49

Kaynak : DİE, Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980 Sosyal ve Ekonomik Nitelikler, Yay. No:1072 Ankara,1984
DİE Genel Nüfus Sayımı 20,10,1985 Telgrafla Alınan Geçici Sonuçlar, Yay.No:1151,Ankara,1985

dedildiği görülmektedir.

Şehirler nüfusundaki artışın en önemli sebepleri; mevcut arazilerin gittikçe artan nüfusa yetmemesi, tarım işletmelerinin devamlı küçülmesi ve şehirlerin çekiciliğidir. 1950'lerden bu tarafa Türkiye de devam eden köyden şehre doğru tek taraflı göç hadisesi devam etmektedir. Şehre göç, özellikle büyük kentlere yönelik bulunmaktadır. En çok göç alan iller İstanbul, Ankara, İzmir, Edirne, Kocaeli ve Zonguldak'tır.

Tarımda rasyonelleşme ve makinalaşma arttıkça, köylü nüfus miktarında mutlak ve nisbi olarak azalma görülmektedir. Türkiye'de köyler Nüfusu'nda henüz mutlak bir azalma söz konusu değildir. Türkiye'nin önemli meselelerinden olan hızlı nüfus artışıyla mücadele edilirken tarımdaki nüfusun diğer sektörlerle bir plan dahilinde aktarılması kaçınılmaz olmuştur. Kırsal nüfus oranı gelişmiş ülkelerde % 10 ve daha aşağı seviyededir. 1980 yılında kırsal nüfusun oranı B.Almanya'da % 4 İngiltere'de % 2 ve A.B.D.'de % 3 tür.

A.B.D.'de 1900 yılında bir tarım işçisi 7 kişiyi besliyor iken bu miktar 1957 senesinde 21 kişiye çıkmıştır. Tarımda çalışan nüfusun diğer kesimlerde çalışan daha fazla şahıs için gıda maddesi üretimini başarması, girdi kullanımındaki artış ve teknolojik gelişme sayesinde olmuştur. Böylece ülke nüfusu artmasına karşılık tarımdaki nüfus azalmış ve gerekli ihtiyaç maddeleri istihsal edilebilmiştir.

Türkiye'de istihdam sektörel dağılımında 1985 yılı verilerine göre tarım % 59,1 i sanayi % 12,6 hizmetler ise % 28,3 paya sahiptir.

Tarım sektöründe sürekli eksik istihdam çok, mevsimlik eksik istihdam önemli bir mesele olmaya devam etmektedir. Bugünkü teknolojik seviyede tarımdan ayrılmayan ve yılın önemli bir kısmında kullanılmayan mevsimlik eksik istihdamın miktarı, mekanizasyonu yoğun biçimde tarıma girmesiyle, büyümektedir. Söz konusu eksik istihdam meselesinin çözümü, tarımsal faaliyetin tüm yıla yayılması, işletmelerde işgücü planlaması ve tarımdaki fazla işgücünün planlı şekilde tarım dışı sektörlerle kaydırılmasına bağlıdır.

Sulama başta olmak üzere tarımda verimliliği artırıcı yatırımlara öncelik verilirken, köylü el sanatlarına da önem verilirken fazla işgücü değerlendirilmelidir. Tarımda mekanizasyona geçişte istihdam konusu ile sosyal kayıplar dikkate alınmalıdır. Yani konunun teknik yönüyle birlikte ekonomik ve sosyal cepheleri, birlikte ele alınmalıdır.

Aksi takdirde hızlı ve plansız makinalaşma kırsal toplumlarda ciddi problemler yaratabilir.

Ekonominin büyümesi ve kaynakların gelişmesinde temel unsur oluşturan yatırımlar programlarında öngörülen miktarları ile gerçekleştirebilmesi halinde ekonomide belirlenen hedefler yönünde gelişmelerin elde edileceği bir gerçektir. Bu bakımdan ülkemizde planlı kalkınma dönemlerine geçiş ile beraber yatırımlarına da belli bir plan ve program dahilinde gerçekleştirilmesine başlanmıştır.

Planlı kalkınma dönemlerine geçilmesinden itibaren yatırımlar incelendiğinde; birinci kalkınma planı döneminde ortalama %12,5, ikinci kalkınma planı döneminde % 7,7 üçüncü kalkınma planı döneminde % 11,3, dördüncü kalkınma planı döneminde ise %0,5 nisbetinde reel büyümelerin elde edildiği ve söz konusu plan dönemlerinden dördüncüsünde yatırımlarda bir duraksama olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan ülkemizin 1984-1986 dönemine ait sabit sermaye yatırımları gerçekleştirmeleri sektörler itibarıyla tablo 3'de verildiği gibidir.

Tablo. 3: Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları
(KAMU – ÖZEL) (1986 Yılı Fiatları -Milyon TL)

SEKTÖRLER	1984		1985		1986	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Tarım	700.9	9,92	582.9	7,49	649.2	7,43
Madencilik	397.2	5,62	433.7	5,57	334.5	3,83
İmalat	1692.4	23,96	1664,6	21,38	1588.4	18,17
Enerji	1011,7	14,23	1111.3	14,27	1146,0	13,11
Ulaştırma	1512,3	21,43	1939	24,91	2293.1	26,23
Konut	983.3	13,92	1135.5	14,58	1439,9	16,47
Turizm	72.0	1,02	45.5	0,58	139.0	1,58
Eğitim	141.2	2,00	185,6	2,38	213.8	2,44
Sağlık	60.5	0,86	71.5	0,91	104.0	1,19
Diğer Hizmet	490,7	6,95	617,1	7,93	835.2	9,55
Toplam	7062.6	100,00	7785.7	100,00	8743.1	100,00

Kaynak : DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ekim - 1986. s. 23.

Tablonun incelenmesinden anlaşılacağı gibi sabit sermaye yatırımlarının 1985 ve 1986 yıllarında sırasıyla % 10,9 ve % 11,6 oranlarında büyüme gösterdiği gözlenmektedir. Halbuki sözkonusu yıllara ait programlarda 1985 yılı için % 6,2 1986 yılı için ise % 5,2 oranında büyüme öngörülmüş olup, anlaşılacağı gibi gerçekleştirmeler plan hedeflerinin üzerinde bulunmaktadır.

Toplam sabit sermaye yatırımlarındaki gerçekleştirmelere kamu kesimi ile özel kesim açılarından bakıldığında yine öngörülen hedeflerin gerçekleştirildiği ve hatta aşıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim kamu kesiminde 1985 yılında programda öngörülen % 5,8 nisbetindeki büyümenin aşularak gerçekleşmenin % 10,9 seviyesinde elde edildiği, 1986 yılı için öngörülen % 3,5 nisbetindeki büyümenin ise % 11,6 oranı seviyesine çıktığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan özel kesim için 1985 ve 1986 yılları itibariyle sabit sermaye yatırımlarına öngörülen % 6,9 ve % 7,7 nisbetindeki büyüme seviyesinin, hedefler geçilerek sözkonusu yıllar için sırasıyla % 7,8 ve % 13,5 olarak gerçekleştirdiği görülmektedir.

Toplam sabit sermaye yatırımlarında 1985 ve 1986 yılları itibariyle ortaya çıkan bu gelişmeyi özel kesime getirilen genel yatırım teşvik tedbirleri, kalkınmada öncelikli yörelere yapılacak yatırımlar için uygulanan özendirici ve ayrıcalıklı teşviklerle izah etmek mümkündür.

Sabit sermaye yatırımlarının sektörel olarak dağılımı incelendiğinde ulaştırma, imalat, konut ve enerji yatırımlarının toplam yatırımlar içinde beraberce % 74'ler seviyesinde pay aldıkları görülmektedir. Sektörler içerisinde ulaştırma, enerji ve konut gibi sos-

yal altyapı yatırımlarının özellikle son yıllarda toplam yatırımlar içinde önem kazandıkları söylenebilir.

Tarım sektörü 1984 yılı itibarıyla 700.9 milyon TL'lik yatırım miktarıyla toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde % 9,92'lik bir pay almaktadır. 1985 yılında bu sektöre yapılan yatırım miktarı 582.9 milyon TL'ye düşmüş yani 1984 yılına göre % 16,8 nisbetinde azalmıştır. Öte yandan 1986 yılında tarım sektöründe yapılan yatırımın 649.2 milyon TL'ye ulaştığı ve 1985 yılına göre % 11,4 oranında yükseldiği gözlenmektedir. Ancak tarım sektörüne 1986 yılına göre % 11,4 oranında yükseldiği gözlenmektedir. Ancak tarım 1986 yılında yapılan yatırımdaki bu yükselmenin henüz daha 1984'deki seviyesine dahi ulaşamadığı gözönüne alınırsa söz konusu sektöre gerekli yatırımların yeterince yapılmadığı veya sektörlerarası tercihte tarımın geri planda kaldığı anlaşılmaktadır.

Ülkemiz ihracatı 1980 sonrasında, alınan bir dizi tedbirler etkisiyle önemli ölçüde artış göstermiş ve ödemeler dengemizde mevcut büyük açığın kapanmasına önemli ölçüde yardımcı olmuştur. Sektörler itibarıyla ihracatımız tablo 4'de verilmiştir.

Tablodan izlenebileceği gibi 1980 yılı itibarıyla 1671,7 milyon dolar olan tarım ürünleri ihracat değeri, toplam ihracat değerimiz içinde % 57,44'lük bir pay almaktadır. Söz konusu yılda yapılan tarım ürünleri ihracatımızın en büyük bölümünü (%91,73) bitkisel ürünler oluşturmakta geri kalan % 8,27'lik kısmı ise hayvancılık ürünleri, su ürünleri ve orman ürünleri meydana getirmektedir.

Tablo. 4: Sektörler İtibarıyla İhracat

(Milyon Dolar)

	1980		1985		1986	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
Tarım	1671,7	57,44	1719,5	2161	1885,6	25,29
A. Bitkisel Ürünler	1533,4	91,73	1441,5	83,83	1546,8	82,03
Hububat	80,4	5,24	63,0	4,38	3,0	0,19
Baklagiller	100,6	6,56	171,4	11,90	242,7	15,69
Sanayi Bitkileri	583,1	38,03	550,6	38,20	461,5	29,48
Meyveler	718,4	46,85	527,6	36,60	694,0	44,87
Diğerleri	50,9	3,32	128,3	8,92	145,6	9,41
B. Hayvancılık Ürünleri	108,2	6,47	144,2	14,20	285,3	15,13
C. Su Ürünleri	22,7	1,36	21,1	1,23	39,7	2,11
D. Orman Ürünleri	7,4	0,44	12,7	0,74	13,7	0,73
Madencilik ve Taşocaklığı	191,0	6,56	243,8	3,06	246,9	3,31
Sanayi	1047,4	36,00	5994,8	75,33	5324,3	71,40
TOPLAM	2910,1	100,00	7958,1	100,00	7456,7	100,00

Kaynak: İktisadi Rapor, Türkiye Ticaret Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1986-1987

Toplam ihracat değeri içinde önemli miktarda pay alan tarım ürünleri ihracat değerinin son yıllarda giderek öneminin azaldığı gözlenmektedir. Nitekim, 1985 yılında toplam ihracat değeri içinde tarım ürünleri ihracatının payı % 21,61'e düşmüş, bu değer 1986 yılı itibarıyla % 25,29 şeklinde gerçekleşmiştir. Toplam tarım ürünleri ihracatı içinde bitkisel ürünlerin payı 1985 ve 1986 yıllarında sırasıyla % 83,88 ve % 82,03 şeklinde gerçekleşmiş buna karşılık hayvancılık ürünleri ile su ürünlerinin payları da sırasıyla % 14,20 ve % 15,13 ile % 1,23 ve % 2,11 nisbetleri ile artarak gerçekleşmiştir. Böylece tarım ürünleri ihracatı içinde hayvancılık ve su ürünlerinin önem kazandığı ortaya çıkmaktadır.

Bitkisel ürünler ihracatı alt gruplar halinde incelendiğinde ise hububat ve sanayi bitkileri hariç tutulursa diğer bütün gruplarda artış gözlenmektedir. (Tablo 4) Nitekim 1985 yılında hububat ve sanayi bitkilerinin toplam bitkisel ürünler ihracatı içindeki payı sırasıyla 4,38 ve % 38,20 iken bu değerler 1986'ı yılında %0,19 ve % 29,84'e düşmüştür.

Ülkemizin ödemeler dengesinin sağlanmasında önemli rolü olan ihracatın tarım ağırlıklı görünümünden sıyrılarak sanayi ürünleri ağırlıklı bir görüntü arzemesinde, önceki yıllarda yapılan tarım ürünleri ihracatının çoğunlukla işlenmemiş basit ürünlerden oluşmasının da etkisi bulunmaktadır. Nitekim, son yıllarda tarıma dayalı sanayii tarından yapılan ihracat değerleri ortalama olarak 150 milyon dolar/yıl değerinden 650 milyon dolar/yıl seviyesine ulaşmış ve tarıma dayalı sanayii ürünlerinin toplam ihracat içinde payı da %7,8 lardan % 10,11 ler nispetine çıkmıştır.

Ayrıca, Ülkemizin son yıllarda sinai ürünler ihracı da büyük nisbette artış göstermiştir. Bu sebeple de esasen tarım ürünleri ihracat değeri yıllar itibarıyla ve özellikle 1980-1986 döneminde belirli seviyede kalan artışlar göstermesine karşılık, toplam ihracat değerinin yükselmesi dolayısıyla nispet olarak azalma içinde gözükmektedir. Nitekim, 1980 yılında 2910,1 milyon dolar olan toplam ihracat değeri 1986 yılında 7456,7 milyon dolar seviyesine çıkmış yani başka bir deyişle toplam ihracat değeri 2,5 kat artma göstermiştir.

Tarım ürünleri ihracatı maddeler bazında ele alındığında, geleneksel ihracat ürünlerimizden olan pamuğun sürekli bir gerileme içinde olduğu gözlenir. 1981 yılında 348 bin dolar gerilemiştir. Fındık, tütün, kuru üzüm, antef fıstığı, kuru incir gibi ürünlerde ise 1981-1986 döneminde genel olarak ihracat değeri pek değişme göstermemekte sadece 1986 yılında fındık ve kuru üzüm ihracat değerlerinde bir önceki yıla nazaran sırasıyla %47,9 ve %38,3 oranında artışlar müşahade edilmektedir. Geleneksel tarım ürünlerimizdeki bu gelişmelere karşılık son yıllarda özellikle önem kazanan yaş sebze ve meyve, su ürünleri gibi bazı cazip ürünlerimizin dışsattımında ise henüz istenilen seviyelere ulaşamadığımız anlaşılmakta olup, bu ve benzeri ürünlerde ihracatımızın artırılabilmesi için ambalajlama ve standardizasyon konularında mevcut sorunların halledilmesi gereklidir.

Serbest piyasa ekonomisi kurallarının geçerli olduğu ekonomilerde fiatlar iktisadi faaliyetlerin odak noktasını oluşturan en önemli unsurlardır. Tarım sektörü için de ürün fiatları ile kullanılan girdi fiatlarındaki değişmeler tarımsal işletmelerde üretimin yapısı, hacmi ve girdi kullanma seviyeleri üzerinde etkili olmaktadır.

Tarımda çalışan üreticilerin satın aldıkları üretim girdileri ve tüketim mallarının fiat seyri ile satmış oldukları ürünlerin fiatlarındaki yıllık değişmeler tarım sektörü için ayrı bir öneme sahiptir. Zira fiatlar arasındaki bu ilişki tarım üreticilerinin gelir ve hayat seviyesini belirleyen bir kriter durumundadır. Tarımsal ürün fiatları ile tarım dışı fiatlar 1973 yılı baz alınarak mukayese edildiğinde, 1973-1978 yılları arasında tarım üreticileri

lehine seyreden fiat hadleri bu yıldan sonra sürekli olarak tarım setkötü aleyhine bir gelişme gösterir mahiyettedir.

Öte yandan 1981 yılı baz alınarak tarımdan seçilmiş bazı ürünlerin çiftçi eline geçen fiatları indeksi ile Toptan Eşya Fiatları indeksinin mukayesesi yapılırsa (Tabl5) , hububat grubu bitkiler içinde önem arzeden ürünlerden olan buğday ve arpada hem toptan eşya fiatları genel indeksi hem de toptan eşya fiatları tarım setkörüne ait indeks 1981-1986 dönemi için bu iki ürüne ait çiftçi eline geçen fiatların indeksi üzerinde bir seyir izlemektedir. Nitekim, 1981 yılı baz alındığında toptan eşya fiatları genel indeksi 1986'da 462.3 toptan eşya fiatları tarım sektörü indeksi 442.9' a ulaşmışken, aynı dönem de Buğday ve Arpa için çiftçi eline geçen fiatlara ait indeks sırasıyla 432.8ve 421.3 değerlerinde kalmıştır (tablo 5). Böylece bu iki ürünün hakim olduğu tarım iş lermelerinde, üreticilerin alım güçlerinin normal seviyesini koruyamaması durumundan söz etmek mümkündür. Baklagil bitkilerinden olan mercimek ve kuru fasulyede ise bu iki ürünün yetiştiriciliğinin hakim durumda olduğu işletmelerde üretici eline geçen fiatların toptan eşya fiatlarına nazaran yüksek olduğu yani söz konusu ürünlerde üreticilerin alım güçlerini muhafaza ettikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan üretici kitlesinin büyük çoğunluğunu ilgilendiren ürünlerden olan ayçiçeği, pamuk,üt gibi bazı seçilmiş ürünler de de üreticilerin nispi olarak yıllar itibariyle alım güçlerini muhafaza ettikleri söylenebilir.Ş.Pancarı üreticisinin sözü edilen dönem itibariyle alım gücünü koruyamaması hali söz konusudur. Ancak, bu mukayesede kullanılan toptan eşya fiatları indeksinin esasen seçilmiş bulunan ürünlerin üretiminde direkt etkisi olmayan birçok maddeleri de kapsadığı ve bu nedenle de çiftçi eline geçen fiatlara ait indeksle karşılaştırma bakımından sadece belirli ölçüler içerisinde geçerli olabileceğini unutmamak gerekir.

Türkiye'nin iklimi, ülkelenin değişik bölgelerinde ve hatta aynı bölgesi içinde farklılık göstermektedir. Sahip olunan bu değişik ekoloji sebebiyle ülkenin farklı yörelerinde bazı üretim faaliyetlerine daha fazla yer verildiği görülmektedir.

Türkiye tarımında üretimin yapısı II. Dünya Savaşı sonlarına kadar önemli bir değişme göstermemiştir. Daha sonraları tarımda makina kullanımının artırılması, sulanabilir alanlardaki artış, diğer girdilerdeki gelişmeler,ulaşım şartlarının iyileşmesi ile iç ve dış pazarlara açılarak pazarın genişlemesi sonucu , arazi kullanımında ve yetiştirilen ürünlerin ekiliş nispetlerinde değişimler olmuştur.

Tarımsal üretim içinde bitkisel üretim 1986 yılında, selekte tohum teminindeki kolaylıklar ve iki ürün projelerinin gerçekleştirilmesi ile, % 7.2 oranında artış göstermiştir. Aynı alanlarda ekilen ürünlerin nisbi fiatlarındaki gelişmeler bağlı olarak pamuk ekilişleri azalmış, Ş. pancarı ekilişleri, şeker iç talebini karşılayacak şekilde yönlendirilmiş, tütün ekilişini düzenleyici yönde başlatılan uygulamaların sürdürülmesi sonucu üretimin tüketimle dengeli hale getirilmesi amaçlanmıştır.

1980 yılına göre 1986 senesinde tarla bitkileri olan hububat, baklagiller ve sanayi bitkilerinin ekim alanları ile üretim miktarlarının arttığı görülmektedir. (Tablo 7). Söz konusu periyodla hububatın ekim alanı %3.68, baklagillerin %135.34, sanayi bitkilerinin ise %4.19 arımında artmıştır. Üretimdeki artışlar ise ekim alanlarındaki artıştan daha yüksek olup hububatta % 20.25, baklagillerde %136.20, sanayibitkilerinde ise % 46.54 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum üretimdeki artışın, ekim alanlarındaki artışla birlikte, birim alandan elde edilen verimin artmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.

1986 yılında önceki yıla göre buğdayda % 11.00 dalayında artış olmuş mısırdaki ise % 21.5 artışa ulaşılmıştır. Buğday ve mısırın dışındaki tarla ürünlerinde en önemli

üretim artışlarını tohumluk ithali ve ikinci ürün uygulamalarına paralel olarak ayçiçeği ve soyada görmek mümkündür. 1985 yılında 800 bin ton olan ayçiçeği üretimi, 1986 da % 17.5 artışla 940 bin tona, 1985'de 125 bin ton olan Soya üretiminde % 60 yükselişle 200 bin tona ulaşmıştır. Ş.Pancarı üretimi de önceki yıla göre 1986 senesinde %8.5 nisbetinde artarak 10.6 milyon ton olmuştur. 1970'li yılların başında ekilen alanların % 31.6'si oranında bulunan nadas alanları, 1981 senesinde % 19.2 ye gerilemiş bulunmaktadır. Tabii ki esas amaç nadasın uygulandığı kıraç tarla arazisi içerisindeki nadas nisbetinin azaltılmasıdır. Bu gayeye varılması için nadas alanlarında baklagil bitkilerine yer verilmesi tavsiye edilmektedir. Baklagillerin ekiliş alanlarındaki artışa karşılık nadas arazisindeki gelişme, bu tavsiye edilen tekniğin kısmen benimsenmiş olabileceğini akla getirmektedir.

1967 senesine göre 1985 senesinde meyvelik alanlarda % 67.68 sebzelik alanlarda ise % 59.13 artış kaydedilirken, bağ arazisi aynı dönemde % 24.7 oranında gerilemiştir.

1980 yılı ve 1986 yılı arasındaki dönemde meyve, sebze ve yem bitkileri üretim miktarlarının arttığı görülmektedir. (Tablo: 6)

TABLO 6: Bitkisel Üretim

Ürün Grupları	1980		1986		1986	
	Ekiliş Alanı (1000 Ha.)	Üretim (1000 Ton)	Ekiliş Alanı (1000 Ha.)	Artış %	Üretim (1000 Ton)	Artış %
1. Hububat	13291,5	24.323,4	13 780,1	3,68	29248,1	20,25
2. Baklagiller	732,1	817,7	1722,9	135,34	1931,4	136,20
3. Sanayi Bitkileri (x)	2587,7	9200,1	2696,0	4,19	13481,7	46,54
4. Meyveler	—	8172,0	—	—	8608,85	5,35
5. Sebzeler	—	11970,2	—	—	14823,0	23,83
6. Yem Bitkileri	—	1242,2	—	—	1845,4	48,56

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1986, Yay. No:1251, Ankara

(x) Endüstriyel Bitkiler ve Yağlı Tohumların Toplamıdır
(xx) Kuru ot.

TABLO 7: Hayvansal Üretim

Ürünler	1980		1984	
	Üretim (1000 Ton)	Üretim (1000 Ton)	Üretim (1000 Ton)	Artış %
Süt	5472	4379	—	-19,98
Et	204	364	—	78,43
Yapağı	61	51	—	-16,39

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti 1986, Yay, No:1251 Ankara 1987

6 yıllık periyotta meyve üretimi % 5,35 sebze üretimi % 23,83, kuru ot olarak yem bitkileri üretimi ise % 48,56 nisbetinde artmıştır. 1985 yılına göre kayısı da % 18, turunçgillerde 13,7, fındıkta % 67,3, zeytinde % 68,3 oranında üretim artışı bulunurken, üretim miktarı üzümde % 9,9, elmada ise 1,8 oranında gerilemiştir.

1986 yılında, önceki seneye göre sebze üretimi % 1 civarında artmıştır. Patlıcan, domates, biber üretimi artarken kavun ve kapuz üretiminde azalma olmuştur. 1985 yılında hava şartlarının çok sert geçmesi meyve sebze üretimi olumsuz yönde etkileyen en önemli faktörlerden birisidir.

Makinalaşma ile mer'a arazilerini de tarla arazilerine çevirmek suretiyle ekilebilir alanların genişletilmesi şeklinde karşımıza çıkan ve hayvancılığımızı menfi yönde etkileyen uygulama neticesinde, 1972 yılında 41,6 milyon ha. olan mer'a alanı günümüzde 21 milyon ha. dolaylarına inmiş bulunmaktadır. Hayvancılığımızda düşük olan verim seviyesinin artırılması için alınması zorunlu olan tedbirlerden birisi de yem bitkileri üretiminin artırılmasıdır. 1980 yılına göre 1985 senesinde yem bitkileri üretiminde görülen yaklaşık % 50 civarındaki artış, hayvancılık açısından sevindiricidir. Ancak ulaşılan yem bitkileri üretim seviyesi, hayvan mevcudumuz dikkate alındığında, henüz ihtiyaca cevap vermekten oldukça azdır.

Türkiye'de tüm çalışmalara karşılık az da olsa gelişme kaydeden hayvancılıkta tarımın diğer dalları kadar başarılı olunmamıştır. Hayvancılığın tarımsal üretim içindeki oranı, dünya da en düşük olan ülkeler arasında memleketimizde yer almaktadır. Dünyada hayvan sayısı olarak 7'ci sırada bulunan küçük büyük baş hayvan sayısı 80 milyon başa yaklaşan Türkiye'nin bu yüksek hayvan potansiyeline rağmen 1986 yılında vardığı hayvansal ürünler üretimi ancak 1375 bin ton et ve 6700 bin ton süttür.

1975 senesine göre 1984 yılında horoz, tavuk, arı kovanı ve ipek böceği sayısı artarken diğer hayvanların sayısı azalma göstermiş, tavukçulukta pazar içinde üretim daha yaygın hale gelmiştir. Toplam tarımsal üretiminin yaklaşık % 35'ini oluşturan hayvancılıkta, kalkınma planlarında görülen üretim artış hızlarına ulaşılamamıştır.

1980 ve 1984 yılındaki başlıca hayvansal ürünler olan süt et ve yapağının üretim miktarları incelendiğinde, süt üretiminin % 19,98, yapağı üretiminde ise % 16,39 oranında azaldığı görülmektedir. (Tablo 7). Süt ve yapağı gibi hayvansal ürünlerin üretim miktarı azalırken, et üretiminin artması, hayvan sayılarının da düşüş göstermesi, hayvancılık üretim faaliyetinde üreticinin özellikle yeterli, kaliteli ve ucuz yem bulmak konusundaki güçlükler karşısında, hayvanlarını elden çıkarttığını gösterebilir olması açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Canlı hayvan ihracatının da hayvan sayısı ve hayvansal kaynaklı ürünlerin gelişmesine etkisinin olduğu söylenebilir. Pazara dönük olarak oldukça teknik şartları ihtiva eden kümeslerde gerçekleştirilen tavukçuluk faaliyetinin günden güne yaygınlaştığı görülmektedir. Artan üretimin pazar dar boğazı ile karşılaşmaması için iç piyasada yetersiz olan tavuk eti ve yumurta tüketiminin artırıcı çalışmalar yapılırken, dış pazarlarda da yer edinmeye gayret sarfedilmelidir.

Yem bitkileri üretim artırılıp, ucuz, yeterli ve kaliteli yem temin edildiğinde cazibesini kaybetmekte olan hayvancılık yeniden canlanacaktır. Yem meselesinin çözümü yanında, uygulanacak suni tohumlama çalışmaları, yurt dışından getirilecek üstün verimli sütcü ve etçi hayvanların çiftçiye intikalı hayvan sağlık hizmetlerinin daha geniş uygulanması yem subvansiyonunda hedeflenen amaçlara varıncaya kadar devam edilmesi hayvancılığa olumlu katkıları yapılabilecektir.

Ülkemizdeki protein açığının kapatılmasında kırmızı et üretiminin yetersiz kalması, bu konuda su ürünleri üretiminin çözüm olarak gündeme getirmektedir. Her ne kadar yıldan yıla su ürünleri üretimi artırılarak 1986 senesinde 619 bin tona çıkarılmış ise de, bu miktar mevcut potansiyele göre çok düşüktür su ürünleri konusunda devlet desteğinin ve eğitiminin yaygınlaştırılıp, avlanma sahalarının düzenlenmesi, uygun şartlarla yeterli kredi temini sayesinde mevcut potansiyelden daha iyi yararlanılabilecektir.

Ülkemizde tarım sektörünün belirli periyod içinde durumunun ele alındığı bu çalışmada, sektörün genem ekonomik yapı içindeki yeri çeşitli yönleriyle ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Tarımın ülke ekonomisindeki payı son yıllarda belirli seviyede düşme göstermesine rağmen 1985 yılı verileri itibariyle GBMH içinde yaklaşık olarak beşte birlik paya sahip bulunmaktadır.

Yapılan son nüfus sayımına göre bucak ve köyler nüfusu; toplam nüfusun % 46'sı kadar olup, istihdam açısından da ülkemiz ekonomisindeki halen önemini korumaktadır. 1986 yılı verilerine göre tarım sektörünün toplam sivil istihdam içindeki (gizli işsizler dahil) payı % 57,50'dir.

Sektörler itibariyle sabit sermaye yatırımları açısından tarım sektörüne ayrılan payın son yıllarda giderek azaldığı izlenmektedir. Nitekim, tarım sektörünün toplam sabit yatırımlarından aldığı pay 1984 yılında % 9.92 iken, bu oran 1986 yılı itibariyle % 7.43'e düşmüştür.

Tarım sektörünün ihracattaki payı ilk ürünler olarak azalmış ve % 25.3 seviyesine düşmüştür. Ancak tarıma dayalı sanayi tarafından yapılan ihracat değerinin, toplam ihracat içindeki yeri % 11'ler seviyesine çıkmıştır.

Tarımsal ürünlerde fiyatların tarım dışı fiyatlara göre bir gerileme içinde olduğu gözlenmekte ve çiftçinin, seçilen bazı önemli tarım ürünlerinde, alım gücünü yitirdiği izlenimi ortaya çıkmaktadır.

Tarım sektöründe 1980-1986 yılları arasında üretim artışı bakımından bitkisel ürünlerde baklagiller ön sırada gelmekte, onu yem bitkileri izlemektedir. Hayvansal ürünlerde ise 1980-1984 döneminde et üretiminde artış görülmekte buna karşılık süt ve yapığı üretiminde azalış sözkonusu olmaktadır.

LİTERATÜR

- (1)- AÇIL, A.F. - DEMİRCİ, R., Tarım Ekonomisi Dersleri A.Ü. Ziraat Fakültesi Yay. No. 880. Ankara 1984.
- (2) - BISHOP, C.E. – TOUSSAINT, W.D., Introduction to Agricultural Economic analysis. Toppan Company LTD, Tokyo, Japan 1958.
- (3) - ÇETİN, B., İhracat ve Ekonomik Kalkınma, Ziraat Mühendisliği Sayı: 180, Şubat 1986.
- (4) - DPT, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yay. No:1974, Ankara.
- (5) - ÖZÇELİK, A., Türkiye'de Kırsal Nüfusun Genel Nüfus İçindeki Payında Meydan Gelen Değişmelerin Ekonometrik Model Yardımıyla Analizi Üzerine Bir Araştırma.

Ziraat Mühendisliği Sayı:176-178, Temmuz- Aralık 1985.

(6)- ÖZÇELİK, A. , Nüfus Artışının Ekonomik Tesirleri ve Türkiye Açısından Önemi. Karınca Sayı: 586, Ekim 1985.

(7) - TKK. Merkez Birliği Gn.Md.lüğü 1986 Yılı Çalışma Raporu, TKK Mrk. Birliği Gn. Md.lüğü Yay.No. 27, Ankara 1987.

(8) - Türkiye Ziraat Odaları Birliği, 1982-1983 Ziraat ve İktisadi Rapor, TZOBB yay.No. 136, Ankara.

(9) - Türk Sanayiciler ve İş Adamları Derneği, 1986 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, Yay. No: TUSİAD- T/86.1.84, İstanbul 1986.

(10) - Türkiye Ticaret , sanayi ve deniz Tic. Od.ve Tic.Borsaları Birliği, İktisadi Rapor 1987, Yay.No. Genel - 20, APK -4 Ankara 1987.

(11) - Türkiye Ticaret, Sanayi ve Deniz Tic.Od. VE Tic.Borsaları Birliği, Türk Ekonomisinde Son Gelişmeler 9 Görüşler ve Değerlendirmeler), Yay.No. Genel-33, APK -10, Ankara 1987.

DERGİLERİMİZ

- Aylık "KARINCA Kooperatif Postası" yıllık abone bedeli (1989 yılı için) . 18.000
- Üç aylık "KOOPERATİFÇİLİK" yıllık abone bedeli (1989 yılı için) 20.000
- Altı aylık "COOPERATION IN TURKEY" yıllık abone bedeli (1989 yılı için) 16.000

Yayın İsteme adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu Mithatpaşa Cad. No: 38. A
Kızılay, ANKARA

Tel : 131 61 25 - 131 61 26

Yayın Bedeli Yatırmak

İçin Banka hesap No: T.C. Ziraat Bankası Kızılay Şubesi 304 4 - ANKARA

NOT: PTT ile yayın isteyenlerin; PTT masrafı dahil yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleeri.

KOOPERATİFÇİLİK
(Üç Aylık Kooperatifçilik İlimi İncelemeler Dergisi)
1988 yılı FİHRİSTİ
(Sayı: 79-82)

Hazırlayan : Zehra EROĞLU

Alper Yard. Doç. Dr. Yusuf:	
— Küçük Tarım Kooperatiflerinin Uygun Yönetim Sistemleri	82
ARICI Yard. Doç. Dr. Kadir:	
— Millî Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Sistemi Kurulmalıdır	79
ARSLAN Doç. Dr. Neşet:	
— Tohumluk Patates Üretiminin Probiemleri ve Kooperatifçilik	80
ARSLAN Doç. Dr. Orhan:	
— Canlıların Menşei Konusunda Evolüsyon ve Yaratılış Teorileri.	81
AYHAN Yard. Doç. Dr. Rıza:	
— Kooperatiflerden Çıkma	79
ÇALIK Cemal:	
— Sistem Yaklaşımının Yönetim Açısından Anlamı ve Önemi	80
ÇETİN Dr. Bahattin:	
— Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Gelişme Durumu	82
ÇEVİK Doç. Dr. Kemal:	
— Tüketicilerin Korunmasına İlişkin Bir Ekonomi Hukuku Yaklaşımı ve Tip Sözleşmeler	79
EKİZ Yrd. Doç. Dr. Hayrettin:	
— Önemli Bazı Baklagil Yem Bitkilerinin Yetiştirilmesi.	82
ER Prof. Dr. Celal:	
— Bir Çalışma Yılımı Daha Geride Bırakırken	81
Er Prof. Dr. Celâl:	
— Dünya Kooperatifçilik Gününü Kutlarken	82
ERSOY Dr. Abdullah:	
— Üretim Yönetiminde İşin Yeniden Tasarımı.	81
FİGEN Esen:	
— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Değişikliği ve Gerekçesi	81
GÜNEŞ Prof. Dr. Turan:	
— Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye	81
GÜR Doç. Dr. Kemal:	
— Toprak Verimliliğini Artırmada Çöp Kompostu Gübresinin Yeri ve Önemi	81
KOOPERATİFÇİLİK:	
— Yeni Bir Döneme Başlarken	79
KOOPERATİFÇİLİK:	
— Kooperatifçilik Araştırma Dergimiz.	80
ÖZÇELİK Dr. Ahmet:	
— Tüketicinin Korunmasına Temel Çözüm: Tüketim Kooperatifleri.	79
ÖZÇELİK Dr. Ahmet:	
— Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Gelişme Durumu	82
ÖZYETKİN Ar.Gör. Uğur:	
— Toprak Verimliliğini Artırmada Çöp Kompostu Gübresinin Yeri ve Önemi	81
ŞAHİN Dr. Mehmet:	
— Türk Tarımında Toprak ve Arazi Kayıpları	79

TEKELİ Dr. Filiz:	
— Kireçli Topraklarda Kükürtlü ve Bikarbonatlı Suların Yol Açacağı Sorunların Çözümlemesi	80
TURAN Ahmet:	
— Köy Kalkınma Kooperatiflerinin Dünü ve Bugünü	82
ÜRETEN Dr. Sevinç:	
— Üretim Yönetimi	80

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU YAYINLARI

1— Tarımsal Kalkınmada Kooperatifçilik-VI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğ ve Tartışmaları-(2 cilt)	500
2— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları (VII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri)	700
3— Kooperatifçilik ve Kooperatifçilikle İlgili Yayınlar Bibliyografyası	500
4— Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmasında Kooperatiflerin Rolü	500
5— Tüketicinin Sorunları ve Kooperatifçilik	500
6— Altın Yapan Köy (Tercüme)	500
7— Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30)	300
8— Co-operatives In Developing Countries And Turkish Experience (Yayın No: 32)	500
9— Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No:34)	500
10— Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet (Yayın No:36)	500
11— Kooperatifçilik ve İlkokul (Yayın No: 38)	300
12— Kooperatiflerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasındaki Rolü-VIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri-(Yayın No:39)	700
13— Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No:40)	500
14— Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No.41)	300
15— Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası-IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri-(Yayın No: 42)	700
16— Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler (Yayın No: 43)	400
17— X.Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri (Yayın No:44)	1.000
18— Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No:45)	400
19— The Co-operative Movement In Turkey And Its Expected Development (Yayın No: 46)	500
20— Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları (Yayın No:47)	400
21— Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No: 48)	1.000
22— Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkaları (Yayın No: 49)	1.000
23— Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No:50)	400
24— Atatürk Kooperatifçilik ve Türk Kooperatifçilik Kurumu (Yayın No: 51)	500
25— Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatifinde Grup Tarımının Ekonomik Analizi (Yayın No:52)	1.200
26— Vakıflar Tüzüğü (Yayın No:53)	500

27-	Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya (Yayın No:55)	1.100
28-	XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler-(Yayın No:57) . . .	2.000
29-	XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers-(Yayın No:59)	2.000
30-	Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri (Yayın No:60)	2.000
31-	Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No: 61)	1.250
32-	Marketing Functions On Foreign Trade In Turkey And In The United States Of America (Yayın No: 63)	2.000
33-	"Dünyada Mekan" Konut Kooperatifleri Semineri-Tebliğler-(Yayın No:64) .	1.000
34-	"Altın Bilezik" Esnaf Ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri Semineri- Tebliğler-(Yayın No: 65).	800
35-	"Bir Lokma Bir Hırka" Tüketim Kooperatifleri Semineri-Tebliğler-(Yayın No: 66)	1.000
36-	XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler-(Yayın No: 67) .	3.000
37-	XII. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No:68)	5.000
38-	Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Alınması Gereken Tedbirler-Araştırma-(Yayın No:70)	1.500
39-	Anadolu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No:71)	2.000
40-	Son Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No:72)	

T.C. ZİRAAT BANKASI'na

gelin

**tasarrufunuzla
ulusal
kalkınmaya
katılın**

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of the Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is S 4 a year, air mail included, Correspondance relating to the review should be sent to "Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey"

The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf of
The Turkish Co-operative Association

Hüsnü POYRAZ

Editor - in - chief

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Editorial Board

Prof. Dr. Celâl ER

Doç.Dr. Orhan ARSLAN - Sezai YÖRÜK
Alâaddin KORKMAZ - Kemâl GÖRMEZ

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

Managing Board^(*)

Hüsnü POYRAZ	: President
Dr. Şenol ERDOĞAN	: Vice President
Turan TEKELİ	: Treasurer
Assis.Prof.Dr.Burhan AYKAÇ	: Member
Dr. Hüseyin BÜYÜKŞAHİN	: "
Yalçın DOĞAN	: "
Dr. Yusuf EKİNCİ	: "
Prof.Dr. Celâl ER	: "
Ünal GÖKALP	: "
Ayhan İNAL	: "
Kâmil ÖZDEMİR	: "
Kaplan YILDIZ	: "
Sezai YÖRÜK	: "
Niyazi YÜKŞEL	: "

BOARD OR AUDITORS

Nail TAN	: President
Nihat BAYRAMOĞLU	: Member
Dr. Mustafa DOYUK	: Member

HALKBANK, Türk ekonomisinde çok önemli bir yer işgal eden esnaf ve sanatkârlarımızı, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerimizi, serbest meslek sahiplerimizi krediler açarak desteklemek göreviyle kurulmuş bir bankadır... Ülkemizin bu görevi üstlenmiş tek bankasıdır.

HALKBANK

Çalışana... üretene kaynak.